

PETAR ŠIMUNOVIĆ
Zavod za jezik IFF, Zagreb

UDK: 804/808.62-311
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6/1985

PRVOTNA SIMBIOZA ROMANA I HRVATA U SVJETLU TOPONIMIJE

U radu se obrađuje toponimija koju Hrvati usvajaju romanskim posredništvom u jezičnoj, kulturnoj i biološkoj simbiozi duž istočnojadranskog primorja. Ona posredno pokazuje slavensku prisutnost na prostorima rasprostiranja te toponimije u ranom srednjem vijeku, nakon hrvatske doseobe na istočnojadransko područje.

O pretpovijesnoj i predslavenskoj toponimiji na istočnojadranskom području postoji golema literatura. Zemljopisni i strategijski položaj istočnojadranskog primorja učinio je da su njegove obale plākale drevne mediteranske civilizacije. Ondje su se na dubokoj vremenskoj okomici smjenjivali mnogi narodi i jezici koji su svjedočanstvo svoje nekadašnje pristunosti pohranili u zemljopisnim imenima. Tek manji dio nekad bogatog imenovanja došlo je Hrvatima romanskim posredništvom. U tom nasljeđu najbrojnija je staroromanska toponimija. O njoj su u nas najviše pisali romanisti, osobito P. Skok i K. Jireček, te M. Deanović, Ž. Muljačić, V. Putanec, V. Vinja, P. Tekavčić i mnogi drugi.¹ Iako je velik broj toponima identificiran i tumačen, prilično smo daleko od svekolike iscrpnosti u vezi s tom toponimijom, jer sva imena nisu popisana iz povijesnih vrela, još manje je pregledana arhivska građa s obzirom na imena, a niti je skupljena cjelokupna terenska toponimija iz koje bi se izdvojio taj stariji imenski sloj.

Ovaj rad nema za cilj, niti je autor to u stanju, ni značajno uvećati dosad poznati broj naslijeđenih imena, niti bitno pridonijeti njihovu potpunijem tumačenju. Nastojat ćemo na već najvećim dijelom poznatoj toponimijskoj građi, koja se u hrvatskom jeziku sačuvala kao rezultat romansko-hrvatske jezične simbioze, dati u pregledu njezino prostiranje, razmještaj i zastupljenost na pojedinim zemljopisno i povijesno for-

¹ Literaturu o ovoj problematici vidi u: Ž. Muljačić, *Bibliographie de la linguistique romane: domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes*, Revue de linguistique romane, vol. 33, Strasbourg 1969, 144-167; 356-391 za razdoblje 1906-1966. i vol. 45, Strasbourg 1981, 158-214 za razdoblje 1966-1976. Prof. Ž. Muljačić i dalje marljivo prikuplja podatke iz ovoga područja.

miranim regijama. Na taj način moguće je upravo preko toponima (a za mnoga područja drugih vrela iz ranog srednjeg vijeka nemamo, ili ih nemamo dovoljno) upozoriti na prisutnost hrvatskog življa na istočnojadranskom prostoru gdje se ta toponimija sačuvala svojim poistovjećivanjem sa zemljopisnim objektima, koji su po svojoj naravi nepomični i nepomičljivi, te ulazila u hrvatski jezik s jezičnim obilježjima kao rezultatom simbiotskih procesa koji posredno određuju vrijeme njezina nastanka.

* * *

Najstariji toponimi na istočnom Jadranu pripadaju izumrlim predindoevropskim, te indoevropskim jezicima. Nekima od toponimijskih prežitaka nije moguće odrediti jezičnu pripadnost, kao što nije moguće velikom broju toponima izlučiti korijenske i tvorbene (afiksalne) morfeme, pa prema tome ni prepoznati sadržaje koje dotični toponimi nose.

U istraživanju drevnih toponomastičkih podataka koji pripadaju nepoznatim ili slabo poznatim jezicima na istočnojadranskom prostoru istraživači su rijetko analizirali tip i jezičnu strukturu imena te njihovu gustoću i razmještaj radi proučavanja njihove genetske i tipološke srodnosti. Oni su se rijetko osvrtni na objekt imenovanja i njegova obilježja dovodili u vezu s imenskim obilježjima. Oni su za poblize određivanje toponima i njihove raspršenosti na golemim inojezičnim prostorima primjenjivali kriterije po kojima su prepoznavali predrimske toponime na prilično prostranom području Jadrana i unutrašnjosti:

- kad je dotični toponim zasvjedočen u grčkih i rimskih pisaca, ali se tim jezicima nije mogao protumačiti;
- kad se dotični toponim opetuje na prostranijem zemljopisnom području (kao što su npr. stara imena jadranskih otoka: *Meleta*, *Corcyra*, *Kissa*, *Arba*, *Apsaros*, *Issa*, *Pharos* itd. nalaze u takvim ili pokatkad izmijenjenim likovima na širem mediteranskom području);
- kad se na širem području u različitim imenima prepoznaju opetovani slični ili identični korijenski ili završni (tvorbeni) segmenti;
- kad arheološki i drugi spomenici materijalne i duhovne kulture svjedoče posredno o istom motivu nastanka, istim ili sličnim obilježjima imenovanih objekata ili kad posredno svjedoče o vremenu nastanka pojedinih toponima^{1a}, te kad je zastupljenost istofonijskih imenskih osnova zasvjedočena na različitim jezičnim i prostorno udaljenim područjima.

Tim i sličnim razlozima proučavatelji drevnih imena jadranskih otoka, kao što su: *Meleta*, *Corcyra*, *Issa*, *Solenta*, *Rava*, *Tilagus*, *Ura*, *Aba*, *Crepsa* itd., smatraju da ta imena pripadaju najstarijem, tj. mediteranskom jezičnom sloju, koji, barem zasad, nije moguće detaljnije odrediti. Takva i slična imena imenuju velike ili strateški važne otoke na istočnom Jadranu.

^{1a} P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950, 258-260.

* * *

U drugom tisućljeću prije n. e. na te prostore dolaze, kao što je poznato, ilirska plemena, koja - kako pokazuje njihova antroponimija na rimskim natpisima - nisu bila jezično jedinstvena.²

Prisutnost sličnih ili istih imena duž istočnojadranskog primorja i unutrašnjosti, koja se ne mogu protumačiti grčkim i latinskim jezičnim sredstvima, moguće je s prilično vjerojatnosti i po njihovu opetovanju i po njihovu razmještaju pripisati tadašnjim ilirskim jezicima kao npr. toponime: *Tergeste* (Trst), *Tarsatica* (Trsat), *Senia* (Senj), *Curicum* (Krk), *Vegia* (Karlobag), *Arsia* (Raša), *Arba* (Rab), *Corin(i)um* (Karin), *Berbera* (Bribir), *Brattia* (Brač), *Muccurum* (Makar), *Brenum* (Župa), *Burnum* (Kistanje), *Rausium* (Dubrovnik), *Gravōsa* (Gruž), *Busi* (Biševo), *Egij* (Iž), *Scarda* (Škarda), *Bavo* (Čiovo) itd. Imena i topografske imenice "ilirskog" porijekla nalaze se u mikrotoponimiji (*guduća*, *griza*, *hrib*, *škrapa*, *garma* itd.³), ali je nesigurno tvrditi jesu li Slaveni, kada i koliko "ilirske" relikte izravno preuzimani od starosjedilaca za svojega dolaska na Balkanski poluotok i kasnije. Stvarni i jezični dodiri balkanskih starosjedilaca i Slavena ne mogu se sasvim isključiti, primjerice u antičkoj Dardaniji, Duklji, u Dinarskim planinama gdje se djelomice, ili sasvim, poromanjeno starosjedilačko pučanstvo sklanjalo i živjelo za seobe naroda i dugo vremena zatim.⁴ Na tekve veze upućuju neki etnografski prežici kao "ilirski" preostaci. U tim i drugim pretežno brdovitim predjelima nalazi se kasnije u srednjem vijeku neslavizirani vlaški živalj kao planinsko, vagilno stočarsko pučanstvo s posebnom organizacijom u katunskim selištima, ali ni taj gospodarski aspekt njihova življenja nije dovoljno istražen.⁵

Mnoga zemljopisna imena na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka mogu se dovoditi u vezu po opetovanim segmentima u riječi, bilo da se radi o početnom ili završnom segmentu dotičnog imena. No takvi su zapažaji samo indikatori a ne sigurni pokazatelji jezične pripadnosti imena. Za djelotvornija istraživanja bit će potreban interdisciplinarni pristup ilirskom problemu.

² D. Rendić-Miočević, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, Split 1948; R. Katičić, *Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija*, Posebna izdanja Naučnog društva BiH, 4, Centar za balkanološka ispitivanja, 1, Sarajevo 1964, 11-58; M. Križman, *Osobna imena na istarskim natpisima iz rimskog doba* (doktorska disertacija), Zagreb 1984.

³ P. Skok, *Prilog ispitivanju predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpskohrvatskom jeziku*, Slavistična revija, III, 1950, 350-355.

⁴ Nema razloga pretpostaviti da je u pretpovijesnim gradinama, utvdama i nekropolama zamro svaki trag životu stanovništva koje ih je gradilo. U teže pristupačnim, a obitavanim, krajevima vjerojatno se nastavljalo živjeti, vjerovati i pokapati na isti način. Privreda je u tadašnjim surovim uvjetima sporo napredovala, a s njom i društvena organizacija i svakodnevno življenje koje bi se moralo očitovati u predmetima materijalne i u pučkim predajama duhovne kulture davnih stanovnika tih područja.

⁵ Simpozijum - *Vlasi u XV i XVI vijeku*, Radovi ANU BiH LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, 72, Sarajevo 1983, osobito *Diskusija*, 149-176.

U takve se "osnove" ili prednje segmente imena mogu uvrstiti: *bist-*: *Bistua Vetus* (kod vrela Rame), *Bistua Nova* (Vitez),⁶ *Biston* (u makarskom primorju), *sard-*: *Sardates - Sarsiaticum* (municipij oko Livanjskog polja), *Sardos* (vjerojatno Sarda), *skard-*: *Škarda* (otočić), *Scardona* (Skradin) itd., *beg-/veg-*: *Vegia = Begi (Bagi, Bag)*, *jad-*: *Jader* (Zadar), *Jadro* (rijeka kod Solina), usp. *Adrion óros* (Dinara⁷) itd. Od završnih segmenata u toponimima navodimo: *-issa*: *Almisa* (Omiš), *Balissae* (Daruvar), *-ua*: *Butua* (današnja Budva) i u njezinu zaleđu *Salthua* i *Anderua*, te *Pardua* na južnoj cesti jugoistočno od Diluntuma (Stolac). Toponimi *Potua*, *Citua*, *Derua* smještaju se oko srednjeg i gornjeg toka Neretve. *Bistua* (Vetus) je nad vrelom Rame, a municipij *Bistua* (Nova) na mjestu današnjeg Viteza. Na Livanjskom polju smještaju se *Pelua* i *Starua*, a uz Janj, prtok Plive, *Sapua*. P. Skok u ovaj tipuključuje hidronim Pliva (πλέβα).⁸ Završni segment *-esta/-ista* prepoznatljiv je u toponimima: *Tergeste* (Trst), *Bigeste* (sjeverno od Čapljine), *Narestes* (ilirsko pleme u Poljicama), *Ladesta* (Lastovo), *Capista* (Kopist, otok kod Lastova). Toponimi s takvim završnim imenskim sastojcima imenuju uglavnom naselja i čine prilično difuzna imenska područja. Čestotan je završni sastojak *-ona*: *Flanona* (Plomin), *Albona* (Labin, istarski, ne trogirski), *Aenona* (Nin), *Cabrona* (Škabrnje kod Zadra), *Scardona* (Skradin), *Stelpona* (Stupin kod Rogoznice), *Promona* (Tepljuh blizu Drniša), *Salona* (Solin) i *Narona* (Norin, Sv. Vid u donjem toku Neretve). Ti se toponimi protežu uglavnom uz obalu, neki su blizu utoka rijeka i imenuju naseljena mjesta. One toponime koji u završnom dijelu imaju skup */-nt-/* S. Čače, po uzoru na P. Skoka,⁹ razdvaja na toponime sa segmentom */-ent-/* i segmentom */-unt-/*. U prvu skupinu uvršteni su: *Pinquentum* (Buzet), *Parentium* (Poreč), *Colentum* (Murter), *Solenta* (Šolta), a u drugu skupinu: *Argyruntum* (Starigrad), *Spinuntum* (Špinut, Split), *Pituntum* (Podstrana u Poljičkom primorju), *Diluntum* (Stolac), *Maluntum* (Molunat) itd. Ti se toponimi, osim na krajnim rubovima *Buzet - Stolac*, protežu uz primorje, a granice tih dviju skupina (izuzme li se *Argyruntum*) može se povući kod Splita, gdje *Solenta* pripada zapadnoj, a *Spinuntum* istočnoj skupini.¹⁰

⁶ Ovi su primjeri poznati iz starije onomastičke literature, osobito: H. Krahe, *Balkanillyrische geographische Namen*, Heidelberg 1925, P. Skok, *Iz ilirske toponomastike*, Glasnik Zemaljskog muzeja BiH, XXXII, XXXIII, Sarajevo 1919, 1920; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrer*, Bd. 1, *Wörterbuch der illyrischen Sprachreste*, Wien 1957 (kratim: Mayer I), Bd. II, *Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen. Grammatik der illyrischen Sprache*, Wien 1959. Osobito vidi II. *Nominale Wortbildungslehre*, 207 i d. (kratim: Mayer II). Primjere uzimam uglavnom iz rada S. Čače, *O stratigrafiji prapovijesnih toponima i njihova odnosa prema arheološkoj građi na istočnojadranskoj obali*, IX kongres arheologa Jugoslavije. Materijali XII, Zadar 1972 (izašlo: Zadar 1976), 133-147.

⁷ P. Skok, *Postanak Splita*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, 1952, 40.

⁸ P. Skok, *Iz ilirske toponomastike*, Glasnik Zemaljskog muzeja XXXII, 1920, 37-38.

⁹ V. podrobnije: P. Skok, *Iz ilirske toponomastike*, Glasnik Zemaljskog muzeja XXXI, 1919, 155-157 (*-entum*) i XXXII, 1920, 42-43 (*-untum*).

¹⁰ S. Čače, *o. c.*, 136-137.

Dalja istraživanja podudarnih imenskih sastojaka može narušiti takav areal njihova prostiranja, ili ga proširiti na golemo izvanbalkansko područje.¹¹ Što je područje raspršenosti imena manje, a gustoća istolikihih potvrda veća, veća je vjerojatnost njihove zajedničke jezične pripadnosti. Što je areal određenog imenskog sastojka širi, vjerojatnost njegove zajedničke jezične pripadnosti manja je, a utvrdi li se njihova jezična srodnost, starost je takvih imena veća. Dosadašnji istraživači nisu se dovoljno osvrnuli na stvarna obilježja imenovanog objekta (designata) s kojim se ime poistovjećuje i tu tražili moguće "značenjske" podudarnosti.

* * *

U V. i IV. stoljeću prije n. e. istočnojadransko primorje ulazi u grčku kolonizacijsku orbitu. Grci kao izrazito mediteranski narod trgovačkog duha nisu ulazili duboko u unutrašnjost Balkanskog poluotoka. Svoje su faktorije podizali na otocima (*Issa, Corycra, Pharos*) i na kopnu (*Tragurion, Epetion, Aspalathos*). Ondje su oni gradsko a ne seosko stanovništvo. Toponima grčkog porijekla na primorju nema mnogo, niti su oni približno iste starosti. Grčki elementi javljaju se, kao što je povijesno zasvjedočeno kod imena grčkog porijekla, već u predrimskom razdoblju, ali i kroz rimsko razdoblje, pa i kroz srednji vijek. Ti grecizmi nisu ulazili kasnije u hrvatsku toponimiju izravno već romanskim posredništvom, a dolazili su često, kako je pokazao V. Vinja,¹² preko južne Italije (Magna Graecia) i u njihovim je hrvatskim oblicima lako prepoznatljiv dalmatski fonetski filter. Takvi su npr. Ploka, Ploča (: πλάκα; πλάξ, πλακός), Krakun (: καράκιον), Plaža, Plaj (: τα πλάγια), Spila i sl. (: σπηλαίον). Iz bizantskog ili pak starijeg vremena: Koludrovo, Koludričino (: καλόγερος), Opat, Opačac i sl. (: ὀπάτς), Žakanj (: διάκονος), Varvara (Barbara), Skar (: σκάρα: 'istezalište brodova') Pile (: πύλαι 'vrata'), Bazalkijala (: dalm. *basalca* < grč. βασιλική) . . . Iz mletačkog razdoblja: Mandrač (< *mandraccio* < *μανδράκιον*), Porporela (: πορφύρα), Škoj (scoglio < σκόπελος) itd.

Neki toponimi Elafitskih otoka (ἐλαφίτιδος) grčkoga su postanja: Kalamota (: καλαμοτή), Lopud (Delafota < ἐλαφόποδα), Škrpio, Skupjeli (: σκόπελος). Njihovo je imenovanje vjerojatno iz kasnijeg vremena kao i druga imenovanja na primorju: Žirje (: γύρος), Žapalj (: διάπλους), Pile (: πύλαι), Igalo (: αλγαλός), Savar (: σάυρος), Susak (: sansecu: σάμψυχον), Unije (: νία) itd. Vidi se to i po tome što se ta imena odnose na manje otoke, naselja i uvale, a i rasprostranjenja su po svemu istočnojadranskom primorju. U okviru bizantskog dalmatinskog temata grčki toponomastički apelativi ulazili su romanskim posredništvom i kasnije. *Grčki toponimi izravne i posredne nominacije nalaze se na teritoriju najjačeg romanskog utjecaja*. Obje su toponimije sačuvane

¹¹ Tako je /ua/ čest u Grčkoj: *Berua, Mantua*, u Italiji: *Genua, Capua*, u Španjolskoj itd., *Mayor II*, 215. Valjalo bi poredbenim istraživanjem ovakve tipološke pojave proširiti i na druge imenske segmente i s obzirom na podudarnost značajki zemljopisnih objekata koje takva imena imenuju.

¹² *Le Grec et le Dalmate*, Zeitschrift für Balkanologie, 5, 1967, 203–223.

u hrvatskim imenskim prilagodbama kao prežici nekad očito brojnijih zemljopisnih imena grčke i romanske provenijencije ili njihova posredništva.

* * *

Rimljani su god. 167. prije n. e. zauzeli istočnojadransko primorje, a zatim goleme prostore u unutrašnjosti. Ondje su zarana uspostavili svoju dominaciju, te svoj ustroj vlasti i svoj jezik u vojsci, upravi i uopće u društvenom ophođenju. Kao ratnički narod oni su s pokoravanjem vršili i romanizaciju Ilirika. Iliri služe u rimskoj vojsci, veterani rimskih legija dobivaju zemljišta na kojima podižu svoja gospodarstva, grade se značajne ceste, na njima mnoge stanice, stražarnice (*turres*), konačišta (*canavae*) itd.¹³ Ilirski gradovi postaju kolonije *civium Romanorum*.

Predijalna toponimija na istočnojadranskom području

Iz toga razdoblja potječu mnoga *rimska predijalna imena*. Ti toponimi motivirani osobnim imenom nekadašnjeg rimskog posjednika pripadaju s obzirom na vrijeme nastanka najstarijem sloju romanske toponimije na istočnojadranskom području. Antička naselja, kao i ona nastala davno prije, podignuta su na istaknutim gospodarskim i strateškim položajima. Razlozi njihova nastanka, slijed njihove naseljenosti, izbor njihova položaja i njihov razmještaj nisu još dovoljno istraženi. Neka od tih naselja nisu preživjela seobu naroda i doseobu Hrvata. Sačuvana su samo ona na slavenskom rubu, gdje se romanski živalj uspio obraniti i sačuvati okolišno zemljište te onemogućiti brz i jak prodor slavenskog življa među svoje zidine.

Predijalna toponimija nalazi se u ravnici, na plodnom zemljištu i pod zaštitom grada. Stoga je i sačuvana uokolo gradova. U Istri, osobito oko Pule, gdje je bilo dosta obradiva zemljišta na provedenoj centurijaciji okolišnog prostora i uz obnovljene utvrde oko Rovinja, Vrsara, Poreča i Novigrada. Kako je unutrašnjost Istre od VI. stoljeća naseljena slavenskim življem, koji se sve više širi i ugrožava gradove, početkom IX. stoljeća Romani su uspjeli preko franačke vrhovne vlasti prilično usporiti naseljavanje Hrvata u okoliš obalnih gradova.¹⁴ Čuvali su tako romanski kontinuitet koji je upravo oko Pule, a manje u današnjem slovenskom primorju Istre, ogleđa u predijalnoj toponimiji

¹³ Vrlo su zanimljivi raspored i smještaj predrimskih naselja i utvrda koji su uvjetovali trasiranje rimskih putova. Naselja imaju vrlo povoljan položaj. Njihova funkcionalna povezanost čini osnovu rimske cestovne mreže i poklapa se velikim dijelom s mrežom današnjih prometnica. Vidi kartu u radu I. Bojanovskog, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH, XV, 1977, 83-152, te rad M. Zaninovića, *Neki prometni kontinuiteti u srednjoj Dalmaciji*, Putovi i komunikacije u antici, Materijali XVII, Peč 1978, 39-51.

¹⁴ Vidi tekst Rižanskog placita u R. Udina, *Placito der Risano...*, Dodatak: *Testo del Placito*, Archeografo triestino, ser. III, vol. XVII, Trst 1932, 61-67. Tamo se, doduše, govori o Slavenima, ali jezik tadašnjih Slavena uzduž hrvatskog primorja nosio je hrvatska, odnosno čakavska obilježja.

motiviranoj gentilicijskim imenom ili kognomenom Romana vlasnika, te u toponimij-skim reliktima po ostaloj Istri, osobito u porječju Mirne i Raše.¹⁵

Tu toponimiju za pulski okoliš podrobno je popisao i obradio C. de Franceschi u radu *La toponomastica dell'antico agro polese desunta dei documenti*.¹⁶ Tamo se navode 64 predijalna toponima. Njima se također pozabavio mladi istarski arheolog R. Matijašić u radu *Antičko nasljeđe u toponimiji Istre, toponimi -an, -ana u Istri i Dalmaciji*.¹⁷ Njegovim se podacima, u svojem probiru i dopunama, služim u prikazu rimske predijalne toponimije u ovom radu.

Istarsko područje, a specijalno pulski ager, prekrivaju, među inim, ova predijalna imena: *Arano* (: Arrianum.¹⁸ 1370: vicus Arianus, kod Pamera), *Agnana* (1478: terra posita in Agnana, blizu Pule), *Barban* (: Barbianus, 1150: vicus Parpanus), *Barbaran* (: Barbarus, otočić pred Porečem), *Barbolan* (1367: vicus Barbolani, kod Medulina), *Bracigliano* (: Braecius, 1252: contrata de Bracigliano de villa Nadigliani), *Burano* (: Burrius, 1150: de vico Buriano, kod Galižane), *Cervignano* (: Cervius, 1287: casalia Cervignani, kod Medulina), *Cisana* (: Cissus, 1370: punta Cisana que est in contrata Pedoli), *Clarana* (: Claranum, 1303: contrata presso Siana), *Fażana* (: Fesana, 1150: vicus Fasano), *Filipana* (: Philippus, 1334: villa que dicitur Filipanum), *Fioran* (: Florius, 1150: vicus Florianus, kod Fažane), *Gajana* (: Gaius, Gaianus, 1255: ecclesia S. Johannis de Gaiano), *Galižana* (: Gallicius, 1150: vicus Galisanus), *Grinjan* (1442: Grignano, vjerojatno tal. Nigrignano), *Guargnan* (: Quargnanum, 1149: kod Medulina), *Guran* (: Curianum, 1150: vicus Gurianum, okolica Vodnjana), *Gusan* (: Cusius, između Vodnjana i Bala), *Kršan* (: Crisanus, podaci iz Istr. razvoda), *Ližnjan* (: Licinianum, 1149), *Lužan* (: Lusianum, 1370: de Lusano), *Marčana* (: Marcianum, 1243: A. de Marzana), *Midian* (: Mutilius, 1197: in Mutiliano, sjeverno od Vodnjana), *Mimian* (: Memmius, 1067: vicus M., pulski ager), *Momjan* (: Mummianum, 1102: villa Mimliani, podaci iz Istarskog razvoda, Mumljan), *Mutvoran* (: Maurus, castrum Mons Mauranum, 1150), *Negričan* (: Nigrinianum, usp. Negrinjan u Istarskom razvodu, vicus između Vodnjana i Filipane, v. Grinjan), *Pompignano* (: Pompeus, 1150: vicus Pompignano), *Ponzano* (: Pontius, 1370: villa di Ponzano), *Pudizan* (: Pudentianum, 1150: vicus Pudinzano),

¹⁵ A. Šonje, *Toponomastički podaci sliva rijeke Mirne*, I, Buzetski zbornik, 1979, 145–180, II, 1980, 133–150, P. Šimunović, *Značajke buzetske toponimije*, Onomastica jugoslavica, VII, 1978, 53–74.

¹⁶ Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, 51–52, Pola 1939–40, 119–197.

¹⁷ Historia historica, IV, sv. 2, Pula 1982 (1983), 107–133.

¹⁸ Mnoga nomina gentilia i cognomina ovdje navedena potvrđena su obilno na rimskim natpisima po mnogobrojnim lokalitetima hrvatskog primorja kao npr. nomen gentile *Arrius* u Liburniji, Scardoni, Rideru, Saloni, Škripu. Vidi Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Beiträge zur Namenforschung, 4, Heidelberg 1969, 61 (kratim: *Alföldy*).

Za istarsko područje vidi M. Križman, o. c., osobito *Imenik Histra*, 48–128.

Za srednji vijek v. K. Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka* (prevedeno izdanje), SANU, Beograd 1962 (kratim: *Jir.*).

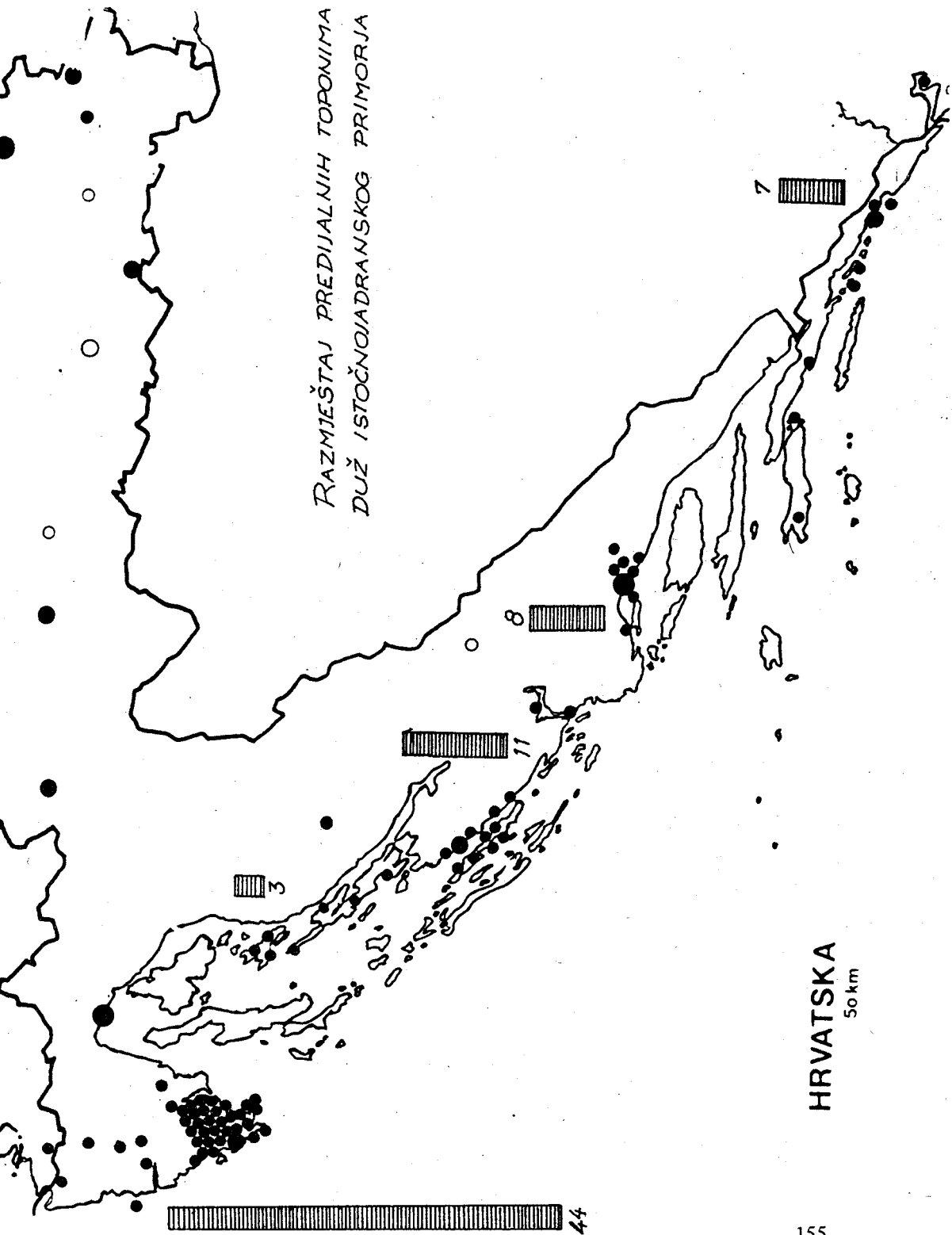
Rudigliano (: Rutilius, 1303: contrata Rudigliana, između Vodnjana i Pule), *Sagnan* (: Sanianum, 1303: villa Sagnani, kod Galižane), *Savignana* (: Sabinius, 1150: vicus Savinianum, kod Galižane), *Segnano* (: Signius, 1399: contrata Segniani, kod Galižane), *Šijan* (: Seius, 1303: contrata Seiano, kod Pule), *Štinjan* (: Estinianum, 1197: Stinianum), *Tabiano* (: Octavianum, 1149: kod Medulina), *Tinjan* (: Antignanum, kod Pazina), *Tortigliano* (: Turtilianum, 1150: vicus T., kod Pule), *Urbano* (: Urbanus, 1150: contrata Urbani, kod Vintinjana), *Vaiana* (: Vallianum, 1387: kod Šišana), *Viban* (: Vivianum, 1393: contrata Vibiani, kod Peroja), *Višan* (: Visianum, contrata Visiani in districtu Polae), *Vidrian* (: Vitrianum, 1197: kod Šijana), *Višnjan* (: Vicinianum), *Vodnjan* (: Attinianum, 1150: vicus Atiniani, Istarski razvod), *Vrčevan* (: Orcevianum, 1150: vicus Orcevianus, blizu Medulina).

Bogatstvo tih toponima u južnoj i sjeverozapadnoj Istri svjedoče o prilično čvrstim romanskim enklavama u kojima je kasnije prodor hrvatskog etnosa bio usporen. Upravo se u sjeverozapadnom, pulskom zaleđu zadržao do danas stari istriotski jezik, dok je s ostalog područja potisnut i nadslojen hrvatskim (i kasnije mletačkim) jezikom. Ranu jezičnu simbiozu romanskog i hrvatskog življa zamjećujemo u supstitucijskoj fonetici predrimskih i romanskih toponima po cjelokupnoj Istri, a posljedke davnih simbiotskih procesa zapažamo u leksiku Romana u nekadašnjem pulskom ageru,¹⁹ kako to pokazuju hrvatske riječi svagdašnje materijalne kulture i poljoprivredne proizvodnje: *kolizo* (колізь), *lonizo* (лоньць), te *grendana* (грѣдѣль), odnosno u romanskoj toponimiji Hrvata: *Pulj*, *Brijuni*, *Pemantura*, *Mutvoran*, *Vodnjan*, *Vrsar*, *Poreč* itd. Jezične činjenice koje se u njima očituju kao rezultat simbiotskih procesa pokazuju vrlo davnu prisutnost hrvatskog življa u pulskom ageru, koji ipak nije ugrozio rimsku predijalnu toponimiju u okolišu utvrđenih romanskih sjedišta jugozapadne i zapadne istarske obale sve do XVI. stoljeća, kad upravo na to područje dolazi 200 "morlačkih" obitelji za tzv. druge kolonizacije hrvatskih ikavaca, slovinaca. Od tada su neki antički toponimi iz našega popisa nestali iz upotrebe.

Na području ostalog primorja predijalna se toponimija nije ni približno očuvala kao u pulskom ageru, te svojim postojanjem i nepostojanjem upozorava na slijed naseljavanja Hrvata na obalnom i otočkom prostoru jadranskoga primorja. Ta toponimija sačuvana je na prostoru gdje je romanstvo bilo najukorjenjenije, romanski živalj najkompaktniji i najbolje administrativno organiziran, kao što su to bili gradovi i okoliš gradova Jadera, Salone i Epidaura, te otoci s romanskom ojkonimijom: Rab, Pag i oni otoci neposredno pred Zadrom, koji su mogli pripadati zadarskom ageru. Ti toponimi sačuvani su na ovim područjima:

Zadar i otoci: *Bibinje* (: Bibianum/Vivianum, 1282, okolica Zadra), *Bošana* (: Bassus, iz 1059, bunar kod Biograda), *Bošane* (v. Bošana, predjel sjeverno od mjesta Paga), *Lukoran* (: Lukarius, 1076: in campo Lucorani, naselje na Ugljanu), *Mrljane* (: *Marianum, naselje na Pašmanu), *Nevidane* (: Naevius, XV. st.: villa Neviana, naselje na

¹⁹ P. Šimunović, *Brijuni*, Jezik, god. 31, 2, 1983, 37.

Pašmanu), *Pašman* (: *Postumius, 1067: Postumianum), *Flaveyco* (: Flavius; < Flavi vico, jedno od starih imena za Pašman), *Povljana* (: Paulinianum, naselje na Pagu), *Suisgian* (: Sicinius, 1199, predio kod Zadra), *Ugljan* (: Gellius, 1256: Giliano),^{19a} te vjerojatno *Kolane* (: Gellanu), današnji Kolan na Pagu koji se zvao i Mojstir.

Split i okolica: *Balancane* (: *Venantiana^{19b}: Balancana, kod Trogira), *Brboran* (: Barbarus, 1397, predio kod Splita), *Gumena* (: Geminianum, 1119: caput de Cumano, rt kod Splita), *Merculano* (: Mercurius, 1119: Mercuriano, povijesni toponim u splitskoj okolici), *Mrljan/Marijan* (: Marinianum, 1119: Murnano), *Pojišan* (: Pansa, 1030: Pansiano, istočni predio Splita), *Žujan* (: Junianum, 1096: Zunano, istočni dio Splita).

Dubrovačka okolica: *Giman* (: Geminus, Geminianum, toponim kod Dubrovnika, Skok, SR, 117), *Mřkan* (: Marcellus, XIII. st.: Marcana/Mercana, otočić pred Cavtatom), te *Jakljan/Lakljan* (: *Liciniana, 1384: Licignana, otok u Elafitima), *Šipan* (: Giuppana, 1222: vineae Juppanae, otok u Elafitima), *Zuljana* (: Julianum, naselje na Pelješcu).

Izvan ovih grupiranih područja pojedinačni predijalni toponimi nalaze se još u Boki kotorskoj: *Prčanj* (: *Portius, 1331: Perčana), na Korčuli: *Žjan* (: Junianum, predio u Blatu), kod Šibenika: *Prokljan* (: Proculus, 1771, Prukljan, zaselak i zaljev između Šibenika i Skradina), na Rabu: *Galbana* (: Galba, 1230: Galbana), *Marano* (: Maranum, 1203: villa in valle Marano), *Pašturan* (: Pastoranum, toponim kod Barbata na Rabu).

Razmještaj sačuvane predijalne toponimije vrlo je indikativan. Poklapa se s terenom na kojem je bila provedena rimska centurijacija, kao što to zapažamo u pulskom ageru i zapadnoj Istri. Gotovo je polovica Istre bila obuhvaćena limitacijom kolonija Pole i Perentija. Tako je bilo i na Rabu, gdje je romanski elemenat bio jak i komunalno zatvoren, a

^{19a} Ovdje je moguće uvrstiti po postanju mlađi predijalni toponim *Ceprljanda* Na Ugljanu (< **Ceprljana* : **Cypriana*, g. 1370: *Ceprglani*. Usp. V. Putanec, *Filologija* 6, 1970, 145. Naime imena *Čeprija*, *Ceprija*, *Čeprijan* (< Cyprianus) nastala su vrlo rano, jer su kasnije od temeljnog imena *Cyprianus* nastajali likovi *Čubrijan*, *Čubre*, *Čubran*, *Čibur*, *Čubar*, *Čubranić* uz romanske likove *Cebrus*, *Cebre*, *Cibrulus*, *Cibrale* (Putanec, *ibidem*; isti, *Slovo*, 13, 1963, 161–162).

Pitanje je ne krije li se u tom i sličnim predijalnim toponimima kao npr. *Filipana* (: *Philippus*), *Fioran* (: *Florianus*), *Mutvoran* (: *Maurus*), *Kršan* (: *Chrysogonus*), *Urbano* (: *Urbanus*), *Zuljana* (: *Julian(a)*); usp. Sudžuljan, 1222. na Pelješcu) itd. ranokršćansko ime sveca čiji su kultovi u ovim krajevima (npr. *Maurus* u Poreču) potvrđeni vrlo rano. Slično je i s imenom otočića *Majsana*, koje je zacijelo svetačko ime: *ecclesia s. Maximi*, g. 1111.

Neke će pak dosad uvrštavane toponime u predijalnu toponimiju valjati isključiti. Tako npr. toponim *Pagnana* (*vallis Pagnana* kod Zadra) V. Jakić–Cestarić (Radovi Zavoda JAZU u Zadru, 29–30, 1984, 25) točno identificira s toponimom *Poljane* istočno od Tkona na Ugljanu.

U vezi s toponimima *Gajana*, *Lužan* i sl. ne valja pomišljati na hrvatske toponime u područjima guste predijalne toponimije, dok u nekim drugim primjerima, koji se u nekim popisima navode, treba: *Obručan* (otočić u Kornatima), *Pojana* (naselje na Cresu), *Tajan* (česta imena otočića koji zaklanjaju uvale na Jadranu), *Žejan* (predjel na Krku), *Verpojan*, *Bužan* itd. R. Matijašić, *o. c.*, 113–123.

^{19b} Literaturu i potvrde vidi u R. Matijašić, *o. c.*, 121.

isto tako u zadarskom, solinskom i djelomično epidaurskom zaleđu. Rimske kolonije u Iliriku (*Jadera, Salona, Aequum, Narona, Epidaur*) zauzele su golema zemljišta na kopnu i na otocima.²⁰ Na tim gospodarstvima romanski je živalj prilično prisutan za slavenske do-seobe. Rane slavenske naseobine uz samo zaleđe primorskih romanskih gradova uzrokom su da se mnogi predijalni toponimi nisu sačuvali, ali je na tom prostoru osobito gusto potvrđena romanska, predmletačka, toponimija, sačuvana u dugovjekom biološkom i jezičnom kontaktu romanskih starosjedilaca i novonadošlog slavenskog pučanstva.

Zamjećuje se također da se predijalna toponimija sačuvala ondje na kopnu i na otocima gdje su u predrimsko doba grčke faktorije (*Pitaura, Corcyra, Epetion, Aspalathos, Tragurion, Jader*), te gdje u bizantsko doba nalazimo ponajviše grčkih toponima: na Elafitima i na sjeverojadranskim otocima koji su bili u okviru bizantskog temata (Krk, Rab, Osor, te Ugljan, Pašman i Vrgada).²¹

S obzirom na repertorij rimskih osobnih imena koje donosi K. Jireček, G. Alföldy, M. Križman i dr.²² u predijalnoj toponimiji istočnojadranskog primorja pokazuje se da u predijalnom toponimu dolazi antroponim rimskoga gentilnog imena (nomen gentile) i kognomena. Toponimi od gentilicija kao npr. *Bibinje, Fažana, Ližnjan, Momjan, Mrljan, Lukoran, Prčanj, Žnjan, Žuljan* itd. kudikamo su brojniji od kognomenskih toponima: *Barban, Burano, Cisana, Galižana, Negrinjan, Prukljan, Pašman, Gimán, Bošana, Galbano, Pojišan, Povljana* itd. Važno je istaknuti da su *nomina gentilia* po postanju starija od *cognomina*, što je od značenja za relativnu kronologiju predijalnih toponima na primorju.²³ Nije sasvim sigurna granica između gentilicija i kognomena. Na rimskim spomenicima duž istočnojadranskog primorja, tj. na području rimske Dalmacije i Istre, ista se imena u rimskoj imenskoj formuli jednom pojavljuju na mjestu gentilicija a jednom opet

²⁰ Vidi podrobnije: M. Suić, *Limitacija agera rimskih kolonija na istočnojadranskoj obali*, Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru, I, 1955, 1–31.

²¹ Jezične osobine rom. toponima okolice Pule i Raba pokazuju da su u hrvatski jezik ušli kasnije, jer se mnogi ne uklapaju u hrvatski jezični razvitak do kraja XII. stoljeća.

²² Vidi bilješku 18.

²³ M. Suić, *Nekoliko primjera toponomastičke stratifikacije u sjevernoj Dalmaciji*, Simpozijum "Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi južnih Slovena. Posebna izdanja ANU BiH, XII, Centar za balkanološka ispitivanja, 4, Sarajevo 1969, 151–152.

Naime, rimska troimenska formula (prenomen, gentilicij, kognomen) krajem Republike i početkom Carstva raspada se na dvoimensku (gentilicij i kognomen) i zatim na kognomen (u širim, pučkim slojevima), koji preuzima ulogu glavnoga imena (*Via Traiana, Via Severiana*). Tako će ostati do kraja antike. Po kognomenima se imenuju konzuli prilikom datiranja. Sva imena u kršćanskim martirologijama zapravo su postanjem kognomeni.

Tako se društvene transformacije ogledaju u imenskoj formuli Rimljana i u predijalnoj toponimiji.

U nas nema predijalnih imena od prenomena (tip: *Via Appia : Appius Claudius Caecus*), jer se predijalna imena na našem području javljaju kad je prenamen izgubio ulogu glavnog člana u imenskoj formuli, te se od I. stoljeća počinje izostavljati u natpisima. Naša predijalna imena u kojima se nalazi gentilicij mogla su nastati do kraja I. stoljeća nove ere, a ona s kognomenom nastajala su kasnije, s pretežitom ili isključivom ulogom kognomena u identifikaciji osoba.

na mjestu kognomena.²⁴ Zapaža se također u agerima rimskih kolonija, koje su osnovane potkraj Republike i na početku Carstva, da pretežu predijalni toponimi gentilicijskog postanja nad onima od kognomena. Kako gentilicijska imena pretežu u Istri, a kognomenska u Dalmaciji, nameće se zaključak da je predijalna toponimija Istre starija, što potvrđuju i arheološki nalazi, u prvom redu *villae rusticae* (oko Pule, na Brijunu, u Červaru, Rimu i drugdje) kao svjedoci nekadašnjih rimskih gospodarstava.

* * *

Rimska gospodarstva (*villae rusticae*) i njihov razmještaj

Podaci o rimskim gospodarskim zgradama na našem primorju nisu u potpunosti poznati, niti su ta gospodarstva posvuda istražena. U Istri je njihov broj sumjerljiv sačuvanim predijalnim toponimima.²⁵ O razmještaju nekih gospodarskih rimskih zgrada u Dalmaciji pisao je M. Zaninović.²⁶ Rimska gospodarstva rasuta su duž jadranskog primorja i glavni su pokazatelji poljoprivrednog privređivanja i organizacije rada i življenja izvan urbanih središta. Njihov je razmještaj zanimljiv. Gospodarske kuće (isključivši carsku, Dioklecijanovu, koja to nije ni bila) postojale su na pogodnim mjestima uz more, kao ona raskošna u Polačama na Mljetu, ili u unutrašnjosti otoka na rubovima krških polja, kako bi se plodno zemljište, kojega je na kršu malo, sačuvalo za obradu. Često su ti kurtisi podno ilirskih gradina na uokolnim vršinama kao svjedoci kontinuiranog življenja na pogodno odabranim položajima. Nije čudo, stoga, da su upravo na tim mjestima, ili u neposrednoj blizini, nastajala kasnije hrvatska naselja.

Gospodarske zgrade koje navodi Zaninović, uz moje nadopune na temelju toponomastičkih istraživanja, jesu na ovim lokalitetima:

Mljet: *Polače*, *Dubrovnik* – dio naselja; Korčula: *Lumbarda* – Velo poje, *Blato* na predjelu *Žjan*, *Vela Luka* – predio *Beneficij*, otočić *Majsan*, otočić *Sutvara*; Pelješac: *Orebic* – uvala *Trstenik*, uvala *Sutvid*, *Viganj*, *Lovište* – predio *Mirce*, *Ston* – oko srušene crkve sv. *Magdalene*, *Trpanj* – na groblju, *Duba*; Hvar: *Stari Grad* – *Gospojica*, *Dol* – *Buta* (< *volta*, ostaci presvođenog zida), *Svirče* – *Ježe*, *Vrbanj* – *Carevac*, *Jelsa* – *Kutac*, uvala sv. *Luke*, *Hvar* – na *Mandraču* i iza *Lucićeva ljetnikovca*, *Pakleni otoci* – *Vlaka* i u *Solinama* na *Sv. Klementu*, *Šćedro* – *Moster*; *Šolta*: na *Ježama* u *Gornjem Selu*, u *Rogaču*, *Nečujmu* (*Supetarska*), *Stomorskoj*, *Studencu* kod *Donjeg Sela* i na predjelu *Mirine* – *Grebine*; *Brač*: *Bol*, *Povlja* – Na žal, *Sutulija*, *Mirače*, *Polača* (u *Nerežišćima*), *Stobreč*

²⁴ Alföldy, indksi.

²⁵ M. Suić, o. c., bilješka 23, 152.

²⁶ *Neki primjeri smještaja antičkih gospodarskih zgrada na obalno-otočkom području Dalmacije*, Arheološki radovi i rasprave, 4–5, Zagreb 1967, 357–371.

(kod Postira); Split - *Sustipan* (starokršćanska bazilika na temeljima gospodarske zgrade), kod crkve sv. *Trojice*, *Stombrata* (Donja Kaštela); Danilo: *Danilo Gornje*, *Kašić: Manastirine* i *Begovača*; Zadar - *Puntamika*, Šibenik: *Donje polje*, *Stari Trogir* (uz stari Praetorium), *Mogorjelo*, Dugi otok: u *Maloj proveri* na otoku Katine; Ugljan: *Muline*; Pašman: *Polača*, Cres-Lošinj: *Čunski*, *Sv. Jakov*, *Nerezine*, *Sv. Petar*, Ilovik te područje Raba i Krka.

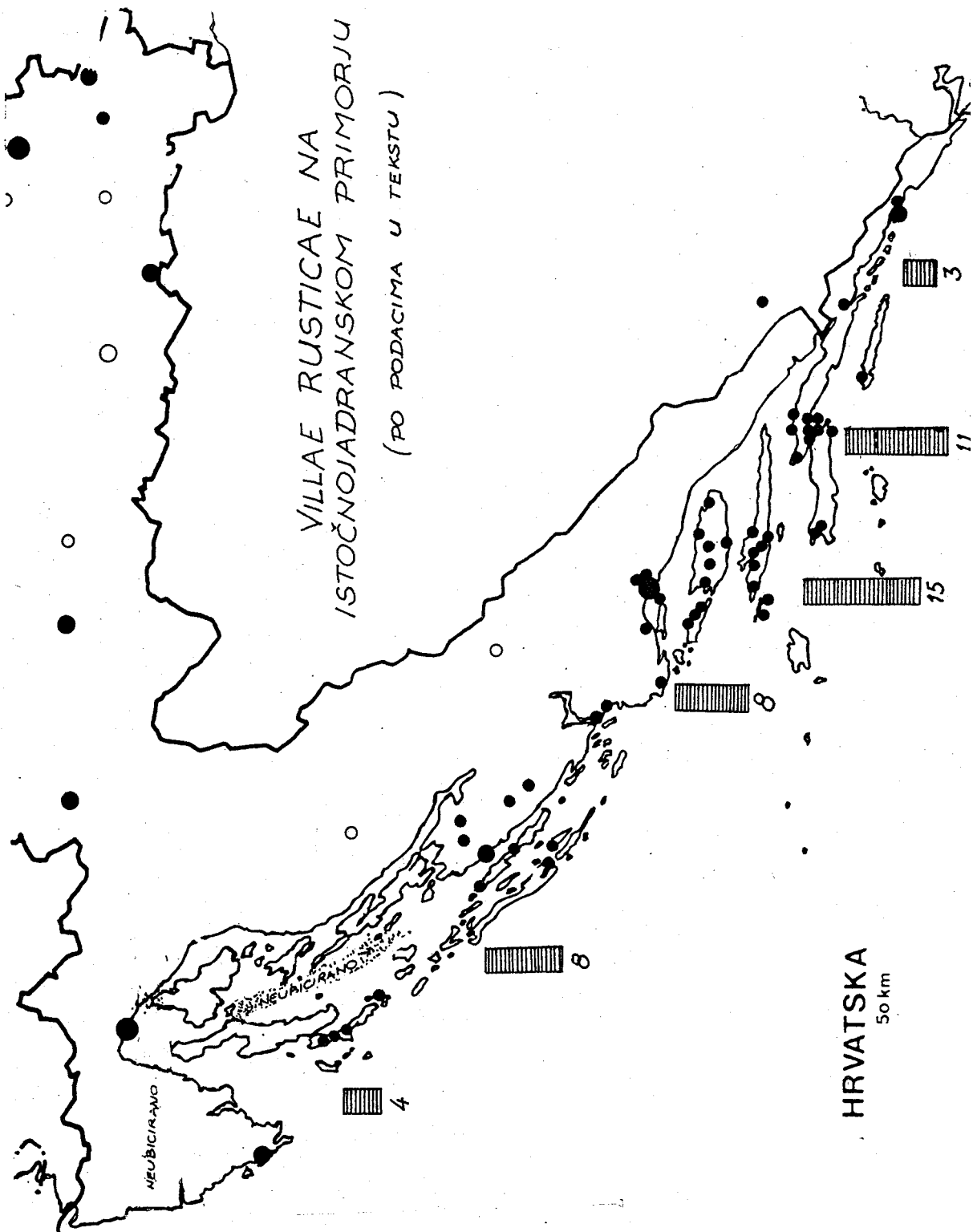
Ovaj je popis, naravno, nepotpun. Toponomastička istraživanja i arheološka rekognosciranja zacijelo bi barem podvostručila broj rimskih gospodarskih zgrada, kako to pokazuju toponomastičke bilješke s istraživanja dalmatinskih otoka. S potpunijim popisom i opisom tih drevnih nukleusa poljoprivrednog načina življenja na krškom otočkom području dobili bi se podaci zanimljivi izvan jezičnog zanimanja. Rimsko gospodarstva prerasla su kasnije, za hrvatskog naseljavanja otoka, u kurtise. Takav kurtis npr. spominje se na Braču 1080, a u vlasništvu je Těšena Pupazusa, koji nosi hrvatsko osobno ime i romanski prišvarak.²⁷

Rekognosciranje i popis rimskih gospodarskih zgrada nije toponomastičarev posao. Ali toponomastičar uočava vezu tih gospodarskih objekata nastalih prije hrvatske doseobe s imenima koja se s njima poistovjećuju.

Osim rijetkih primjera predijalne toponimije: *Prčanj* (: *Partius) u Boki, *Žjan* (: Junianum) u Blatu na Korčuli, te *Povlja* na Braču (: *Paulia villa/vallis),^{27a} sva su imena, koja Hrvati nasljeđuju ili ih stvaraju i njima imenuju ta rimska gospodarstva, nastala kasnije, i to: a) kao identifikacija takvih *polača* (< palatia): *Polača* (Mjet), *Polačine* (Nerežišća, Dračevica i G. Humac na Braču), *Polača* (naselje kod Benkovca), *Polača* (uvala na Pašmanu), *Polačini* (Cres), *Polāča*, *Polāče*, *Polāčina*, *Polāčini*, *Polāčičće* (sve Krk) itd. Taj je romanizam u Hrvata, kako to pokazuju fonetske prilagodbe /tj/ > /č/ i /a/ > /ó/, vrlo star, a toponimizirao se proprijalizacijom (*polača* > *Polača*), pluralizacijom (*Polače*), sufiksacijom *-ina/-ine* označujući "razoreno mjesto nekadašnjeg zdanja" (*Polačine/Polačini*), isto kao u toponima *Mirine*, *Miračine*, *Muline*, *Grebine* itd.; b) kao lokalitet starokršćanskih crkava koje nastaju na takvim mjestima: *Stobreč* (Brač), *Sustipan* (Split), *Majsan* (ecclesia s. Maximi, otočić, Korčula), *Stomorska*, *Supetar* u Nečujmu (Šolta); kao motiv starohrvatskih crkvice, odnosno svečeva imena i kulta na dotičnom lokalitetu: *Sutvara* (otočić, Korčula), *Sutvid* (uvala, Pelješac), *Sv. Magdalena* (Ston), *Gospojica* (Stari Grad), *Sv. Luka* (uvala, Jelsa), *Sv. Kliment* (Pakleni otoci), *Sutulija* (Brač), *Sv. Trojica* (Split), *Stombrata* (Donja Kaštela), *Sv. Stošija* (kod Zadra), *Sv. Petar* (otok kod Ilovika) itd.; d) kao oznaka samostana *Manastirine* (kod Kašića, na Prukljanu i u Solinu), *Moster* (Šćedro); e) kao pokazatelj razvalina takvih gospodarskih zdanja, npr.: *mir* (< mūrus "zid"): *Mirce* (Lovište na Pelješcu), *Mirca* (naselje na Braču), *Mirine* (Šolta), *Mirje* i *Mirače* (Brač), te *buta* (<

²⁷ P. Skok, *Curtis*, Starohrvatska prosvjeta, n.s. II, 1928, 10-11.

^{27a} Ovakvu etimologiju pretpostavlja Tekavčić, o. c., 46, bilj. 31. Drukčije Putanec, *Filologija* 6, 1970, 160, 161.

lat. volta "svod"), *Buta* (Dol na Hvaru), *vallum* "opkop": *Bol, mul* (< lat. *mōles* "mristanište"): *Muline* (Ugljan), *mutulum* ("granični kamen"): *Puntamika*^{27b} itd.; f) hrvatski toponimi koji se odnose na plodna zenljišta: *Vělo pōje* (Lumbarda), *Trstenik* (Pelješac), *Jěze* "lijeha" (Svirče, Gornje Selo na Šolti), *Vlāka* (Pakleni otoci), *Ilvīk* itd.

Na mjestima nekadašnjih rimskih gospodarskih zgrada nikla su mnoga današnja naselja kao uočljiva antička tečevina nasljeđivanja naseljenog mjesta. Izbor mjesta i razmještaj rimskih gospodarstava upozoravaju na logičnost tog slijeda obitavanja često od predrimskih vremena do danas. Moguće ga je nerijetko pratiti imenom i arheološkim nalazima,²⁸ te slijedom sakralnih zdanja. Spomenuli smo također, osobito u Istri gdje je tih spomenika više, kako se razmještaj gospodarskih zgrada poklapa sa starijom predijalnom toponimijom²⁹ i mlađim, hrvatskim naseljima. Rimske gospodarske zgrade rasute su po svemu ističnojadranskom primorju. Predijalna toponimija uspjela se održati samo ondje gdje je bio jak i kompaktan slijed romanskog življa, u agerima romanskih gradova, i nakon doseobe Hrvata. Imena koja se odnose na rimske gospodarske zgrade i imanja motivirana su posredno po kasnijim obilježjima predjela na kojima su se nalazila, i to imenima koja su nastala kao rezultat kasnije romansko-hrvatske jezične simbioze. Način poljoprivredne proizvodnje kakav je bio na rimskim gospodarstvima nastavljen je i u hrvatsko doba, kako smo to pokazali na Braču gdje se u XI. stoljeću spominje kurtis *Gomirje* (na mjestu današnjeg naselja Donji Humac između lokaliteta *Stomorice* i *Sutulije*, u blizini rimske villae rusticae) i *selo* (= praedium) na *Pražnicah*, kako je to zasvjedočeno u Povaljskoj listini 1184 (1250), koje je gospodarstvo smješteno podno ilirskih gradina, uz starohrvatska naselja i predromaničke crkvice.³⁰

* * *

^{27b} Usp. P. Skok, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1, 1954, 41.

²⁸ Takvih starokršćanskih bazilika bilo je na sjevernoj bračkoj obali nekoliko: u *Sutivanu* (predjel *Mostir*), *Supetru* (na mjestu današnje župne crkve), u *Lovrečini* (ruševine crkve), *Povljima* (krstionica i konzervirani ostaci na brdu blizu starijeg rimskog gospodarstva), *Bolu* (pod ostacima starohrvatske crkvice). One su potpadale pod salonsku biskupiju. Kasnije starohrvatske crkvice IX-XI. st. nastajale su u unutrašnjosti otoka, po vršinama uz ilirske gradine i gomile i njihovi se titulari razlikuju od onih starokršćanskih. Nažalost, popis naših srednjovjekovnih crkava na primorju nije sačinjen, niti su proučeni kultovi tih titulara: ni oni nasljeđeni, ni oni koji su nastali od Hrvata na našem primorju. Starokršćanske crkve na Braču poklapaju se s lokalitetima kasnijih naselja na tim mjestima. Njihovi su toponimi romanskoga proijekla: *Stivan*, *Mirca*, *Supetar*, *Postira*, *Splitska*, *Postira*, *Škrip*, *Pučišća*, *Povlja*, *Bol*, dok su starohrvatske crkvice u unutrašnjosti otoka bile jezgre starohrvatskih naselja u doba doseobe. Ta naselja nose hrvatska imena: *Gradac*, *Podgračišće*, *Dubravica*, *G. Humac*, *Pražnice*, *Stráževnik*, *Nerežišća*, *Dol* itd. Ovaj je opažaj vjerojatno indikativan i za druga područja, npr. za Šoltu, Poljica itd.

²⁹ Vidi bilješku 23.

³⁰ Njima bi se mogli pribrojiti lokaliteti *Mošuje* i sl. (< dalm. **mašone* "obor") u unutrašnjosti po visoravni gdje se od vjkada njegovala stočarska privreda na Braču i na Krku, te *Bunje* (usp. alb. *bun* "koliba", Mayer II, 30-31). Na Braču su tri lokaliteta s imenom *Bunje*. Na njima su ostaci rimskih gospodarstava s predmetima materijalne luktore: torkulari za mljevenje maslina, cisterne, sarkofazi, ostaci opeke i mozaika itd. Vidi P. Šimunović, *Brač - vodič po otoku*, 1972, str. 24, 63, 82.

Imena crkava sa starodalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)*

O ovim toponimima najcjelovitiji je rad V. Putanca.³¹ Podacima iz toga rada ovdje se koristim.

Mnogi toponimi s različitim refleksima dalmatskog *san(c)tu(s)* pokazuju da su nastali za romansko-hrvatske jezične simbioze prilično rano kad su u starohrvatskom jeziku još postojali nazali /ɔ/ i /ę/, a to znači do kraja X. stoljeća.

Ti su toponimi važni jer se odnose na crkve, koje su se, naravno, podizale ondje gdje su postojala znatnija naselja do toga doba i u to doba. Ta imena i razmještaj sakralnih zdanja na koja se većina imena ove tvorbe odnosi upozoravaju na prostore jačeg slavenskog naseljavanja do kraja X. stoljeća.

Ovdje je, međutim, nužno postaviti određene ograde.

a) Svi toponimi izvedeni s pridjevom *san(c)tu(s)* nisu popisani. U podrobnijoj obradi bračke toponimije utvrdio sam ih dvostruko više nego što ih se do tada na Braču znalo (*Stobrēč, Šćurino pōje, Stomōrice (2), Zastivōnje*³²). Treba pretpostaviti da bi se tih toponima pri podrobnijem skupljanju primorske toponimijske građe našlo kudikamo više nego što je to danas poznato.

b) Neki su toponimi tvoreni hrvatskim refleksom starodalmatskog pridjeva *san(c)tu(s)* > *sut* i kasnije od kraja X. i početka XI. stoljeća analoškim tvorbama za istu vrstu zemljopisnih objekata. Na Braču je ojkonom *Sumàrtin* (ne **Sumratin*) nastao u XIX. stoljeću ugledom na bračke ojkonime *Supētar* i *Sutivān*,³³ a tako i *Sūtvid* za Vídovu gōru.

Međutim pri naknadnom tvorenju toponima (*sut-* + svetačko ime) ne bi trebalo u prednjem segmentu *sut-* prepoznavati pridjev,³⁴ već strukturirani "predmetak" koji se pridodavao imenu titulara pojedinih crkava tvoreći tako toponim kojim se imenuje naselje, okoliš ili nadarbina u vezi s titularom dotične crkve.³⁵

Sličnih je nalaza na *Bunjama* u Solinu (nedaleko amfiteatra) i u *Bunjama* na Šolti kod crkve sv. Mihovila, gdje su ostaci rimske gospodarske zgrade, grobovi i dr. (iz mojih terenskih toponomastičkih bilježaka). Za literaturu v. P. Šimunović, *Kulturnohistorijske, topografske i jezične bilješke toponimijske građe s područja nerežiške općine*, Radovi ANU BiH, LX, Odeljenje društvenih nauka, 19, Sarajevo 1977, 109–110.

³¹ *Refleksi starodalmatskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske*, Slovo XIII, Zagreb 1963, 137–175.

³² P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar 1972, kazalo toponima.

³³ P. Šimunović, *Sumartinska onomastika*, Rasprave Instituta za jezik, I, Zagreb 1968, 89–121.

³⁴ V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, 156.

³⁵ Takvi su toponimi npr. *Sumàrtin* na Braču i *Sutandrīja* na Pelješcu u kojima bismo, da su ti toponimi stari, očekivali likove **Sumratin* i **Sutudrija* ili sl. No takvih toponima u kojima se *sut-* pridodavao imenu crkvenog titulara kasnije od X. stoljeća relativno je malo. U njihovu prepoznavanju pripomogle bi povijesne potvrde, arheološke i graditeljske analize crkava.

c) Toponimi tvoreni sa *sut-* + *svetačko ime* ne odnose se uvijek izravno na crkvu, nego na predjele u okolišu, uvale, crkvena dobra, naselja u vezi s dotičnom crkvom. Nekad na to upućuju sami toponimi tipa *Zastivõnje* (uvala iza crkve sv. Ivana u Postirima), *Pocukmarak* (< *pod sutmarak na Silbi).

d) Nekad je *sut-* asimilacijskim kontrakcijama gotovo neprepoznatljiv: *Smijovača* (< *Sutmihov + -ača, istočno od Splita), *Čitõrij* (< *Sutviktorij na Dugom otoku), *Čučurac* (za Sućurac u Kaštelima), *Šćurino põje* (< *Sut Jurino poje, podno predromaničke crkvice sv. Jurja na Jurjevu brdu na Braču).

e) Mnoga su imena crkava sagrađenih do XI. stoljeća nastala sa slavenskim pridjevom *sveti* ili pak samo po imenu sveca kao npr. *Majsan* (ecclesia s. Maximi, otočić), *Mõvaršćica* (luka do crkvice sv. Mavra na Čiovu), *Potõnje* (naselje pod brdom sv. Tome na Pelješcu), (Sut) *Mihojska* (uvala na Mljetu) itd.

f) Neki se sanktoremi odnose na starohrvatske crkve čija je gradnja mlada od jezične starosti toponima s hrvatskim refleksom *santu*. Međutim one samo nastavljaju kult starije starokršćanske crkve iz ranijih stoljeća, kako je to npr. u Supetru na Braču, te u temeljima crkve sv. Ivana i Tudora na Bolu, gdje je nedavno pronađen taj stariji crkveni sloj.

g) Refleksi starodalmatskog pridjeva *san(c)tu(s)* u prihvaćenim se toponimima očituju u različitim likovima: *sut-*, *sat-*, *st-*, *su-*, *suto-*, *sto-*, *sta-*, itd.,³⁶ što je značajno pri utvrđivanju relativne kronologije tih toponima.

Crkve kao značajna sakralna središta u ranom srednjem vijeku potvrđene su u povijesnim vrelima. Te su potvrde važne za kronologiju njihova nastanka. Isto tako i građevinski slog za mnoge je crkve vrlo indikativan ne samo za starost crkava i njihova razmještaja nego za veze i utjecaje građevnih stilova iz važnijih crkvenih domaćih i stranih središta.³⁷

Toponimijski podaci koje uzimam u razmatranje imaju ovakvu prostornu raspodjelu:

Toponimi na Crnogorskom primorju: *Stivan*, *Sutorman* (: sv. Roman), *Sutvara* (Boka), *Sućecla* (: sv. Tekla), *Sustas* (zaselak kod Bara), *Sušćepan* (selo u Boki), *Sustjepan* (tvrđava u Paštrovićima), *Sutomore* (: sv. Marija, u Boki), *Sutorinsko polje* (isto), *Stoliv* (sv. Ilija, u Boki³⁸), *Velja* i *Mala Sũta* (: *santa*, Zupci), *Velja* i *Mala Vrsuta* (isto, Budva^{38a}).

³⁶ Podrobnije u V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, 146.

³⁷ Vidi o tome rad T. Marasović, *Regionalizam u ranosrednjovjekovnoj arhitekturi Dalmacije*, Starohrvatska prosvjeta, sv. 14, Split 1985, 135-158.

³⁸ P. Skok (*Etimol. rječnik*, III, 337) pretpostavlja etimologiju *Stoliv* < dalm. *Stallivu*, što je pridjevska izvedenica na -*ivus* od germ. *stall* "obor" (usp. *štãla*). Malo je vjerojatno nalaziti za to doba na tom području takve germanizme u našim romanizmima. Toponimi *Štãle*, *Poštãlu* na tom području

Toponimi na Dubrovačkom primorju, Elafitima, Mljetu i Lastovu: *Sutpavo* (Orašac kod Dubrovnika), *Sutpetka* (brdo na Lapadu), *Sustjepan* (okolica Dubrovnika), *Superka* (: *Perka*, hipok. od *Petra*, otočić), *Sušćepan* (otočić pred Cavtatom), *Supetar* (otočić pred Cavtatom), *Sustjepan* (selo u Rijeci Dubrovačkoj), *Suvarovina* (= *Sutvara*, Cavtat); *Suđurađ* (naselje na Šipanu), *Sutulija/Sutillija* (Šipan), *Sutmiho* (Lopud), *Sutvara* (Šipan), *Sumratin/Sumratinj* (Lapad), *Supokrač*³⁹ (: sv. Pankracij, Šipan), *Sutillija* (Mljet), *Sutmihojska* (uvala, Mljet), *Suđurac* (Mljet), *Stomorina* (otočić i ruševine crkve sjeveroistočno od Lastova), *Suđurađ* (Lastovo), *Supetrić* (otočić kod Lastova).

Toponimi korčulansko-pelješkog područja: *Supavo* (Ston), *Subrijana* (< **Sutčubrijana*,⁴⁰ zaselak, Pelješac), *Sudžuljan* (1222, Pelješac), *Supetar* (brdo, Pelješac), *Sutvara* (Lumbarda), *Sumaksim* (insula s. Maximi, 1111, danas: *Majsan*).

Toponimi bračko-hvarskog područja: *Sutulija* (Brač), *Stivân/Sutivân* (naselje, Brač), *Sutvôrje* (: sv. Barbara, Brač), *Svičuraj* (Brač), *Šćurino pöje* (Brač), *Zastivönje* (Brač), *Supetar* (naselje, Brač), *Stobrēč*⁴¹ (Brač), *Stomōrica* (predjeli do crkvice u Selcima, D. Humcu i kod Ložišća), *Sutvaru* (Hvar), *Sućuraj* (naselje na Hvaru, vjerojatno kasnijega postanja kao i *Sumartin* na Braču).

Toponimi Makarskog primorja: *Sutvid* (Tučepi), *Sutikva* (: sv. Tekla, groblje u Podgori). Splitsko područje: *Sutožel* (:sv. Ansellus,^{41a} 1210, kod Splita), *Sutulija* (brdo kod Splita), *Sučidar* (: sv. Izidor, sjeveroistočni dio Splita), *Sućurac/Čućurac* (naselje u Kaštelima), *Sumaksin/Sumajsin/Sukmajš* (u Poljicama na sljemeni brda Perunsko), *Sudājma*^{41b} (svetkovina sv. Dujma), *Sudanēja* (: sv. Danijel, 1264, Trogir), *Sućurac* (Klis), *Sukojišan/Sukošijān* (: s. Cassianus, predio u Splitu), *Sukošan* (Solin), *Sumpetar* (crkva i naselje u Poljicama), *Supäval* (predio u Splitskom polju), *Supetar* i *Supetarska* (Čiovo), *Supetar* (Šolta), *Sustišan* (Poljica i otočić kod Šolte), *Sustišan* (staro splitsko groblje), *Sutikva*

iz novijega su vremena. Putančevo prepoznavanje u toponimu *Stoliv* svetačkog imena *Elias*, a koje temelji na sakralnom objektu, smatramo vjerojatnijim.

^{38a} Toponimi su do *Sutomore* i imenuju čunjasti brijeg *Vrsuta* < *vrh* + *San(c)ta* (sc. Marija). P. Skok, *Etimol. rječnik*; III, 365.

³⁹ P. Tekavčić smatra da se u toponimima složenicama sa *san(c)tu*, zbog njihove čestote i redundantnosti prvoga člana, pridjev mogao pokratiti (**sampankratsyu* ili sl.), pri čemu se disimilacijom gubi drugi nazal (*Supokrač*), P. Tekavčić, *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike*, Onomastica jugoslavica, VI, 1976, 35-56, slično je, smatram, u toponimu *Sičadrija* na Iloviku.

⁴⁰ V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, 161-162, bilješka 50, isti, *Filologija*, 6, 1970, 145.

⁴¹ Brački *Stobrēč* u uvali Lovrečini s ruševinama starokršćanske crkve sv. Lovre zasigurno potvrđuje i etimologiju *Stobrēč* na sučelnom kopnu na mjestu starog Epetiona, kako je to pretpostavljao J. Smodlaka (*Imena mjesta i meštana na tlu Jugoslavije*, Split 1946, str. 6). Ne smatram vjerojatnom Skokovu etimologiju (< *extra Epetiu*), pa zbog nepotvrđenosti svečeva kulta ni Putančevu (< *santu Aberciu*), iako on ne odbacuje sasvim vezu s *Laurentius*, Putanec, o. c., bilješka 98.

^{41a} Ista disimilacija kao u **Sampankratsu* > *Supokrač*; **Santansellu* > **Santaselu* > *Sutožel*.

^{41b} Zbog čega je u *Sudājma* (< *santu Domniu*) /a/ umjesto očekivanog /u/, nije mi jasno.

(: s. Tekla, brdo i polje između Solina i Mravinaca), *Sutrofića* (Split), *Smijovača* (: s. Mi-holj, između Splita i Omiša), *Stobrč* (stari Epetion, istočni dio Splita), *Stomōrica* (Poljica), *Stomorija* (Donja Kaštela), *Stomorija* (ime groblja Stomorske s ostacima prvotne crkve), *Stomōrska* (naselje na Šolti), *Stombrata* (:s. Marta u Bijačima, Donja Kaštela), *Štafilic* (: s. Felicij, naselje u Kaštelima).

Toponimi šibenskog područja: *Sustipanac* (otočić kod Pirovca, danas Mojster < monasterium), *Stomorina* (Vrpoljac).

Toponimi šireg zadarskog područja: *Sutmartindol* (1324, selo, Zadar), *Stivan*, *Stivanje polje* (crkva i predjel, Dugi otok), *Čitōrij* (: s. Vitorij, Dugi otok), *Sudujan* (Vrgada), *Sukošan* (naselje kod Biograda), *Sutomišćica* (s. Eufimija, selo na Ugljanu), *Stomora/Stomorino selo* (selo kod Zadra), *Stomorica* (Pag), *Stomorin otok* (današnji Kornat).⁴²

Toponimi na Silbi i Olibu: *Pocukmarak* (uvala na Silbi), *Sutorišće* (:s. Maria, Silba), *Stivan* (Olib), *Stomorini lazi* (Olib), *Supetarski art* (otočić Sv. Petra kod Ilovika), *Sića-drija* (uvala i crkva na Iloviku).

Toponimi na Rabu: *Supetar* i *Supetarska Draga* (1050, naselje na Rabu), *Suvid* (brdo, Rab).

Toponimi na Krku: *Sutvid* (brdo u Bašćanskoj staroj drazi).

Toponimi u Istri: *Sativanac* (naselja), *Satlovreč* (2) (kod Pazina i Poreča), *Supetaršćina* (Sv. Petar u Šumi), *Škocjan* (: s. Cantianus, kod Kopra), *Šmarje* (: s. Maria kod Kopra), *Šmogori* (: s. Mogor < Hermagoras, Kastav).

Mnogi od tih toponima rane srednjovjekovne povijesti na istočnojadranskom primorju imaju višestruko značenje. Zadržan, nepreveden dalmatski pridjev *san(c)tu(s)*, u doba kad Hrvati prevode mnoge romanske toponime na istom području i u istom vremenu, P. Skok tumači "velikim prestižem romanskog svećenstva", pa Hrvati preuzimaju potpune sintagme, i djelomičnim poganstvom Hrvata, pa oni zadržavaju u cijelosti romanski toponim.⁴³ V. Putanec drži da je element *sut-* mogao prodrijeti u prvo doba u ovu onomastiku i kao zamjena za "tabuirani pridjev *sveti*, koji je u najstarije doba bio atribut slavenskih božanstava,⁴⁴ te reaktiviran tek poslije likvidacije pogansko-kršćanskih borbenih odnosa." Toponime koji su u hrvatski jezik ušli kao sintagme smatramo u kronološkom smislu najstarijima.

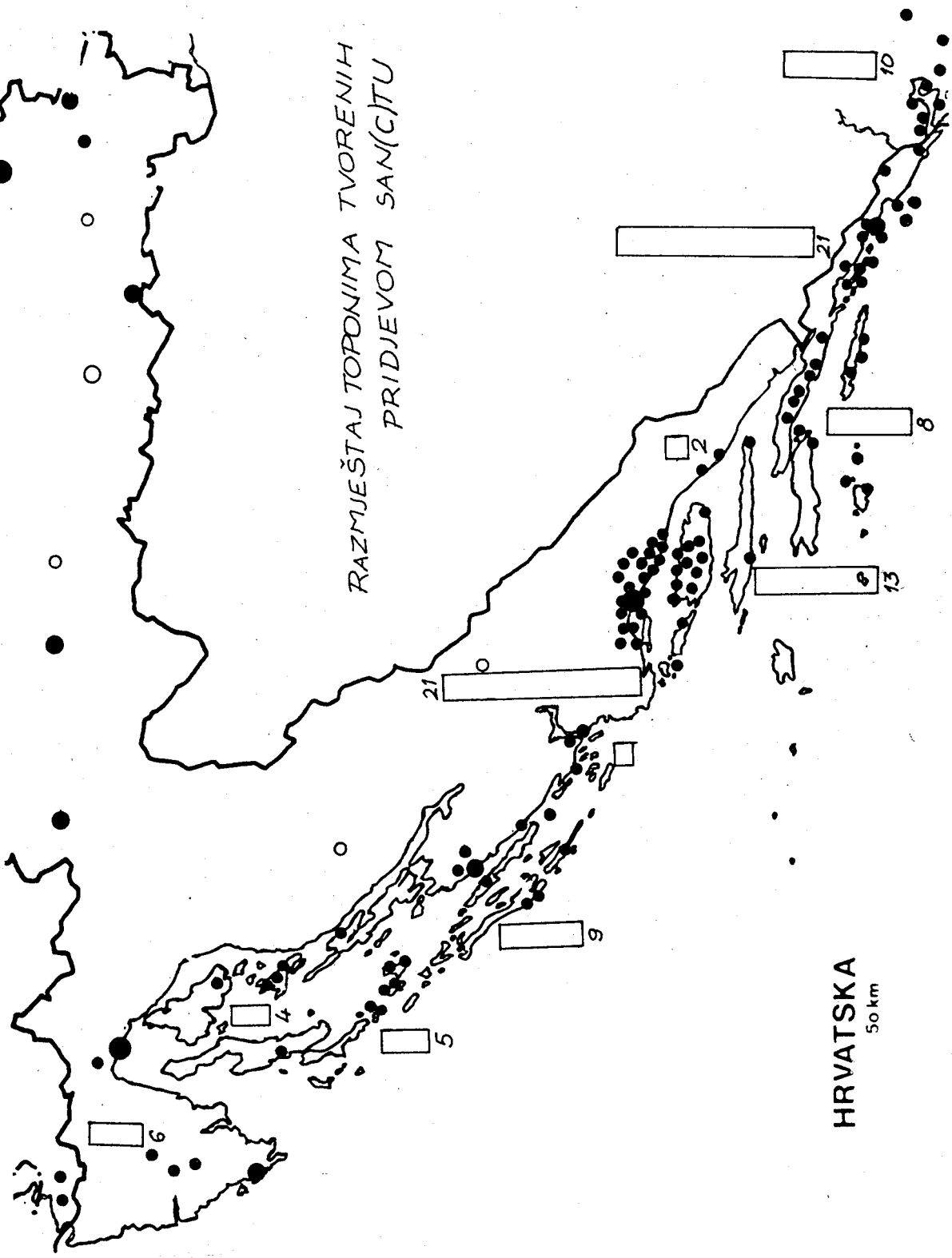
Toponimi s pridjevkom *santu*, kako pokazuje njihov razmještaj na karti, protežu se uz primorje. Pojedinačni vrlo rijetki slučajevi u unutrašnjosti gotovo su zanemarljivi. S obzirom na razmatrano područje njihov je raspored ovakav:

⁴² S. Antoljak, *Miscellanea Jadertina*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1954, 109-114.

⁴³ P. Skok, *Lingvistička analiza Kartulata Jura s. Petri de Gomai*, Supetarski kartular, Zagreb 1952, 258.

⁴⁴ V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, 157.

RAZMJEŠTAJ TOPONIMA TVORENIMA
PRIDJEVOM SAN(C)TU

HRVATSKA
50 km

- na području Dubrovnika 21 toponim s češćim titularima: *Barbara X2, Stjepan X2, Juraj X3, Ilija X2, Miho X2,*
- na području Splita 27 toponima s češćim titularima: *Marija X3, Stjepan X2, Juraj X2, Petar X3, Lovro X2, Kacijan X2,*
- na bračko-hvarskom području 12 toponima s češćim titularima: *Marija X3, Ivan X2, Juraj X3,*
- na crnogorskom primorju 11 toponima s češćim titularima: *Marija X2, Barbara X2, Stjepan X2,*
- na zadarskom području 11 toponima s češćim titularima: *Marija X3,*
- na korčulansko-pelješkom području 8 toponima bez češćih titulara.
- na sjeveroadrskom otočju (Silba, Olib, Rab, Krk) 10 toponima s češćim titularima: *Marija X3, Petar X2, Vid X2.*

Ostala su područja zanemarljiva.

Najčešći su titulari: *Marija* (15): Boka X2, Dubrovnik, Brač X3, Split (Poljica, Trogir, Šolta) X3, Zadar (Zadar, Pag Kornat) X3, te Šibenik Silba Olib, Vinodol, sjeverna Istra, u toponimijским likovima: *Sutomore, Sutomorsko polje, Stomorica, Stomorija, Stomorska, Stomora, Stomorin otok, Stomorina, Stomorišće, Stomorini lazi, Stomorinje polje, Šmarje*; ovdje ubrajamo i toponime *Sūta, Vrsuta* (sc. Marija) na Crnogorskom primorju.

Ivan (7): Boka, Dubrovnik, Brač X2, Zadar, Silba, Istra,

Barbara (6): Boka X2, Dubrovnik (Šipan, Cavtat) X2, Pelješac, Brač. Ovaj se titular javlja isključivo u liku Varvara, koji je nastao bizantskim utjecajem.

Petar (9): Dubrovnik, Pelješac, Brač, Split (Poljica, Čiovo, Šolta) X3, Rab, Iatra, Lika (1263. kao dobro ninskoga biskupa),

Juraj (8): Dubrovnik X3, Hvar, Brač X2, Split X2,

Stjepan (7): Boka, Dubrovnik X2, Split X2, Zadar, Šibenik,

Lovreč (Laurentius) (5): Brač, Split X2, Istra X2,

Vid (5): Pelješac, Brač, Makarska, Rab, Krk,

Ilija (5): Boka, Dubrovnik X2, Brač, Split,

Tekla (3): Dubrovnik X2, Split (Omiš),

Pavao (3): Dubrovnik, Pelješac, Split,

Kašo/Kasijan (Cassianus) (3): Split, Solin, Zadar (Sukošan),

Martin/Mratin (2): Dubrovnik, Zadar,

Maksim (2): Pelješac (otočić), Split,

Dujam (2): Split, Vrgada.

Po jedanput se spominju: *Petka* (Dubrovnik), *Pokrač* (Dubrovnik), *Andrija* (Pelješac), *Sidar/Izidor* (Split), *Trojica* (Split), *Marta* (Brijaći), *Filić* (Kaštela), *Viktor* (Dugi otok), *Fumija* (Zadar), *Marko* (Silba), *Roman* (Boka), *Stas/Eustahij* (Bar), *Žuljan*

(Pelješac), *Danijel* (Trogir), *Asel/Anselmo* (Split), *Čubrijan* (Pelješac), *Mogor* (Kastav), te *A(n)drija* (Ilovik).⁴⁵

Ostavljamo postrance sanktoreme koji nisu ostvareni kao toponimi: *Stomōrina* ("blagdan Velike Gospe"), *Sudājma* ("blagdan sv. Duje"), *Sucerab* (:s. Servulus, u prvotisku glagoljskog misala iz 1483), *Stivanja* ("blagdan sv. Ivana"). Uzmimo one koji su mogli ubicirati kao toponimi. Oni pokazuju približno istu prostornu raspodjelu, koja se očituje i u predijalnoj toponimiji koja im prethodi s proširenošću od Bara do Kopra.

Kult Bogorodice i Trojstva počinje se naglo širiti nakon teoloških rasprava u vezi s arijevsom doktrinom od IV. stoljeća. Toponimi motivirani imenom *Marije* kudikamo su najčešći (15). Oni su i najstariji u našim krajevima i rasprostranjeni su na cjelokupnom primorju. Od sanktorema iz prvoga kršćanstva najčešći su *Petar* (9), *Stjepan* (7), *Ivan* (7), *Pavao* (3), dok su ostali *Andrija*, *Marko*, *Marta* zastupljeni po jedanput. Mučenici prvih stoljeća zajedničkog kršćanstva u toponimima su: *Barbara* (6), *Martin* (2) i *Eufemija* (1). Od svetaca čiji se kult začeo na ovom području u toponimima su: *Dujam* (2), *Maksim* (2), *Felicij* (1), *Mogor* (1).^{45a}

Od posebnog su zanimanja sveci u čijem kultu mnogi s pravom vide prometnute kultove slavenskog poganskog vjerovanja. Takvi su npr. *sv. Ilija Gromovnik* koji supstituira kult boga *Peruna*,⁴⁶ *sv. Juraj* i *sv. Mihael*, sveci koji ratuju sa zmajem, koji je inkarnacija zla i tame, te *sv. Petka*, koja se supstituirala sv. Nedjeljom. Kultovi tih svetaca pripadaju predslavenskom kršćanstvu, a njihove se crkvice nalaze na vršinama, te tako nastavljaju poganski kult vrhunaca.⁴⁷ Zbog prisutnosti tragova slavenskog poganstva i nakon pokršćavanja, trebalo je po uputama pape Grgura Velikoga graditi kršćanske crkve na vrhuncima, na dotadašnjim poganskim kulturnim mjestima, zamjenjujući tako poganska božanstva kršćanskim svecima slična imena (*sv. Vid – Svetovid*),⁴⁸ sličnih

⁴⁵ Uz titulare navedenih crkava štovali su se još *Jelena*, *Špirijun*, *Tudor*, *Ciprijan*, *Kliment*, *Ante Opat*... koji su također bili eksponenti bizantske državopravne (kršćanske) vlasti od VI. stoljeća. Odatle toliko titulara izvan onih čije se ime veže s dalmatskim *santu*. Usp. P. Šimunović, *Naša pre-zimena*, NZMH, Zagreb 1985, 28.

^{45a} V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, 148.

⁴⁶ V. u Skokovu *Etim. rječniku*, II, 643–644. Na Braču se uz brdašce *Sutulija* sa crkvicom sv. Ilije do rimskom mauzoleja nalazi susjedno gotovo isto takvo brdo *Trišćenik* (= *trisk* "grom").

God. 1952. zabilježeno je petnaestak srednjovjekovnih crkvice na otoku Pagu, među kojima se ističu: *Sv. Juraj* kod grada Paga, *Sv. Juraj* u Caskoj, *Sv. Vid* na najvišem vrhu Paga, *Sv. Mihovil* u Gorici, *Sv. Vid* na Veloj njivi kod Vidasovih stanova... Ti titulari, i razmještaj crkvice njima u čast na tom otoku, također su vrlo indikativni. Usp. I. Petricioli, *Spomenici srednjovjekovne arhitekture na Pagu*, Starohrvatska prosvjeta, n.s., 1952, 105–111.

⁴⁷ Podrobnije u radu V. Putanca, o. c., osobito u bilješcima.

⁴⁸ Usporedi toponime *Svevidi*, *Vidovica* (najviši vrh jadranskog otočja, na Braču) i mnoga brda *Sv. Vid*. Njegov se kult dovodi u vezu s vidom po pučkoj etimologiji (*Svėti Vide*, *vidi me*, Hvar). Na Braču se sačuvalo kudikamo najviše starohrvatskih crkava u Hrvatskoj. Uništene su dvije: ona sv. Vida na Vidovici i ona na brdu sv. Vida nad Dolom. Očito kult toga sveca nije bio ukorijenjen ni podržavan, te se napuštanjem poganstva gasio i kult sv. Vida. Uz ta brda sačuvali su se međutim kultovi poganskih brgulja i druge pojave mitološke naravi o kojima govori i A. Škoba lj (bilj. 45, passim) za poljičke kultove po vršinama uz starohrvatske crkvice i gomile grobove.

ritualnih obilježja (sv. Ilija; usp. na Braču susjedna brda: *Sutulija* i *Trišćenik od trisk "grom"*),⁴⁹ te kult poganskih brgolja u dane kršćanskih svetkovina i sl.

Otrpilike u istom razmjeru s našim redosljedom potvrda, na primorju se nalazi kudikamo više crkvice iste starosti čiji toponomastički obrazac nije refleks starodalmatskog *santu* + *svetačko ime*,⁵⁰ ali nije istraženo nalaze li se takvi toponimi u okolišu, kako je to u dvostruko više slučajeva bilo u bračkoj toponimiji.

Za relativnu kronologiju tih toponima zanimljivi su Putančevi rezultati.⁵¹ On smatra: da je već od slavenske doseobe izvršena romanska redukcija pridjeva *santu-* > *stu-* i vjerojatno *santa-* > *sta-* > *sto-*, tako da Slaveni preuzimaju već od VII. stoljeća toponime tipa: *Stobreč*, *Stolivo*, *Stafilic* ali kao gotove sintagme. Poslije XI. stoljeća Hrvati ih više nisu primali u obliku sintagme, već sa *sut-* u strukturaliziranoj funkciji predmetka svetačkom imenu. I takvih je toponima najviše. Tada naporedo, vremenski i prostorno, nastaje slavenska redukcija *sut-* > *st-* odnosno *suto-* > *st-* u tipu *Stivan Stomorica*. Putanec tu redukciju vezuje mjestom akcenta. Što je naglašeni slog bio udaljeniji od prvog sloga, u potonjem je lakše dolazilo do redukcije: *Sutivān* > *Stivān*.⁵² To se međutim ne može uopćiti, jer su u toponimima *Sutulija*, *Sativānac*, *Sutomišćica*, *Sukojišan* ... to nije dogodilo.

Neosporno je da je ovaj tip toponima nastajao slijedom supstitucija *santu-* > *sqt-* > *sut-/st-*, pri čemu se /t/ pred drugim suglasnikom često gubio, a /u/ je često ispadalo. Dio toponima nastao je analoškim tvorbama kasnije od vremena postojanja nazala /ɔ/ /ɛ/ u starohrvatskom jeziku. Za kronologiju tih toponima pomažu povijesni zapisi, arheološki i graditeljski podaci, ali i jezični. Kako je starodalmatski bio izumro na cjelokupnom području, osim u Krku i Dubrovniku, do kraja XII. stoljeća, jezične pojave kao rezultat dalmatsko-hrvatske simbioze u ovim imenima važni su pokazatelji relativne starosti pojedinih toponima. Po supstitucijama koje navodimo kao rezultat rane dalmatsko-hrvatske jezične simbioze toponimi u kojima se one odlikavaju pripadali bi najstarijem sloju hrvatskih imenskih prilagodbi:

- /tj/ > /č/: *Stobreč* (:santu Laurentiu), *Supokrač* (: santu Pankratiu);
- metateza likvida: *Stomrata* (: santa Marta), *Sumratinj* (: santu Martinu);
- /au/ > /av/, /ob/: *Mutvoran* (: monte Mauranu),^{52a} *Stobreč* (: santu Laurentiu);
- /ā/ > /ō/: *Stomorija*, *Stomorska*, *Stomorica* itd., *Pokrač* (< Pa(n)kratiu), *Sutožel* (: santu Osel < Asellus < Anselmus), *Sukojišan* (: s. Cassianu) itd. Podrobnije o ostalim jezičnim pojavama izlažemo kasnije. Velik broj titulara sv. Ilije, sv. Jurja, sv.

⁴⁹ A. Škobalj, *Obredne gomile*, Sv. Križ 1970, 515.

⁵⁰ Na našim specijalnim kartama (bez Istre, Cresa i Lošinja) zapisano je 46 puta lokalitet motiviran svečevim imenom *Vid*, 90 puta imenom *Ilija*, 70 puta imenom *Juraj*, 43 puta imenom *Mihalel*, 45 puta imenom *Petka*, a mnogi od tih toponima odnose se na vršine.

⁵¹ V. Putanec, o. c., 152-157.

⁵² *Ibidem*.

^{52a} *Ibidem*. Vidi ovdje bilješku 19^a.

Mihovila, sv. Vida, sv. Petke ne protumačiv je potpuno, ne povežemo li njihove kultove sa slavenskim poganstvom: Perunima, Svevidima itd. Njihov je kult kao supstitut kulta slavenskih božanstava stigao Hrvatima s prvim kršćanstvom.

Sve navedene komponente važne su u određivanju starosti pojedinog toponima i pojedinog toponomastičkog tipa. Kako se ti toponimi odnose na sakralna zdanja, oni svjedoče i o okolišnim naseljima. Njihov raspored, čestotnost pojedinih titulara, njihova starost te poklapanje s ostalom toponimijom staroromanskog porijekla upozoravaju na postupnost hrvatskog doseljavanja i njihova prostornog razmještaja na istočnojadranskom primorju.

* * *

Zemljopisna imena romanskog (starodalmatskog) porijekla

Toponimija koja se u hrvatskom jeziku sačuvala romanskim posredništvom razmještena je uglavnom uz primorje. Ona je nastala u neposrednom doticaju hrvatskog i romanskog življa na onom zemljopisnom prostoru koji dotično ime imenuje. Ta imena sačuvala su u svojim likovima obilježja jezičnog razvitka toga vremena. Romanski toponimi upućuju, dakle, na prostor gdje su preuzimani i na vrijeme kad su nastajale dotične jezične prilagodbe u hrvatskom jeziku, koje se na njima očituju. Svojim prostornim razmještajem i količinom sačuvanih potvrda pružaju važne podatke hrvatske naseobe i hrvatske prisutnosti na svemu području protezanja hrvatskoga jezika.

Avarsko-slavenskom doseobom u VI. stoljeću gase se rimski panonski gradovi. Uništeni su i napušteni i mnogi drugi u unutrašnjosti, pa i oni na primorju: *Nesakcij*, *Salona*, *Narona*, *Epidaur*... Kasnijom hrvatskom doseobom krajem VIII. stoljeća prekrilo je slavensko pučanstvo goleme prostore.

Ilirski toponimi koje spominju rimska vrela i koji se odnose na manje urbane sredine s protohistorijskom tradicijom kao primjerice *Flanona*, *Tarsatica*, *Volcera*, *Senia*... prekidaju također svoj život u ranom srednjem vijeku. Slaveni zauzimaju mnoge druge gradove: *Narona*, *Varvaria*, *Promona*..., a neke zastalno napućuju: *Aenona*, *Scardona*, *Muccurum*... Osnivaju također nova naselja sa svojim imenima: *Ostrovica*, *Biograd*, *Šibenik*, *Hlěvljane*, *Vrulja*, *Ostrog*, *Rastoka*, *Slěvnica*,⁵³ *Dalen* (vjerojatno Dolje) i druge, npr. u Zahumlju,⁵⁴ itd. Car Konstantin Porfirogenet u svojem djelu *De administrando imperio* sredinom X. stoljeća zna od Dubrovnika do Cetine isključivo za hrvatske gra-

⁵³ Porfirogenetovu *Slavinecu* vrlo je moguće čitati *Slěvnica* i identificirati, kako to razložno misli V. Sokol, s današnjim *Slivnom* na lijevom brijegu utoka Neretve. Usp. tadašnje pisanje *κρασημέρη* (Křesimir). P. Skok, *Kako bizantski pisci pišu naša lična i mjesna imena*, Starohrvatska prosvjeta, I, 1927, 171.

⁵⁴ O njima u istoj knjizi piše D. Alerić.

dove,⁵⁵ a poimenice spominje i one zapadno od ovoga područja: *Livno* (Hlěvljane), *Knin* (Tēnium), *Karin* (Carīn(i)um). *Skradin* (Scardona), *Bělīce*, *Stupin* (Stelpona), te *Nin* (Nóna) i *Nadin* (Nína < Nedina),⁵⁶ koji su naseljeni Hrvatima.

Hrvatske jezične prilagodbe svih navedenih aloglotskih imena pokazuju da su ih Hrvati čuli od Romana u najranijem razdoblju svojega prebivanja na tim mjestima.

Međutim Hrvati kao poljoprivrednici po načinu življenja i privređivanja očito nisu bili zainteresirani za gradski način življenja, kakvo je ono bilo baštinjeno iz antike u dalmatinskim gradovima kao malenim izdvojenim enklavama na kopnu, kakve su bile *Jader*, *Tragura*, *Aspalathos*, *Rausium* ili gradići na otocima: *Curicum*, *Arba*, *Apsaros* i drugi, a svi su uglavnom podignuti, radi lakše zaštite, na (polu)otočićima. Njih car Porfirogenet sredinom X. stoljeća spominje kao romanske, tj. tvrdi da u njima žive samo Ρωμᾶνοι. Onimi, romanski i hrvatski, opovrgavaju tadašnju isključivo romansku prisutnost u njima.

Hrvati u prvo doba nakon doseobe u političkoorganizacijskom smislu imaju župsko-rodovsko uređenje. Županije koje osnivaju, a koje spominje Anonim u 30. glavi navedenog Porfirogenetova djela, jesu: *Gacka*, *Lika*, *Krbava*, na prostoru prvotne tzv. Banske Hrvatske, te *Sidraga*, *Brebera*, *Cetina*, *Pleva*, *Imota*, *Hlěvljane* na području Kraljevske Hrvatske i *Primorja* (Parathalassia) na području Neretvanske kneževine. Navedene županije, s onima kasnije osnovanim i župama, svojim imenima pokazuju da se ne osnivaju na plemenskom uređenju. Ta su imena, naime, bez antroponima u osnovi kao pokazateljā plemenske pripadnosti, te u motivu i predodžbi označuju *teritorij*, i to ili hidronimom čije porječje obuhvaća više–manje županijsko područje: *Gacka*, *Lika*, *Krbava*, *Cetina*, *Pleva*, ili prefiksanim toponimima kojima se određuje zemljopisni smještaj: *Sidraga* (= convallis), *Primorje* (Parathalassia), te kasnije Krešimirova župa *Podgorje*, ili se pak zasnivaju na povijesnom imenu: *Brebera* (= stara Varvaria), *Imota* (< **imota* < Aematis) itd., kao i župe, noseći u prvom redu u imenu *ideju teritorijalnog obilježja*, kao višeg oblika društvene organizacije.

Iako se prve hrvatske državne tvorevine pojavljuju u zavelebitskom području i na kopnenoj Dalmaciji u zaleđu bizantskih gradova na primorju, hrvatski se živalj nije zaustavljao u granicama koje je obuhvaćala hrvatska država. Na teritorijalnom a ne

⁵⁵ Na području srednje i južne Dalmacije otočka su imena vrlo karakteristična i pokazuju najranije tragove rom.–hrv. jezične simbioze: *Krkar* (< Къркъъ < Corcyra), *Rat* (za današnji Pelješac), *Lastovo*, čije se ime naslanja na predrimsko *Ladesta*, a ne na romansko *Lagusta* (insula Augusta), *Mljet* (< Melta < Meleta) s metatezom likvida i promjenom roda; Hvar, koji se zove i *Lesna* (< lēs "gvozd"; *Gvozd* se i danas zove hrbat otoka Hvara na središnjem dijelu); *Sulet* (< Solenta, lik dobio ven preko nazalnog samoglasnika /e/ > /e/; Vis (< Jis < *Iosa) s promjenom roda; Brač (< Brattia) sa starom rom.–hrv. supstitucijom /tj/ > /č/. Vidi P. Skok, *Prilog metodi proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zbornik radova Fil. fakulteta u Zagrebu, I, 1953, 467. P. Tekavčić (o. c., 41) smatra da se ova supstitucija zbijala i poslije VII. st.

⁵⁶ P. Skok se zacijelo dobro domišlja da K. Porfirogenet imenom η *Nóna* imenuje *Nin*, a imenom η *Nwa Nēdinē*, sispuštenim /d/. Tako otpada tumačenje da je car od ninske županije učinio dvije, jednu prema romanskom, drugu prema hrvatskom izgovoru imena *Nona* (< Aenona). P. Skok, *Postanak hrvatskog Zadra*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1, 1954, 46.

plémenski zasnovanom državnom uređenju, etnička je kohezija prilično labava. Hrvatski puk snagom svoje biološke ekspanzije kroatizira unutrašnjost i prodire na bizantski teritorij koji se sve više svodio na nekoliko prostorno nepovezanih gradova na obali s vrlo ograničenim kotarskim okruženjem i na otoke, na kojima su samo oni u sjevernom kvarnerskom području imali značajnije gradove. U tim gradovima je na višoj gradskoj komunalnoj organizaciji živio romanski živalj i govorio se romanski, dalmatski jezik. Taj jezik romanskih starinaca, kako je već spomenuto, na najvećem dijelu primorja (osim u gradu Dubrovniku i Krku) prestao je postojati već u XII. stoljeću.

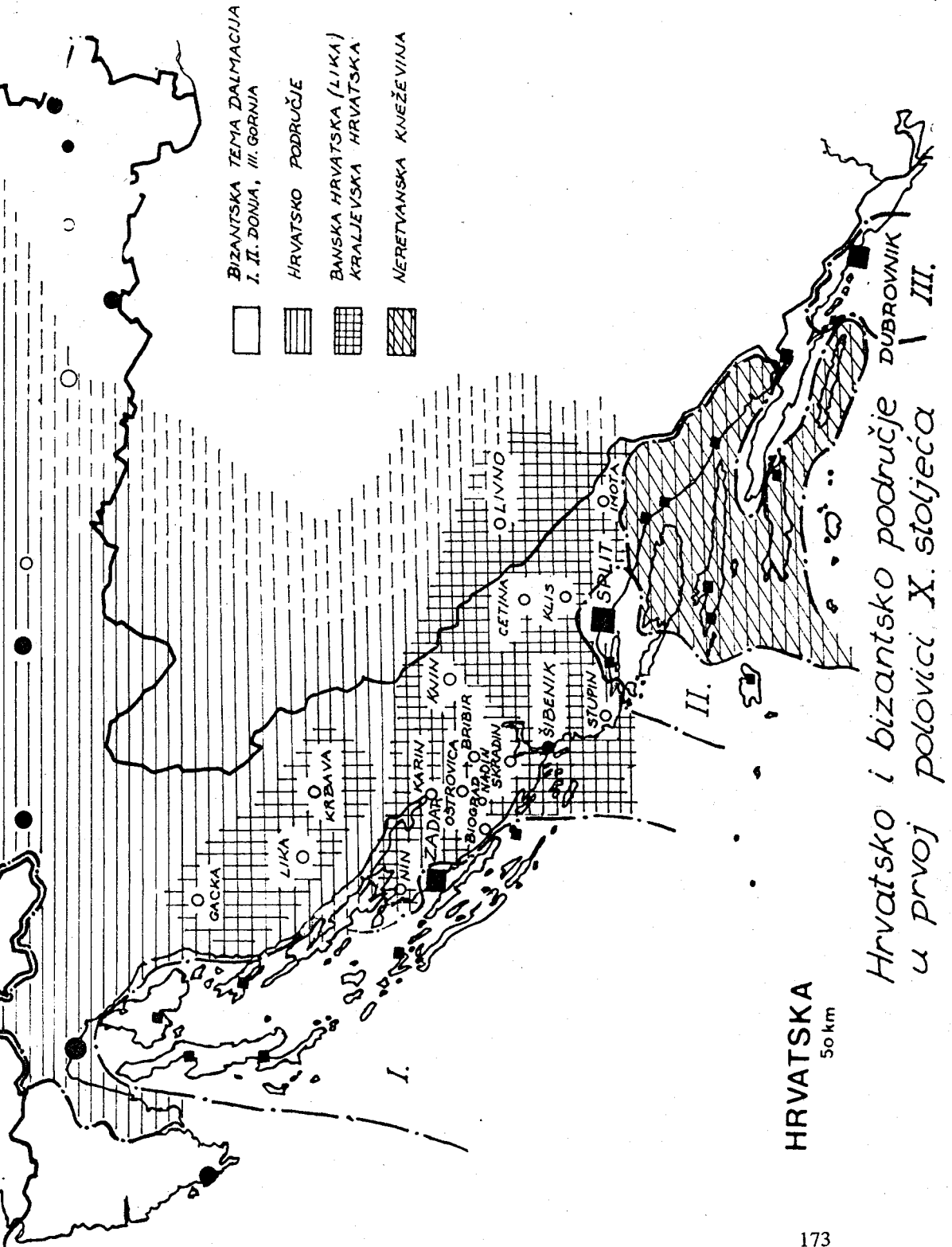
Kopneni prostor između odijeljenih romanskih gradova naseljavaju od najranijeg vremena Hrvati, kao npr. prostor Ravnih kotara, koji se u XII. stoljeću u latinskim vrelima zove *Croatia*, a u kasnijim hrvatskim vrelima XV. st. etnonimom *Hrvati*. Hrvatski je prostor Šibenik i šibensko zaleđe te trogirsko-splitska okolica, osobito staro područje Salone s kliškom tvrđavom. Slavenski se živalj u kasnijem sastavu hrvatske države najranije i najbolje organizira u Neretvanskoj kneževini. Ondje je njihov rani i prodorni izlazak na more i otoke: *Brač*, *Hvar*, *Korčulu*, *Mljet*, koji su, po Porfirogenetovu zapisu, u X. stoljeću u njihovu posjedu. Po ostacima romanske toponomije, i po gustoći potvrda hrvatskih imenskih tipova, Hrvati su na njima rano i gusto naseljeni, a romanski živalj rano i najpotpunije asimilirani.

Razmještaj romanskih toponima na ostalom otočkom prostoru i okolo romanskih gradova, i njihova rana jezična prilagodba hrvatskom jezičnom sustavu, posljedica je ranog hrvatskog naseljavanja tih područja kao plod izravne jezične i biološke simbioze, u kojoj je, kako pokazuju hrvatski toponimi i toponomastički tipovi, hrvatski živalj bio u golemoj prevazi.

Slične gospodarske i političke prilike nalazimo i u Istri za slavenske doseobe. Ondje je u zaleđu Pule i pulskog agera te ostalih romanskih gradova na zapadnoistarskoj obali romanski živalj bio kompaktniji. (Osim u imenima gradova: *Milje*, *Kopar*, *Buzet*, *Roč*, *Oprtalj*, *Poreč*, *Vrsar*, *Vodnjan*, *Labin*, *Raša*, *Plomin*, *Pulj*, *Pazin*, *Boljun*, *Pičan* i dr., čija se imena hrvatski prilagođuju od najranijeg vremena.) U njihovu okolišu romanska su imena u hrvatski jezik ušla kasnije, a bogato je zastupljena rimska predijalna toponimija, koja je preživjela slavensku doseobu i u hrvatski jezik ušla prilično kasno, kako to pokazuju njihove imenske prilagodbe.

Tamo gdje je romanski živalj bio kompaktniji, kao u otočkim komunama Raba i grada Krka te zapadnoistarskim primorskim gradovima, hrvatsko je prodiranje usporeno, jezična je simbioza slabija i prisutnost hrvatskih toponima manja i, po vremenu, kasnijih obilježja. Ondje je, naprotiv, zastupljena, kako smo vidjeli, rimska predijalna toponimija koja je preživjela slavensku doseobu bez većih međujezičnih dodira i u hrvatski se jezik integrirala kasnije.

Moguće je tvrditi da su toponimi koji su u hrvatski jezik ulazili romanskim posredništvom najzastupljeniji, najstariji, pa prema tome i jezično najzanimljiviji tamo gdje je dalmatski jezik najranije izumro, tj. na srednjodalmatinskim otocima, u slavenskoj Maroniji, gdje je jezična simbioza bila vrlo rana, izravna i nesputana a romanska asimiliranost potpuna, makar ona izvan gradskih središta *Lesine* i *Krkara* (Hvara i Korčule),

koja u to doba nisu bila od osobitog značenja. Naime jezično se prožimanje na cjelokupnom prostoru dalmatskog jezika (osim unutar skučenih gradskih utvrda) obavljalo neposredno⁵⁷ između monolingvnog Romana i monolingvnog Hrvata⁵⁸ bez onog posredništva kakvo je bilingvni grad vršio na otocima koji su imali takav grad po kojem su ti otoci uglavnom i dobili imena.

Važno je istaknuti da zemljopisna imena romanskih starinaca na ovom tlu, koja u popisu dalje navodimo, nije nadijevalo gradsko stanovništvo, nego ono koje je živjelo na skučenim gradskim agerima uzduž obale, a pogotovu ono rasuto po otocima na zemlji koju je obrađivalo i od koje je živjelo. To seosko pučanstvo zatekli su Hrvati na prostoru prostiranja ovih imena u prvim stoljećima svoje doseobe. Te romanske starince Hrvati su sve više biološki i jezično asimilirali prihvaćajući pri tome na samom mjestu i njihova zemljopisna imena za različite vrste zemljopisnih objekata. Ta imena, sačuvana u hrvatskom jeziku, predstavljaju samo prežitke nekada kudikamo bogatije romanske toponimije. Usvojena imena svojim leksičkim sadržajem otkrivaju probir motiva svojega nastanka u obilježjima zemljopisne morfologije i gospodarskih objekata u njoj s kojima se ta imena poistovjećuju. Očituju se zemljopisni i drugi razlozi takva imenovanja upravo tih zemljopisnih objekata. Ti toponimi svojim hrvatskim jezičnim prilagodbama odražavaju približno vrijeme svojega ulaska u hrvatski jezik, te posredno - hrvatsku etničku prisutnost u tim prostorima. Kako je svakom imenu potrebno određeno vrijeme da bude oblično općeprihvaćeno i od svih poistovjećeno s određenim zemljopisnim objektom, koji je nepomičan i nepomičljiv, ili apelativom koji je vezan uz zemljopisni objekt, svako je ime starije, često i mnogo starije, od prvog zapisa u vrelima (i od prvih vrela koje poznajemo) te od zadnje vremenske granice trajanja određene pojave u jeziku koja se očituje u navedenim toponimima na prostoru koji imenuju. Taj je prostor, s dugom romanskom tradicijom, u kulturnom smislu bio jedinstven. Nosi u sebi goleme tečevine antike, koje su se očitovale u komunalnom uređenju te u nasljeđivanju s obzirom na mjesto obitavanja i u nasljeđivanju imena dotičnoga mjesta koliko god je to bilo moguće u tijeku raznovrsnih povijesnih zbivanja. Logično je stoga da mnoga od naslijeđenih imena predromanskog i romanskog jezičnog porijekla koja Hrvatima dolaze romanskim posredništvom i danas imenuju naselja.

U idućem popisu toponima s obilježjima dalmatsko-hrvatske jezične simbioze oblik i etimologiju imena u najvećem broju primjera navodimo po Skokovim rješenjima. Neke od njegovih i drugih etimologija vjerojatno će u daljim istraživanjima doživjeti kakve preineke. Stoga naznake etimoloških izvođenja koje navodimo nisu u svim slučajevima jedine i nisu jedinstvene. Sve one i nisu konačne. Kratice radova u kojima se etimologije spominju ili obrađuju jesu:

⁵⁷ P. Šimunović, *Toponimija o Brača*, 1972, 173.

⁵⁸ V. Vinja, *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule* (disertacija), Zagreb 1950. Uvodno poglavlje.

- Bez = F. Bezlej, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I, II, Ljubljana 1976. i 1982.
- GT = J. Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin 1957.
- Jir = K. Jireček, *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka* (prevedeno izdanje), SANU, Beograd 1962.
- Jurišić = B. Jurišić, *Iz primorske toponimike zadarskog i šibenskog područja*, Pomorski zbornik, 2, Zadar 1964, 985 - 1011 + karte.
- M = Ž. Muljačić, *Dalmatski elementi u mletačkim pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća*, Rad JAZU, 327, 1962, 237 - 380.
- Mayer II = A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, II. *Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen. Grammatik der illyrischen Sprache*, Wien 1959.
- Put au = V. Putanec, *Refleksi aloglotskog diftonga au u hrvatskosrpskom jeziku*, Filologija VI, 1970, 155 - 164.
- Put = V. Putanec, *Refleksi starodalmatskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske*, Slovo 13, 1963, 137 - 175.
- R = P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, Zagreb 1971. i d.
- REW = W. Mayer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, V. izd., Heidelberg 1972.
- Skok, AGI = P. Skok, *Studi toponomastici sull' isola di Veglia*, Archivio Glottologico Italiano, XXI, 1927, 95-106; XXIV, 1930, 19-55; XXV, 1931, 117-137; XXVIII, 1936, 54-63.
- Skok, Dolazak = P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split 1939.
- Skok, Origine = P. Skok, *Les origines de Raguse (Étude de toponymie et de linguistique historiques)*, Slavija X, 1931, 449 - 498.
- Skok, Split = P. Skok, *Postanak Splita*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, 1, Dubrovnik 1952, 19 - 62.
- Skok, Zadar = P. Skok, *Postanak hrvatskog Zadra*, Radovi Instituta JAZU, 1, Zagreb 1954, 37 - 68.
- SR = P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950, knj. I-II.
- Šimunović I. r. = P. Šimunović, *Toponimija Istarskog razvoda*, Onomastica jugoslavica, VI, 1976, 3 - 34.
- T = P. Tekavčić, *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike*, Onomastica jugoslavica, VI, Zagreb 1976, 35 - 56.
- TOB = P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Brački zbornik X, Supetar 1972.

I. Crnogorsko primorje: *Pěča*⁵⁹ (<v. lat. <galski *pettia* "komad zemlje", "okrajak", Boka, TOB 189), *Na pěču* (isto, Stoliv), *Platamūn* (< dalm. < grč. *πλαταμών* "široka stijena, rt", Budva, R 2,678), *Māndra* (balkan. grecizam *μάνδρα* "obor", Ulcinj, SR

⁵⁹ Važno je napomenuti da brojni romanski apelativi kao npr.: *mir*, *peča*, *plaža*, *igalo*, *škrapa*, *garma*, *mrkenta*, *konal*, *plokata*, *placa*, *turan*, *pile*, *opat*, *koludar* i sl. pokazuju uglavnom vrlo rana obi-

368), *Kolodrica* (< dalm. < grč. *καλόγερος* "koludar", Boka), *Mūo* (< dalm. *mōu*, s. grč. *μῶλος* "gat", naselje u Boki, R 2, 480), *Kōnō* (< dalm. < lat. *canālis*, kanal kod Mula), *U Konālu* (isto, Stoliv), *Gōspa od Škrpjēla* (< dalm. < grč. *οκόπελος*, R 3, 273-4; drukčije od *karpa* "kamen", Mayer II. 64, "otočić", Boka), *Spīla* (balk. grecizam < dalm. < grč. *σπήλαιον* "pećina", Stoliv, Risan, Budva), *Škrape* (< dalm. < ilir. *crepp/grepp* "kamen", Skok, Split, 41 (alternativno), GT 97, Mayer II. 64. manje je vjerojatno Skokovo tumačenje < dalm. *crepa*: lat. *crepare* "raspuknuti se", R 1, 274; 1, 612, Kotor, Ulcinj), *Igalo* (< dalm. < grč. *αγιαλός* > tur. *yali* > s.-k. *jaliya* "obronak", sačuvano /g/ upućuje na dalm. lik, usp. *galatina* < *gelatina*; *Kostirna* < cisterna < grč. *κιστέρνη*, Boka, R 1, 709-710), *Stoliv* (< dalm. < lat. *stallivus* "obor", vjerojatnije sanktorem < *santu Elias*, Put 166), *Mukovāl* (< dalm. *monte cavallo* 1414, brdo kod Bara, R 2, 482-3), *Boljuni* (< dalm. **bullione*; lat. *bullire* "vreti", izvor kod Stoliva, R 1, 234), *Perast* (< *Perəstə* < *Perustae*, Mayer II, 131), *Grbaļj* (< *Grəbļj* < *agrivium*).

II. Dubrovačko područje s otocima: *V. i M. Stōn* (< dalm. *stannu* < lat. *stagnum* "močvara"), *Šumā* (< dalm. *juncētū*: lat. *juncus* "sita" iznad Dubrovnika, Skok, Origine, 472), *Banja* (glavica) (< dalm. < lat. *balnea*, lokva, Šipan, R 1, 108), *Šipūn* (< dalm. *siphone* < grč. *σίφων* "vrelo", spilja kod Dubrovnika, R 3, 394), *Cavtat* (< *εὐνιτᾶς/εὐριτᾶς* < dalm. *civitate*), *Plōče* (< dalm. < grč. *πλάξ*, *πλακός*, predjeli oko Dubrovnika, i drugdje), *Pēča na Pžžini* (na Lakljanu, v. I. Pēča), *Pòlače* (< dalm. < lat. *palatia* "gospodarska zgrada", naselje na Mljetu), *Između pòlača* (isto, ulica u starom Dubrovniku), *Kantāfig* (< dalm. < lat. **capite fici*, "rt", Skok, Origine, 481), *Lápad* (< dalm. *lapide* "kamen", Skok, Origine, 479), *Petrara* (< dalm. < lat. *petraria* "kamenolom", Dubrovnik), *Pētō* (isto, na Mljetu), *Petrāli* (isto, na Lapadu), *Kōnāvli* (< dalm. *cannabula*: lat. *canna*; predio), *Montōvjierna* (< dalm. *monte vertulu* "krivo brdo", Skok, Origine, 479), *V. i M. skūpio* (otočić pred Lapadom, < dalm. *scopelu* < *οκόπελος* "otočić", Skok, Origine, 486), Molunat (< *Malonia*, g. 1167, otočić i zaljev ispod Sutorine, Mayer II. 129), *Srebrno* (< dalm. *subbrenu*, naselje i uvala u župskom zaljevu, usp. *Brenum*, staro ime za Župu, Skok, Origine, 477), *Sōline* (< dalm. < lat. *salina* "solana", brojne *Sōline* "bočati izvor" najčešće su slav. porijekla od iste osnove kao i *Slātine* < **sol-tz*, R 3, 303-304), *Rožat* (< dalm. *radiatu* "bilo", god. 1118: *Rasato*, Skok, Origine, 480), *Montokut* (< dalm. *monte acutu*, brdo sv. Petke na Lapadu), *Spod Mírca* (< dalm. *mūru* "zid", predio na Šipanu), *Plāže* (< dalm. *plagiu* < grč. *πλάγιος* "obronak", Koločepe), *Gōrnji i Dōnji Brgat* (< dalm. *virgatu* "šibik", sela u dubrovačkoj okolici, Skok, Origine, 478), *Saplūnār* (< dalm. < lat. *sabulone* "pijesak", uvala na Mljetu), *Saplūn* (isto, otočić kod Lastova), *Igalo* (v. I. Igalo, predio uz more na Koločepu, P. Skok, Origine, 486), *Gruž* (< dalm. < v. lat. *gravōsa*: mediter. *grava* "kamen", uvala, današnja dubro-

lježja rom.-hrv. simbioze, ali su oni mogli postati toponimima mnogo kasnije na mjestima gdje ih nalazimo. Za proučavanje naseljavanja na konkretnom području važnije su prilagođenice lokalne uporabe i lokalnih, dijalekatskih, odlika, a pogotovu toponimi koji nastaju na samom mjestu u vezi s obilježjima objekata s kojima se poistovjećuju.

vačka luka, Skok, Origine, 462), *Katīne* (< dalm. < lat. *catēna* "verige", "prolaz", predio uz more, Šipan), *Pròžura* (< dalm. < lat. **fřixoria* "pržnica", naselje na Mljetu, R 3, 58), *Pīle* (< dalm. < grč. pl. *πύλαι* "vrata", stari Dubrovnik, Skok, Origine, 468, 486), *Pūstijerna* (< dalm. leksički ostatak *posterūla* s disimil. *rl* > *rn*, "mala vrata" u starom Dubrovniku, Skok, Origine, 457, 466), *Mrkēnta* (< dalm. *muricenta*, hrid kod Lastova, R 2, 467), *Mrkijēnta* (isto, "dio crne obale što je čini doseg plime i oseke, Mljet, i drugdje), *Montókue* (< dalm. *monte acutin* "oštro brdo", Mljet), *Labe* (< dalm. *lau*, lat. *labes*, predgrč. *λάας* "kamen", predio uz more na Šipanu, Skok, Origine, 453-455, Put au, 159), *Lave* (isto, Rijeka Dubrovačka), *Lavi* (isto, južne hridi starog Dubrovnika), *Gonóturska* (< dalm. < lat. portus *inganatorum* "tatinja", uvala na Mljetu, SR 216), *Ógiran* (< dalm. *aggerianu*: lat. *aggeries* "hrpa", otočić kod Mljete, SR 211), *Bulēt* (< bolet < dalm. *bollente* < lat. *buliens* "vrelo", selo u Zatonu, Skok, Origine, 484), *Lokrum* (< dalm. < lat. *ácrumen* "agrumi", otočić pred Dubrovnikom, Skok, Origine, 487), *Plāt* (< dalm. *plattu*: grč. *πλατός* "ravan", selo kod Dubrovnika, R 2, 678),^{59a} *Záplatačje* (isto, predio na Mljetu i drugdje), *Šovrnjevac* (< dalm. *sa(b)jurra* "grohot", predio na Mljetu), *Šovrnje međe* (isto, predio na Šipanu), *Brkata* (< dalm. *verticata* "ustrmita", brdo na Mljetu i drugdje), *Motókuc* (< dalm. *monte acutu* "oštro brdo", na Mljetu, T 44), *Pěča* (lokalitet na Mljetu, v. I. *Pěča*), *Žapalj* (< dalm. < grč. *διάπλους* "prijelaz, brodarica", kanal, Lastovo), *Orsan* (< dalm. **arsin(a)* "arsenal" u starom Dubrovniku, R 1, 63), *Plāca* (< dalm. *platea* "trg", glavna ulica u starom Dubrovniku, i drugdje, Skok, Origine, 457), *Lòpiud* (< grč. *ἐλαφόποδα*, Mayer II. 129; Skok SR, 239-242).

III. Korčulansko i pelješko područje: *Krkār* (< *Κρκάρς* < *Corcyra*, staro hrvatsko ime za Korčulu), *Čāra* (< *Kčara*, < dalm. < lat. *(co)tiaria* "brusje", naselje na Korčuli, SR 206), *Pupnāt* (< dalm. *pompinata* "vinovom lozom zasađena", selo na Korčuli, SR 202), *Plokāta* (< dalm. **placata*, grč. *πλάκα*, trg u Korčuli, M, 249), *Pěča* (predio na Korčuli, v. I. *Pěča*), *Bānja* (< dalm. < lat. *belnea*, predio na Korčuli), *Brkāt* (brdo na Korčuli, v. II. *Brkata*), *Petrāra* (kamenolom na Korčuli, v. II. *Petrara*), *Pūčenjāk* (< dalm. *puteu* "zdenac", otočić kod Brijeste na Pelješcu), *Plāže* (obronak uz more, Korčula, v. II. *Plaže*), *Mīrce* (< dalm. *mīru* "zid", naselje kod Lovišta na Pelješcu), *Tūran*, *Vāla od Tūrna* (< dalm. **turnu*: lat. *turris* "tvrđalj", predio na Korčuli i drugdje), *Žalīć* (< dalm. < grč. *αγιαλός*: s *gī* > *ž* kao *plāža* < *plagia*, Korčula GT 82), *Grīža* (< dalm. < predrim. **grediū*, "hrid, litica", Korčula, R 1, 619, GT 91, TOB 187, Bez. 1, 177-178),

^{59a} Isključivši *Platāmun*, sva imena: *Plōt*, *Plātāc*, *Plātāčje*, *Plōti*, *Pōd plot* i sl. (usp. P. Šimunović, *Toponimija o. Brača*, 1972, kazalo), koja inače naši romanisti izvode od dalmatskog *plattu*: grč. *πλατός*, po konfiguraciji koju znam ne poistovjećuju se sa zaravni, pliticom, platoon, već obronkom, podom, padinom. Vjerojatnije je stoga pretpostaviti da su ta imena za takvu morfologiju tla slavenskoga porijekla kao npr. brački toponimi *Plōt*, *Plātac* itd., toponim *Platak*, apelativ *poplat* itd. Usp. stesl. *plāt*, "strana" od prasl. **polto*, ie. *(s)p(h)el "rasplatiiti" (Skok, R, 2, 672).

Takvi se toponimi nahode ne samo na primorju nego u unutrašnjosti, a poznati su i u drugim slvenskim jezicima. Ovdje se još jednom pokazuje koliko je važan studij obilježja zemljopisnog objekta pri objašnjavanju dotičnoga toponima. Designat u suvremenoj etimologiji dobiva sve više na važnosti.

Garma (< dalm. < predrim. leksički ostatak "spiljska usjedlina", usp. alb. *karme* "kamenita obala", "spilja", predio uz more, Korčula Pelješac i drugdje, GT 99, TOB 186 Barić, Arh. za arb. starinu II. 1924, 156),

IV. Neretvansko područje: *Kòmīn* (< balk. lat. *caminu* "ognjilo", naselje u delti Neretve), *Plōče* (naselje, danas Kardeljevo, v. II. *Ploče*), *Mogòrjelo* (< dalm. < lat. < ilir. *magurella* s disim. *l-l > r-l*, arheološko nalazište, R 2, 588), *Makar* (< *Μακάρ* < *Muccuriu*), *Bast* (< *Βαστ* < *Biston*), *Imota/Imotski* (< **īmot*-ski < *Aemotis*, Mayer II, 130), *Norin* (< *Narona*, antičko naselje, Sv. Vid).

V. Srednjodalmatinski otoci: *Pogānica* (< dalm. *pagana*: lat. *pagus*, lokva na Braču), *Kūtal* (< dalm. < grč. *κοτύλος*, lat. *cotula* "vrsta sūda", udol na Braču, usp. *Badōnj*, R 2, 248), *Konōbe* (< dalm. *canava*, udolina na Braču, R 2, 117), *Lancūn* (< dalm. **lincōlu*, metafora, dio njive, Brač, R 2, 304), *Plōče* (predjeli na Braču, Hvaru, Visu i drugdje, v. II. *Ploče*), *Plōka* (< dalm. < grč. *πλάκα*, Brač, R 2, 304), *Plōt* (predjel na Braču, v. II. *Zaplatačje*), *Bānje* (lokva iz rimskog vremena, Brač, v. II. *Banja*), *Košcūn* (< dalm. *castellione*, brdo na Braču, TOB, 188), *Koštilo* (< dalm. *castellu*, brdo s ilirskom gradinom na Braču), *Polāča*, *Polāčine* (predjeli na Braču s arheol. ostacima, v. II. *Polače*), *Savurnōr* (kamenjar na Braču i Hvaru, v. II. *Šovrnjevac*), *Petrōra* (kamenolom na Hvaru, v. II. *Petrara*), *Motokīt* (< dalm. *monte acutu*, brdo na Hvaru, T 48), *Škar* (< v. lat. *escariu*, n. grč. *σκάρα* "mjesto za izvlačenje i popravak brodova", Hvar, R 3, 399), *Mōster* (< dalm. *monasteriu* grč. *μοναστήριον*, ostaci samostana na Šćedru), *Mūsīter* (isto, Komiža), *Opāća spīla* (v. lat. *abbate*, grč. *ἄββας*, spilja i predio do starokršćanske bazilike, Brač), *Opatīja* (isto, vlasništvo nekadašnjeg srednjovjekovnog samostana, Brač), *Brkāta*, *Brkāta glavīca* (brda na Braču, v. II. *Brkata*), *V. i M. Kolūdrica* (predjeli na Hvaru, v. I. *Kolodrice*), *Kolūdrov dolāc* (isto, predjel na Braču), *Žāganj dolāc* (< dalm. *diaconu* < grč. *διάκονος*, predjel na imanju benediktinskog samostana, Brač), *Kostīrna* i *Kostīrnice* (< dalm. < lat. *cisterna*, predjel na Braču i Visu, nekoliko lokaliteta s vodom iz rimskog vremena, R 1, 318), *Mošūje*, *Mošūjica* (< dalm. **māš-one*, "pastirska zgrada", staro raseljeno naselje na Braču, R 2, 460), *Škrīp* (< dalm. < lat. *scripi* "grohot", naselje na Braču, predio u naselju Pražnice, TOB 71), *Bōl* (< dalm. *vallu* "nasip, opkop", naselje na Braču, TOB 37–38), *Spīla* i *Spīlice* česti lokaliteti na Braču, Hvaru i Visu, v. I. *Spila*), *Podspīlje* (isto, naselje na Visu), *Spīlišnjok* (lokalitet na Braču, v. I. *Spila*), *Pučīšća* (< dalm. *puteu* "zdenac", "izvor", naselje, Brač), *Mīrca* (naselje na Braču, v. II. *Spod Mirca*), *Mīrāče* (antičko arheol. nalazište na Braču, v. II. *Spod Mirca*), *Plāže* (lokaliteti uz more na Braču, Hvaru i Visu, v. II. *Plaže*), *Plāžarice* (isto, Brač), *Plāžarsko plāža* (isto, Hvar), *Prōjca* (< *plōj(ca)* < dalm. < grč. *πλάγος*), obronak uz more, Brač TOB 196), *Tūran*, *Tūrišnjok* (< dalm. *turnus*, lat. *turris* s disim. *rr > rn*, brda na Braču, R 3, 524), *Brgūje nījvice* (< dalm. *virgultu(m)*, predio na Braču, TOB 175), *Postīra* (< dalm. < lat. *pastura* "pašnjak", naselje na Braču, TOB 119, R 3, 16), *Žōlō*, *Žālice* (obronci uz more, Brač, v. III. *Žalīć*), *Gripe* (< rom. < predrim. **grepp*/**crepp* "litica", 1144: "ad Grippam que est juxta agro in quo sunt petre que sclauonice brus nuncupantur", Skok, Slav. revija, III, 1960, 354), *Bōta* (< lat. *vo(l)ta* "svod",

predio sa starokršćanskim nadsvodenim grobovima u Povljima na Braču, R 3, 613), *Gärme* (urušena pećina uz more na Hvaru i drugdje, v. III. *Garma*), *Grmä*, (predjeli na Braču, TOB 186, v. III. *Garma*), *Grimača* (: lat. grūmus "gomila", 1184. na ist. Braču, TOB 195), *Grīža*, *Grīžice*, *Krpeša grīža* (predjeli s liticama na Braču, TOB 187, v. III. *Grīža*), *Škrāpe* (kamenjar, Brač, v. I. *Škrape*), *Krākor* (< dalm. < lat. *calcaria*, kamenjar, Brač, TOB 175), *Saplūn* (otočić kod Visa, v. II. *Saphunara*).

VI. Splitsko područje: *Klīs* (< dalm. < lat. *clīsa* g. 852: *Clusa* "zatvoren", Skok, Split, 33), *Mōsor* (< *Massaro*, 1080, brdo), *Lovrēt* (< dalm. *laurētu*, predio u Splitu, Skok, Split, 26), *Plokīte* (< dalm. **placetta*, predio u Splitu, Skok, Split, 24, M, 249), *Pijāti* (< dalm. *pilatu* < lat. *pilatus* ogoljelo zemljište, Skok, Split, 24),^{59b} *Kašfūni* (uvala s južne strane Marjana, v. V. *Košcūn*, Skok, Split, 30), *Bōl* (predio prema Solinu, v. V. *Bōl*), *Mutogrās* (< dalm. *monte grassu* "debelo brdo", brdo, rt prema Omišu), *Poljūd* (< dalm. *palude* "blato", T 45),^{59b} *Grīpe* (brdo, utvrda u Splitu, v. V. *Grīpe*, Skok, Split, 41), *Fīrūle* (< dalm. lat. *fērūla* s /ē/ > /ī/, "šiba", predio uz more i uvala u istočnom Splitu, Skok, Split, 29, R 1, 515), *Calbarola* (g. 1030: < dalm. < lat. *calvus* "plješiv", uvala i predio u sjevernom Splitu, Skok, Split, 27), danas: *Lōra* (< dalm. (*calba*)-*rola* s metatezom suglasnika), *Pistūra* (< dalm. < *pistoria* "pekara", predio u Splitu, Skok, Split, 29), *Koštīlac* (predio uz more, danas Kaštelët, Skok, Split, 32), *Sirobūja* (< dalm. *serpullia* "tamjenik, popovac", v. *Pijati* za /ll/ > /j/, Skok, Split, 30, predio put Omiša), *Karāla* (< dalm. < lat. *carraria* "kolnik, kolni put" s disim. *r-r* > *r-l*, Skok, Split, 35), *Stūrīna* (< dalm. *storea* "stura", istočni rt uvale Košjuni, Skok, Split, 35), *Surbo* (1080: < dalm. < lat. *sorbus* "oskoruša", Poljičko primorje, Skok, Split 36), *Manastīriṇe* (groblje u solinskom arheološkom kompleksu, v. V. *Mōster*), *Serrecla* (1176. < dalm. deminutiv *serrič(u)la* < lat. *sarra* "gorska kosa", Poljičko primorje, Skok, Split, 23), *Dilat* (< dalm. *Dillatu* 1171: lat. *dillatus* part. glagola *differe*, danas je ondje hrvatski istoznačni toponim *Vlačine*, Kaštel-Gomilica, Skok, Split, 32),^{59c} *Trčēla* (< dalm. *turri-*

^{59b} Ovaj je toponim zanimljiv. God. 1119 spominje se u izrazu: *valle in loco qui Pilato vocitatur*; god. 1260: *terra ad Pilatum*; god. 1338: *de Pilato a mari*, označujući vjerojatno ogoljeli teren uz sjevernu splitsku obalu. Danas glasi *Pijāti*. Nalazi se do lokaliteta i uvale *Dūje* (*super vallem de Dula*, 1338. i *super Dullam*, CD, X394). Geminata /ll/ označuje palatal /j/, na čijem je mjestu u današnjem splitskom govoru /j/. P. Skok takav palatal /j/ pretpostavlja u grafiji *Pillatu* > *Pilat(u)* > *Pijāt*, iako tu nema uvjeta za palatalizaciju (kao u *Dūje* < *dolia* : *dolium* "bačva", ili u *Sirobūja* < *Sirobullia* < lat. *serpullia* s /ā/ > /ō/, koje je umetnuto u skup /rp/) kao što tih uvjeta nema ni u toponimu *Poljūd* (< u XI. st. *de Paludo*, u XIII. *de Palude*, a u Marulićevoj oporuci iz 1521: *a Palludi*), pa je moguće pretpostaviti da se radi o kakvoj osobini splitskog romanskog govora (P. Skok, Split, 28), ali koja u to doba nije generalizirana. Usporedi splitske toponime iz toga vremena: *in Dillato* (= *Dilat*), *in Bollo* (= *Bol* < *valtu*) itd.

U vezi s toponimom *Pijāti* (< *Pilatu*) valja pomišljati na ukrštavanje s kasnijim talijanizmom *pijāt* (tal. *piatto*) "tanjur", "plitica", jer je to područje udolina uz more nalik na pliticu, plitvinu. Ova kulturna imenica dolazi kao metafora u našoj obalnoj toponimiji. Usp. otočić *Pijāt* u Kornatima (p. Skok, SR, 132) i drugdje.

^{59c} U prvim potvrdama od 1171. do XIV. st. dolazi redovito *in Dillato*, a od tada i *ad Dilatum*, *ad Illatum*. V. Omašić (*Topografija Kaštelanskog polja*, Split 1978, 36-37) razrješava ove kasnije

cella, uvala kod Vranjica), *Dūje* (< dalm. **dolia* < lat. *dolium* "bačva", obala prema Vranjicu, Skok, Split, 28), *Bôta* (predio na Šolti, v. V. *Bôta*), *Mírje* (stare razvaline, Šolta, v. *Mirca*, II.), *Koľudrov doláč* (predio na Šolti, v. V. *Koľudrov doláč*), *Mucla longa* (1080. u Splitu, < dalm. *mucla*: lat. *mutulus* "granični kamen", v. VIII. *Puntamika*), *Dícmo* (< *Decimum*), *Omš* (< dalm. < predrim. *Abmissa*), *Trogir* (< *Tragura*), *Labđiri* (< dalm. < lat. *lapidaria* "kamenjar", mjesto kod Sigeta), *Labīn* (1191: *Labena* < **Alb(ena)*),^{59d} naselje iznad Trogira, usp. brdo *Labīnšćica* i istarski *Labīn*).

VII. Šibensko područje: *Šipnāta*^{59e} (< dalm. < lat. *siphonata*, imena otočića, R 3, 394), *Plöča* (rt, v. II. *Ploče*), *Pijāt* (greben kod Žirja, Skok, Split, 24, v. VI. *Pijāt*), *Bānja* (predio na Zlarinu, v. II. *Banje*), *Škar/Škara* (istezalište brodova u Šibeniku, v. IV. *Škar*), *Mojstir* (otočić kod Pirovca i crkvice na Prukljanskom jezeru, v. IV. *Moster*), *Mirīne* (ruševine na Krapnju, v. IV. *Mirače*), *Krāpanj* (< dalm. **carpanu* < grč. *κόρπανον* "blato", otok, SR 155), *Platac* (zaravnjak na Zlarinu, v. II. *Zaplatačje*), *Kāprije* (< dalm. *caprula* "kozića", otok, SR 155), *Kop(r)jara* (< dalm. < lat. *capraria* "kozište", otočić u rogozničkom zaljevu, SR 156), *Žirje* (< dalm. *zurj* < grč. *γύρος*, /-ī / > /-je/, otok, SR 150–154), *Hripe* (brdo na Murteru, v. IV. *Gripe*), *Kākam* (< lat. *cycinus* "labud", otok, SR 151), *M. i V. Krbēla* (< dalm. < lat. *curvella*, hridi u moru kod Grebašćice), *Okit* (< dalm. *acutu* "oštro", selo u šibenskoj okolici, usp. *Motokit*), *Guduć* (dalm. < predrim. *ganda*, potok i uvala u Prokljanskom jezeru, P. Skok, Slav. rev. XV, 3, 352, GT 41), *Srima* (< dalm. < predrim. **Sermī*, poluotok i naselje jugoistočno od Šibenika), *Srimač* (isto, starohrvatsko ime za Murter, R 3, 320).

VIII. Zadarsko područje i otoci: *Zadar* (< *Διάδωπα* < *Jader*, Skok, Zadar, 40), *Brgačēl* (< dalm. < medit. *bricco* "strmina" + *-icellus*, brdo na Ugljanu, R 1, 207), *Lapkat* (< dalm. *rubricata*, staro pohrvaćeno ime otoka Vrgade, T 51), *Vīr* (< dalm. < predrim. *ūra*, otok, SR 74, T 50), *Sestrūnj* (< dalm. < lat. *exstraneus* "vanjski", otok, SR 100–103), *Plāt*, *Platīč* (predjel u zadarskoj okolici, v. bilj. 59a), *Zmorāšnji* i *Jūžni plāt* (predjeli na Pašmanu, v. bilj. 59a), *Košljūn* (brdo na Pagu, v. IV. *Koščūn*), *Košljīn* (brdo na Ižu, v. IV. *Košćun*), *Kakma* (< **Kakva* < dalm. *cauca*: lat. *caucellus* "čaša", metaforički "ograda", "macerija", 1187. *maceria que cauca dicitur*, naselje između Polače i Biograda, Skok, Zadar 50, R 2, 65), *Pōlača* (predio, uvala na Pašmanu, zaleđe Zadra, naselje, Skok,

potvrde: **ad ille larum* "na onoj strani", kako se ondje kasnije naziva crkva: *Sv. Marija s one strane*, ili u talijanskom *Santa Maria de Diladi*. Istoobličnost i značenje starijih potvrda daju više prava Skokovu izvođenju i povezivanju ovog toponima, s obzirom na njegovo leksičko značenje, s hrvatskim toponimom *Vlačine*.

^{59d} Ovako rana potvrda *Labena* pretpostavlja slavensku metatezu likvida **alb-* > *lab*, jer bismo inače očekivali *Lobena* s prijelazom protoničkog /ǎ/ u /ǒ/, kako je npr. u toponimu *Plomin* (< *Flanona*).

^{59e} Ovaj se toponim opetuje i na zadarskom otočju imenujući (bočate) izvore: na Dugom otoku (Brbinj, Savar, Božava), na Ižu, Kornatu, Pašmanu (Tkon, Pašman), Vrgadi i drugdje.

Zadar, 47), *Pag* (< dalm. < lat. *pagus, insula paganorum*, današnje ime otoka i naselja, SR 69), *Kissa/Caška* (< *Cbs-ska* < *Kessa, Kessensis insula*, staro ime naselja i otoka Paga, SR, 69), *Lûn* (< dalm. (*punte*)/*lõni* u dokumentima Punta Loni "rtina", rt i naselje na Pagu, drukčije Skok: < *leo, -onis* "lav", SR, 68), *Bânj* (: *insula Bagni*, < dalm. *balneu*, naselje na Pašmanu), *Konõbine* (uvala, Petrcane, v. IV. *Konobe*), *Mandre* (uvala i naselje na Pagu, v. I. *Mandra*), *Krknata* i *Krknasića* (< dalm. *circinata* "zaobljen", usp. *Obručan*, otok i uvala kod Dugog otoka, SR 121), *Katine* (danas *Mõšt*, Pag), *Katina* i *Katinica* (otočić u Maloj proversi kod Dugog otoka, v. II. *Katine*), *Mul* i *Muline* (< dalm. < lat. *mõles* "gat", pristanište na Ugljanu, SR 109), *V. i M. Lavdara* (< dalm. *lapidara*, < lat. *lapidaria*, otoci, Jurišić 996), *Lavs*a i *Laps*a (< dalm. *lausia, lapides lausiae*, otočić, SR 128, vidi u Put au, 159), *Kolan* (< dalm. < lat. *canālis* (?), naselje Pag), *Fripa* (litica, Iž, v. *Grípe*), *Kali* (< dalm. < medit. *cala* "uvala", naselje na Ugljanu, Jurišić, 1007), *Sal*i (dalm. medit. sala "kanal", Jurišić, 1008, Mayer II. 97–98), *Mežanj* (< dalm. *medianu* "srednji", otočić kod Dugog otoka), *Mirišća* (predio na Pašmanu, v. IV. *Mirca*), *Turanj* (naselje, Biograd, v. IV. *Turan*), *Novãlja* (< dalm. < lat. *navalia* "brodarnica", naselje Pag), *Velo žalo* (Dugi otok, v. III. *Žalić*, *Gríža* (predjel, Dugi otok, v. III. *Gríža*), *Gãrma* (u Kornatima, v. III. *Garma*), *V. i M. Gãrmenjak* (otočić pred Telašćicom, v. III. *Garma*), *Lopižina* (< dalm. *lapidia*, "kamenjar", Petrcane), *Mostira* (rt na Ugljanu, v. IV. *Moster*), *Škar* (istezalište brodova, Pag, v. IV. *Škar*), *Opãcac* (otočić kod Iža, v. IV. *Opaća spila*), *Opatija* (g. 898, predio na Ižu⁶⁰), *Opãt* (luka i rt na Komatu), *Žakãn* i *Žaknić* (otočić na Kornatima, v. IV. *Žaganj dolac*), *Kokãra* (< dalm. < lat. *cacaria*, usp. o. *Govanj*, otočić blizu Vrgade), *Trtũša* (< dalm. < lat. *tortuosa*, "zavojita" uvala na Ižu), *Žãpalj* (paški kanal, v. II. *Žapalj*), *Velo Žaplo* (isto, prolaz kod Molata), *Žmãn* (< dalm. < lat. *medianus* "srednji", naselje na Dugom otoku),^{60a} *Žõt* (< dalm. *junctus*, "nadovezan" otočić na Kornatima), *Kõpralj/Kõpranj* (< dalm. *caprula*, g. 1076, u predjelu Bibinja, Skok, Zadar, 49), *Stomorinje selo* (1450: crkva sv. Petra u *Stomori seli*, kod Kopranya, Skok, Zadar, 56, Put 145), *Tinj* (< *Tēneum*, brdo južno od Nadinskog blata, Skok, Zadar, 56), *Bonuidir* (< dalm. < lat. *bonum videre* "belvedere", vinograd kod Kožina, danas ne postoji, Skok, Zadar, 47), *Komorane* (< dalm. < grč. *κόμαρος* "planika", g. 918: *vinea de Comarētu*, Skok, Zadar, 49), *Škabrnja* (< **Kobrinja* < dalm. *cabrona*, s -ona > -in > -inje, naselje u okolici Zadra, 48), *Diklo* (< *Dicuhum*, Skok, Zadar, 41), *Puntamiška* (g. 1205: *Mucla Bona* < dalm. *muc(l)a*: lat. *mutula* "granično kamenje", danas *Oštri rat*, Skok, Zadar, 41), *Kolovare* (< dalm. **cabalaria*: lat. *caballus*, u Zadru, Skok, Zadar, 42), *Vallis pagana* (g. 1070–80, < lat. *vallis paginana*: lat. *paginus* "seljak", danas Poljane na Pašmanu; Skok, Zadar, 43, V. Jakić-Cestarić, Radovi Zavoda JAZU, 29–30, 1984, 28–29), *Nadin* (< *Nēdinъ* < *Nedinum*, naselje, Skok, Zadar, 43, Mayer II. 82), *Õrsan* (g. 1286: *contrada arsanati*, Zadar, v. III. *Orsan*), *Polača* (naselje kod Nadina, v. II. *Polače*), *Miranje* (g. 1498:

⁶⁰ V. Cvitanović, *Otoci Iž i Premuda*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, I, 1954, 73.

^{60a} *Mežanj* i *Žman* vuku isto porijeklo, ali je u potonjem imenu kasnije izvršena metateza /mž/ > /žm/. Prvi se toponim odnosi na otočić sa zmošašnje, a drugi na naselje s burnje strane Dugoga otoka.

Mirane < *murus* + *-jane*, naselje, Skok, Zadar, 52), *Vitula* (< *vetula* "stara", *curtis que vocatur uitula*, Zadar 1042; P. Skok, *Curtis*, Starohrvatska prosvjeta, n. s. II, 1928, 108), *Mōjstir* (staro zaboravljeno ime za Kolane = Kolan na Pagu, iz 1003. g.), *Škřda*, otočić kod Mauna (< Σκίρδα, Porfirogenet, X. st.), *Hripa* (= Gripa, v.), *Sakarāta* (: *siccarius* "mjesto gdje je suhor" predio na Lunu), *Tav(e)rněle* (< lat. *taberuella*, porat u Lunu), *Pastūra* (< dalm. "pašnjak" u zaljevu Novalje), *Šipnata* (< dalm. *siphonata*, rt i uvala u Kolanima), *Lokünja* (< dalm. < lat. *lacūna*; predio kod Solina), *Barbet* (naselje, Pag, v. Rab), *Polāčina* (predio u Kolanima na mjestu Mojstira).

IX. Olib, Premuda, Silba: *Petrara* (< dalm. < lat. *petraria* "kamenolom", Susak), *Turan* (hum na Unijama, v. IV. *Turan*), *Olib* (< dalm. *alluviu* "naspina"), *Silba* (< dalm. < lat. *silva*), *Guduča* (obronak na Silbi, v. VII. *Guduc*), *Hripa* (litica na Premudi, v. IV. *Gripe*), *Hrič* (< s. lat. *grisiu*, predio, Olib, Bez 1, 177).

X. Rab, Cres, Lošinj i okolno otočje: *Banjöl* (< dalm. < lat. *balneolae* "kupaćilo", naselje na Rabu, SR 57), *Čifnāta* (< dalm. < lat. *siphonata* "bočato vrelo", Rab, SR 60), *Bruškūt* (< dalm. *bruscētū* "fitonim", predio kod Lopara uz more, SR 58), *Osor* (< *Apsarus*, naselje, SR 44 i d.), *Kāmpor* (< dalm. *campora*, n. pl., naselje, SR 57), *Mural* (< dalm. *mūrale*, predio kod Kampora, SR 57), *Paguāna* (< dalm. < lat. *pagana*, Rab, v. IV. *Poganica*), *Košlin* (brdo na Rabu, v. IV. *Košćun*), *Kamlaka/Kaplaka* (< dalm. < lat. *caput* + *lacus*, lokva na Rabu, SR 58), *Kalifronat* (< dalm. < lat. *caput frondis*, "rt", na Rabu, SR 62), *Kaldānac* (< v. lat. *caput de antiu* "prednji rat", Rab, SR 62), *Krklanat* (< dalm. < lat. *circinatus*, uvala i rt, Rab, SR 59), *Koludrac* (predio na Cresu, v. I. *Kolodrica*), *Silba* i *Sirba* (lokaliteti na Rabu, v. IX. *Silba*), *Muncěl* (< dalm. *monticellu*, vinogradi na Barbatu, SR 60, 158), *Palit* (< dalm. *palude* "močvara", predio na Rabu, SR 57, T 45), *Věli žāl* (predjeli uz more, Rab, Cres, Lošinj, v. II. *Žalić*), *Mogranjac* (< dalm. *malugraneu < lat. *malum granatum*, predio na Rabu, SR 63), *Lopižina* (< dalm. *lapidia* "kamenje", predio na Rabu, SR 63), *Gripe* (dio Barbata), *Gripāvnica* (predio na Loparu, v. IV. *Gripe*), *Mirine* i *Mirinica* (< dalm. < lat. *mūrus* "zid", predjeli na Rabu), *Močra* (< dalm. *maceria* "kamena ograda", dva lokaliteta na Rabu, SR 259), *Plogār* (< lat. *plaga* "ravnicā", Rab, SR 66), *Pile* (predio nad Supetarskom Dragom, v. II. *Pile*), *Prsūr* (teren izložen suncu, Rab, v. II. *Prožura*), *Kormat* (< dalm. < lat. *corrimatu*: lat. *corrimare* "odlomiti", otočić, SR 39), *Sis* (< dalm. < lat. *sū(r)sum* "gore", vrh na Cresu, SR 40), *Crēs* (< dalm. *Cherso* < predrim. *Crepsa*, SR 33), *Méreg* (< lat. *mergus* "gnjurac", lokalitet uz more na Cresu, SR 38), *Žakanj* (rt i uvala na Cresu, v. IV. *Žaganj dolac*), *Žapalj* i *Žapljić* (< dalm. < grč. *διὰ πλοῦς*, prolazi na moru, Srakane), *V.* i *M. Orjuli* (< dalm. *auriola*: lat. *aureus*, otočići na jugu Lošinja, SR, 47-49, Put au 158), *Susak* (< dalm. *Sansecu* < lat. *sansacus*, grč. *σάμψυχον* "mažurana, SR 46-47), *Fruga* (< lat. *frux*, *-gis* "poljski prirod", predjel, Supetarska Draga, SR 61-64), *Karāra* (< dalm. < lat. *carraria*, "kolnik", Kampor, SR 61), *Sakarāta* (: dalm. < lat. *siccarius* + *-ata* "sušilo", rt na o. Sv. Grgur), *Kanitalj/Kanikalj* (< dalm.

< lat. *cannētula* "mali trstik", rt kod Kampora), *Valāta* (< dalm. < lat. *vallis* + *-ata*, draga u Banjolu, uvala kod Samotvorca i pašnjak na Tinjarosi na Rabu, SR 61), *Prvorāda* (g. 1229: *Pulveraria*, *-rada* < *-raria*, "prašno mjesto", njiva u Banjolu, SR 62), *Lakūnĵi* (< *lacūna*, "rupa", Lošinj), *Drmūn* (šuma na Barbatu, Rab, < *δρυμῶν* "šuma"), *Drmunić* (isto, na Loparu, Rab), *Plāj* (obronak na Tinjarosi, Rab, v. IV. *Plōjca*), *Mošūna* (< dalm. *mašone* "obor", Rab), *Sarakāta* (: lat. *siccarius* "suh", "mjesto gdje su suhe grane", Rab), *Sarakīn* (< lat. *saracēnus*, predio na Tinjarosi, Rab), *Barbāt* (< dalm. *barbatu* "kosmat", naselje na Rabu i Pagu).

XI. Krk: *Krk* (< *Κῆρκῶ* < *Kurku* < lat. predrim. *Curicum*, R 2, 202-203), *Bag* (vjerojatno istog porijekla kao i *Bag* < Bigi < dalm. < lat. sg. *Vegiae* < *Vegia* = Karlobag; krčki Bag imenuje brdo nedaleko Baške od koje je potomje ime izvedeno, SR 32), *Kaniĵtaj* (predjel na Krku, v. X. *Kanitalj*), *Pūnat* (< dalm. **ponte*: lat. *pons*, *-tis* "most", SR 22-23), *Puncāl* (< dalm. *puntellu*, gat u Puntu, R 2, 700), *Košljūn* (otočić, v. IV. *Košcūn*), *Košte* (< dalm. *castellu*, predio), *Omišalj* (< dalm. < lat. *ad musculum* "dagnjište", naselje, SR 24), *Bërgūdi*, *Bërgūdec*, *Bërgūčena* (< dalm. < lat. *virgultum*, "šumski pašnjak pun šikara" (Parčičev rječnik) SR 26), *Kampēlje* (< dalm. *campellu*, mlet. *campielo*, naselje, SR 26), *Muncēl* (brdašce u sredini otoka, v. X. *Muncēl*), *Kanajt* (trstik, v. X. *Kanitalj*), *Kaniĵaj* (pašnjak blizu Kampelja, isto), *Grkmork* (< *Γῆρκῶ* < dalm. *Gork* < *gurgu* "grljevac", dolac, SR 80, T 46), *Plaj* (obalni pojas sjeverno od Negrita, v. IV. *Projca*), *Negrit* (< dalm. deminutivni pridjev **nigretu*: lat. *niger* "crn", predio uz more i greben u moru, SR 27), *Maknēl* (< dalm. < lat. *machina* "kamen", tal. *macigno* "kamen", usp. *Maknāre* za podvodni greben kod Molata, SR 96), *Valūnta* (: usp. dalm. *vallata*, uvala, SR 31), *Karkarūla* (< dalm. *carcareola* "vapnenica", predio, SR 31), *Konobe* (uvala, v. IV. *Konobe*), *Konōbine* (isto, vrh), *Tūrnac* (brdo, v. III. *Turan*), *Ogrūl* (< dalm. *agrariu*: lat. *ager*, predio, SR 32), *Ogreni* (isto, predjel, SR 32), *Muraj* (< dalm. *moretu*, naselje, SR 22, 27), *Drmūn*, *V. Drmūn*, *Drmunić*, *Dermunina* (< dalm. < grč. *δρυμῶν* "šuma", predjeli, SR 23, 57), *Mošūne*, *Mošūnice*, *Mošūnišća* (predjeli, v. IV. *Mošuje*), *Mirīne* (predjel v. IV. *Mirca*), *Kimp* (< lat. *campus*, SR 34, 59), *Žal*, *Žalići* (predjeli uz more, v. II. *Žalić*), *Grīža* (litica, v. IV. Griže), *Bruškāj* (< dalm. *bruscētu*, lat. *ruscum* "vrsta trna", SR 58), *Kras* (< dalm. < predrim. *carsus*, predio, SR 26), *Sarakajt* (< dalm. *cerasetu* "trešnjik", predio sjeverno od grada Krka), *Prniĵa* (g. 1305: *Pornaibo* v. lat. **pronivius*: *pronus* + *proclivus*, "strm", poluotok između Krka i Punta i drugdje na Krku, SR 22, 31, R 3, 47), *Čifnāta* (< dalm. < lat. *siphonata*, usp. Vödotoč), *Drūskul* (< grč. *δρῦς*, *δρῦός* "hrast" + *-usculu*, "predio", Skok, AGI, XXV, 129), *Plūj* (strma ulica u Krku, v. Plāj), *Polāča* i *Polāče* (predio u Poljicima), *Polāčina* (kod Punta), *Polāčini* (kraj Omišlja), *Polāčišće* (Dubašnica) - sve od *palatia* (Skok, AGI, XXV, 130), *Grīža* (v. IV. Griža), *Plokāta* (predio u Dobrinju, v. III. Plokata), *Sōlini* (< lat. *salina* "solana", Dobrinj), *Sus* (< lat. *su(r)sum* "gore", polje iznad Punta, usp. ime *Sis*, najvišeg vrha na Cresu), *Vānč* (< lat. pl. *vinci* "savijeni", romansko ime za Vrbnik i predio), *Vančal* (< lat.

vincullu, isto, predio u dobrinjsko-vrbanskom polju), *Kanajt*^{60b} (< dalm. *cannetu* "trstka", predio), *Muraj* (< dalm. *mōretu* "dudik", predio, Skok AGI, XXIV, 36), *Mistučajnica* < *mis* (< *měšu* < *medju* "središnji") + *luč* (< *locu* "mjesto") + *-ajnica*, predio u sredini otoka između Vrbnika i Krka, P. Skok, AGI, XXIV, 25), *Kršnjale* (= *Krasica* + *-ellu*, krški predio, Skok, AGI, XXIV, 29).

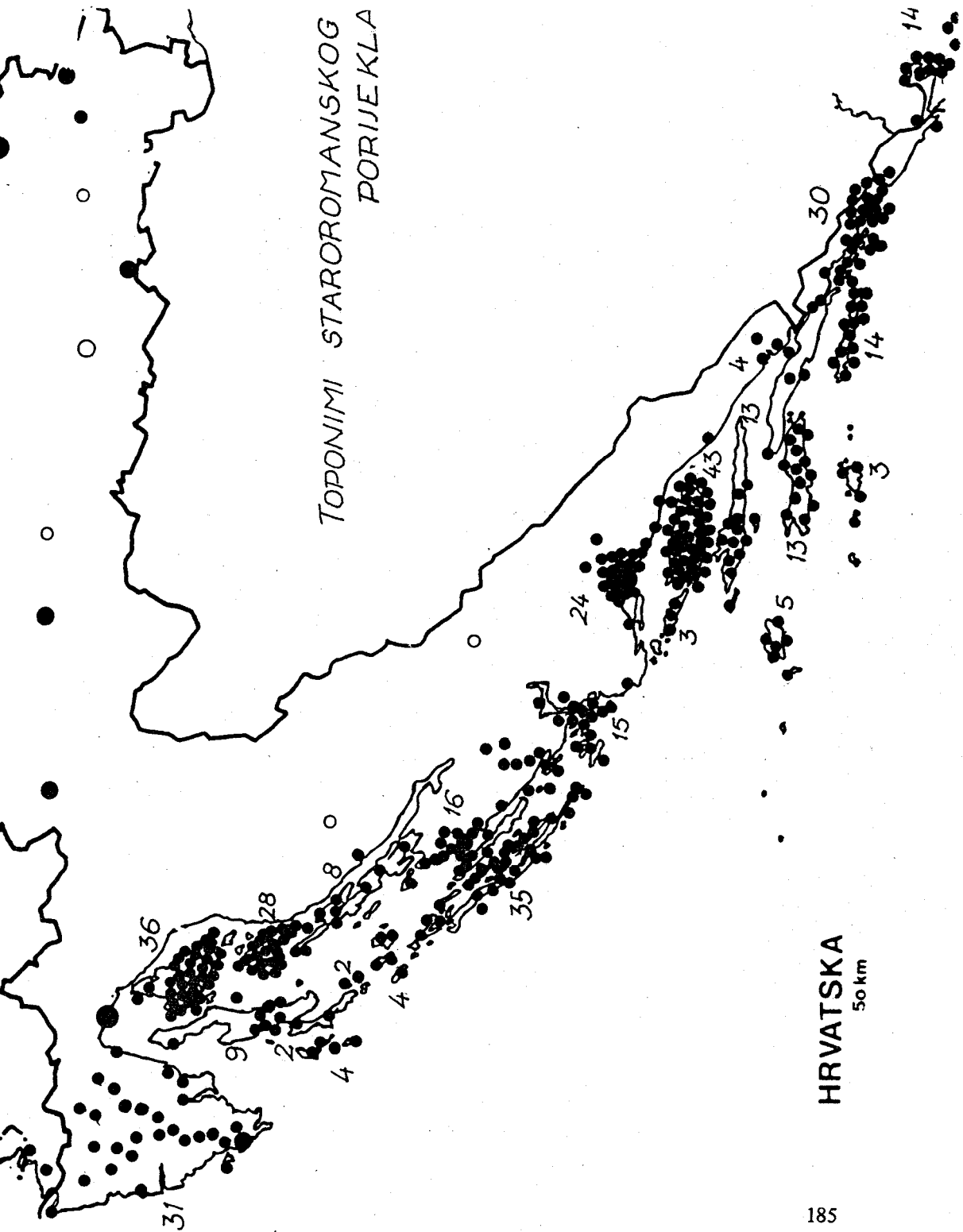
XII. Istra: *Brgud* (< dalm. *virgultu* "žbunje", SR, 26,33), *Rāča*, *Rāčice* (< v. lat. **ratia*: lat. *ratis* "skela", "prijelaz", naselja, R 3, 92-93), *Košćun*, *Koštel* (b. naselja, v. IV. *Košćun*, *Koštilo*), *Oprtalj* (< dalm. < lat. *ad portulas*, naselje, R 5561-562), *Mutvoran* (< *monte Mauranu*, ojkonom, Šimunović, I. r., 9), *Puč*, *Pučul* (ojkonimi, v. IV. *Pučišća*), *Padulj* (< rom. *palude*, predio kod Pule, metateza *l - d > d - l*), *Vrsar* (< *ursaria*, ojkonom), *Boljun* (ojkonom, v. I. *Boljun*), *Brtonigla* (< rom. *vertenigla* < lat. *hortinacula*, ojkonom, lit. u Šimunović, I. r. 13), *Kringa* (< rom. *coriticu*, tal. *Coridico*, ojkonom, lit. u Šimunović, I. r., 13), *Bale* (: lat. *valles*, ojkonom),^{60c} *Poreč* (< *Parentiu*), *Kopar* (: lat. *capra*, ojkonom, R 2, 145-146), *Milje* (< rom. *mūgla* < *mucla* < *mutula* "granični kamen", ojkonom, R 2, 424-425), *Buzět* (< *Pinquentu*, ojkonom), *Motovin* (< *Montona*, ojkonom, Tekavčić, OJ 9, 132-133), *Rōč* (< **Rontiu*, Šimunović, I. r. 14), *Pūzin* (g. 984: < *Pisinum*, ojkonom), *Lovran* (< *Laurana*, R, 2, 268), *Plomīn* (< *Flanona*), *Labīn* (< *Albona*, v. III. *Labin*), *Rāša* (< *Arsia*, R 3, 111), *Pūlj* (< *Pola*), *Brijuni* (< *Briglione*, *insula Polaria*, R, 3, 72, Šimunović, *Brijuni*, *Jezik* 30, 2), *Pičan* (< *Petina*), *Silba* (= *Sv. Petar od Silbe*, v. IX. *Silba*), *Baligāstar* (< lat. *vallis encastrum*, Šimunović, I. r., 13), *Polača* (< *palatia*, v. IV. *Polačine*), *Krbune* (< dalm. *carbone*, ibidem), *Lašte* (< rom. iz germ. *līsta* "Leiste", R 2, 274), *Krāška* (predio, v. XI. *Kras*).

Navedena toponimija s obilježjima dalmatskoromanskog jezika na istočnojadranskom primorju indikativna je i zastupljenošću i raznmještajem. Ona se formirala najvećim dijelom od VI. do kraja XI. stoljeća, a manjim dijelom kasnije. Ona je izdanak romanско-slavenske jezične simbioze. Preuzimana je uglavnom na samom mjestu, od često već imenovanih zemljopisnih objekata i prilagođivana hrvatskom jeziku na tadašnjem stupnju njegova razvitka. U vrijeme kad nema mnogo drugih potvrda o hrvatskom naseljavanju pojedinih područja, toponimi kao autentični spomenici prostornog razmješ-

^{60b} Staroveljotski (= starodalmatski) nije u starijoj fazi, do XII. stoljeća, poznao diftonge naglašenih vokala. Diftonzi se sporadički pojavljuju u srednjoveljotskom: *Pornaybo* (= *Prniba*), g. 1323 (CD, IX, 133); g. 1419: *Caneti* i *Canayti* (za današnji *Kanajt*), *Bruškaj* npr. na Rabu dolazi u liku *Bruškit* itd.

Diftonzi su karakteristika modernog veljotskog kakvoga nam je ostavio njegov posljednji govornik Tone Udina Burbur. Taj govor nastao je pod utjecajem čakavskih krčkih govora i ne predstavlja endogeni razvitak staroga veljotskoga govora, čiji je samostalan unutrašnji razvitak prestao u XII. stoljeću, kako nam to pokazuju rane hrvatske prilagodbe staroromanskih krčkih toponima. Usp. P. Guberina, *Da li je veljotska diftongacija romanska?*, Rad JAZU, 327, 1962, 41-56.

^{60c} P. Skok tvrdi kako mletački /v/ ne daje nikada /b/ u našim posuđenicama, usp. u: Ž. Mujčić, o. c., 280.

taja i vremenskog zaposjednuća određenog područja važni su kažiputi ovakva proučavanja.

U njihovu kronološkom nastajanju i ulasku u hrvatski jezik razlikujemo dva vremenska razdoblja:

- stariji sloj toponomastičkih prilagodbi do IX. stoljeća predstavlja najraniju fazu romanско-hrvatske jezične simbioze iz koje potječu najranije posuđenice;
- mlađi toponomastički sloj s jezičnim prilagodbama od IX. do kraja XII. stoljeća pripada izrazitoj fazi dalmatskog jezika, u kojoj se razabiru dvije potfaze nakon kojih dalmatski jezik na najvećem dijelu istočnojadranskog područja (osim u Dubrovniku i gradu Krku) nestaje.

Od XIII. stoljeća jači je prodor mletačkih imena kao superstrat pohrvaćenog dalmatskoj toponimiji. Ta mletačka imena nisu uzeta u naše razmatranje. Mletački jezik nametao se preko grada, uprave, pomorstva, raznih obrta i mletačkih posjednika kao jezik javne komunikacije predstavnika vlasti. Tim načinom on prodire i u toponimiju. Pokoja mletačka jezična obilježja katkad su nakalamljena starijim dalmatskim riječima i toponimima. Većina dalmatskih toponima s obzirom na njihovo leksičko značenje govornicima mletačkog jezika bila je nerazumljiva. U dalmatskim se toponimima zamjećuju odlike prve i druge faze, što je razumljivo u dugovjeku životu imena. No kako se jezična obilježja petrificiraju u toponimima i ne prate u svemu jezični razvitak, te najstarije romanske crte i romanско-hrvatska obilježja smatramo važnim u kronologiji pojedinih toponima.

O kriterijima za prepoznavanje kojem sloju pripada toponimijska građa pisalo se mnogo u našoj romanistici. Najbolje ih je uočio i primjenjivao P. Skok u svojim mnogobrojnim djelima, po njemu sam ih i sam razvrstao i primjenjivao u "Toponimiji otoka Brača"⁶¹ Stručnije se o njima raspravlja u Muljačićevim djelima,⁶² ali je te kriterije najbolje sistematizirao P. Tekavčić.⁶³ Uz pojedine napomene da se kod dotičnog imena radi o balkanskom ostatku, o dalmatskom jezičnom prežitku, i da se u kasnijoj mletačkoj fazi pojedine pojave drukčije ostvaruju u dotičnom toponimu, ti kriteriji za određivanje naprijed popisane građe razvrstavamo redom, u kojem su prva dva kriterija indigeno romanska (dalmatska), a ostali su (3-9) zasnovani na romanско-hrvatskoj jezičnoj simbiozi.

⁶¹ *Toponimija o. Brača*, 1972, 172-180.

⁶² *Naše dalmatske posuđenice*, Jezik VIII, 5, 1960, 129-139; *Le Dalmate* u knjizi: P. Bec, *Manuel pratique de philologie romane*, II, Paris 1971, 395-416, te osobito: *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st.*, Radu JAZU, 327, 1962, 231-380 s podrobnom literaturom o dalmatskom; te *Uloga fonologije u datiranju starijih romanizama u srpskohrvatskim dijalektima Dalmacije*, Gjurmine Albanologike, 2, Priština 1965.

⁶³ *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike*, Onomastica jugoslavica, VI, 1976, 35-56.

1. Čuvanje intervokalnih bezvučnih okluziva /p, t, k, c, s/ u toponima dalmatskog obilježja: *Captat* (< *civitate*), *Šipun* (< *siphone*), *Škrpio* (< *skopūhu?*), *Lapad*, *Lopižine*, *Lapsa*, *Labdiri* (< *lapide*), *Brgat* (< *virgatu*), *Katine* (< *catēna*), *Plokata* (< *placata*), *Škrip* (< *scrūpi*), *Rožat* (< *radiatu*), *Motokit*, *Okić* (< *acutu*), *Lapkat* (< *rubricata*), *Kopralj* (< *caprula*), *Plokite* (< **placetta*), *Mocira* (< *maceria*), *Pićan* (< *Petina*), *Molat* (< *Malata*, 995: *insula Melata*; tal. *Melada*) itd.

- česti su toponimi s latinskim participijskim sufiksom /-ata/: *Brkăta*, *Brkăt* (< *verticata*), *Pupnăt* (< *pampinatu*), *Krknata*, *Krknat* (< *circinatu*), *Kormat* (< *corrimatu*) itd.
 - ovdje uvrštavam toponime od fitonima sa sufiksom /-ēt(u)m/ > /-it/, /-et/, tj. s različitim promjenama romanskog /ē/ u dalmatskom i veljotskom /> -ajt/: *Šumet* (< *junčētu*), *Lovret* (< *laurētu*), *Bruškit* (< *bruscētu*), *Kanitalj* (< *cannētulu*), *Muraj* (< *morētu*), *Bruškaj* (< *bruscētu*), *Sarakajt* (< *cerasetu*) itd.

2. Čuvanje velara /k, g/ ispred prednjojezičnih vokala /i, e/, odnosno refleksa /k/ > /c/ koji ukazuje na slavenski razvitak dalmatskog velara /k/: *Cavtat* (< *civitate*), *Caška* (< *Κισσα*), *Mocira* (< *maceria*), te *Krkar* (< *Corcira/Corcyra*), *Kakan* (< *cycinus*), *Plokite* (< **placetta*), *Krknata* (< *circinata*), *Giman* (< *Geminianum*), *Bruškit* (< *bruscētu*), *Kostirna*, *Kostirnica* i sl. (< *cisterna*), *Krakūn*-(-*kućica*) (< *characiu* < grč. *καράκιον*), *Origan* (< *aggerianu*), *Kantafig* (< *Caput fici*), *Jakljan* (< *Liciniana*), *Škřda* (< *οκλρδα*, iz X. st.), *Kissa* (> **Cbs-ska*), > *Caška*.

3. Promjena lat. skupa /tj/ u postkonsonantskom ili postvokalnom položaju u hrvatski fonem /č/, koja se pojava, po Skoku,^{63a} zbivala od V. do VII. stoljeća: *Polača*, *Polače*, *Polačine* i sl. (< *palatia*), *Peča*, *Pečine* (< *pettia*), *Čara* (< (*co*)*tiaria*), *Pićan* (< *Petina*), *Puč*, *Pučenjāk*, *Pučul*, *Pučišća* (< *puteu*), *Rača*, *Račice* (< **ratia*), *Arčar* (< *ratiara*), *Lovreč*, *Lovrečina*, *Stobreč* (< *Laurentiu*), *Supokrač* (< *Pancratiu*), *Poreč* (< *Parentiu*), *Brač* (< *Brattia*) itd.

4. Slavenska metateza likvida: *Kras* (< *carsu*), *Krakor* (< *calcaria*), *Labin* (< *Albona*), *Raša* (< *Arsia*), *Rab* (< *Arba*), *Cres* (< *Cherso*), *Skradin* (< *Scardona*), *Srima*, *Srimač* (< **Sermi*), *Stombrata* (< *Martha*), *Sumratin* (< *Martin*), *Bribir* (< *βρεβέρπα*), *Split* (< **Spēl(e)ti*, R 3. 312), *Mljet* (< **Mēlta*, R 2. 444) itd. Metateza likvida provodila se do u X. stoljeće. Mlade toponimijske prilagodbe koje pripadaju mlađem dalmatskom sloju (X–XIII. st.) ne poznaju je: *Selba* (< *silva*), *Komorčar* (< *commerciariu*) itd.

5. Refleks romanskog /ū/ preko hrvat. /y/ i sl. u /i/. Ova pojava zbivala se uglavnom do kraja X. stoljeća: *Vir* (< *ūra*), *Trogir* (< *Tragūra*), *Olib* (< *alliviu*), *Omišalj* (< *ad mūsuculu*), *Škrip* (< *scrūpi*), *Mir*, *Mirca*, *Mirače*, *Mirje*, *Mirine*, *Miranje* i sl. (< *mūru*),

^{63a} P. Skok, *Prilog metodi proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, I, 1951, str. 456. P. Tekavčić (o. c., 41) smatra da se ta supstitucija zbivala i kasnije.

Klis (< *Clusa*), *Postira* (< *pastūra*), *Okit*, *Motokit* (< *acūtu*), *Palit* (< *paŭide*), *Milje*, *Puntamika* i sl. (< *mūcla*, < *mūtula*), *Sis* (< *sū(r)sum*), *Trilj* (< *Teŭriū*), *Biševo* (< *Būsi*, 1146: *Bući*), *Diklo* (< **Dūculu* < de *Uculo*) itd.

- ovdje spada refleks lat. /ō/ > /ū/ > /y/ > /i/, osobito u dočetu /-ona/ > /-in/: *Stupin* (< *Stelpōna*), *Skradin* (< *Scardōna*), *Solin* (< *Salōna*), *Norin* (< *Narōna*), *Labin* (< *Albōna*), *Plomin* (< *Flanōna*), *Promina* (< *Promōna*), *Škrabrnja* (< *Kobrinja* < *Cabrōna*)^{63b} itd.

6. Ostvaraj protoničkog i toničkog lat. /ā/ kao hrv. /ō/ kada u hrvatskom ili srpskom glasovnom sustavu nije bilo fonema /ā/ (Kasnije kad u hrvatskom vokalnomo sustavu svaki vokal može biti dug i kratak ova se supstitucija ne provodi.): *Omš/Olmš* (< *Almissa*), *Plokata* (< *placcata*), *Plokite* (< **placetta*), *Ploča* i sl. (< *placa*), *Koštilo*, *Koštilac*, *Košte*, *Košćun* i sl. (< *castellu*, *castellione*), *Motokit*, *Okit* (< *acutu*), *Poljud* (< *palude*), *Bol* (< *vallu*), *Postira* (< *pastura*), *Polača* i sl. (< *palatia*), *Konobe* i sl. (< *canaba*), *Kokara* (< *cacaria*), *Kopralj* i sl. (< *caprula*), *Kolovare* (< *cabalaria*), *Olib* (< *alluviu*), *Osor* (< *Apsara*), *Oprtalj* (< *ad portulas*), *Konavli* i sl. (< *cannabula*), *Mukoval* (< *monte cavallo*), *Ston* (< *stagnu*), *Soviura* (< *sa(b)urra*), *Gonoturska* (< *inganatoru*), *Ogiran* (< *agerianu*), *Lokrum* (< *acrumen*), *Šovrnjevac* i sl. (: *sa(b)urra*), *Soline* (< *salina*), *Molunat* (< *Maluntum*), *Mosor* (< *Massarum*), *Komin* (< *caminu*), *Mogranjac* (< **malugra-neu*: lat. *malum granatum*), *Poreč* (< *Parentiu*), *Solin* (< *Salona*), *Norin* (< *Narona*), *Mošuna* i sl. (< **mašone*: lat. *mansio*), *Orgul* i sl. (< *ager*), *Omišalj* (< *ad musculu*), *Mocira* (< *maceria*), *Lopižine* (: *lapide*), *Mogorjelo* (< *māgurella*), *Molat* (< *Malata*), *Poganica* (< *pagana*), *Rožat* (< *radiatu*) itd.

7. Ostvarivanje romanskog skupa /au/ kao /av/ ili /ov/ u hrvatskim toponomastičkim prilagodbnama. Ova pojava dolazi već u prvim zabilježenim primjerima: *Lovret* (< *lau-retu*), *Lavsava* (< *lausia*), *Lave/Labe* (< *lau*), *Povljana* (< *Pāuliana*), *Povlja* (< *Paulia*), *Lovreč* (< *Laurentiu*), *Lovrana* (< *Lauriana*), *Movarščica* (< *Mauru*), *Lašva* (: *Lausaba* > **Lavšava* > **Lašava*), *Savar* (: grč. *σάυρος*), *Vrana* (< *Aurana*)^{63c} itd.

8. Sudbina romanskih vokala /i/ /ū/ u izjednačivanju sa starohrvatskim poluglasom /b/, koji u kasnijoj fazi prelazi u /a/ u jaku položaju, dok se u slabu položaju gubi.

^{63b} "Prema G. Reichenkronu toponimi na -ona kristalirali su se u lokativu plurala, dale na -oniš (gdje je krajnje /s/ otpala, odakle oniš). Krajnji vokal /T/ vršio je metafonijski utjecaj na prethodno /o/ zatvarajući ga u /u/, tako da su toponimi u ranom srednjem vijeku (otprilike) završavali na *-uni, a to se sekundarno /u/, kao i primarno, vjerojatno preko palatalizirane faze (/u/) identificiralo sa slav. /y/ i konačno dalo /i/. Taj je razvoj star, što potvrđuje i otpad krajnjega vokala i s tim u vezi muški rod hrvatskih toponima." Vidi podrobnije P. Tekavčić, *Motovu i Flaveyco*, *Onomastica jugoslavica*, IX, 1982, 132.

^{63c} Vidi podrobnije V. Putanec, *Refleksi aloglotskog diftonga au u hrvatsko-srpskom jeziku*, *Filologija*, VI, 1970, 158–161.

Ova pojava uglavnom je iz prve faze supstitucija dalmatskih toponima: *Nadin* (< *Nēdinz* < *Nedinum*), *Pazin* (< *Pāsinz* < *Pisino*, g. 984), *Jakljan* (< *Liciniana*), *Krkar* (< *Kṛkṛz* < *Corcyra*), *Makar* (< *Mṛkṛz* < *Muccuru*), *Caška* (< *Kessa*), *Lapad* (< *lapṛd* < *lapide*), *Bag* (< *Bṛg* < *Bigi* : *Vegia*), *Cavtat* (< *Cṛṛtat* < *Civitate*), *Krk* (< *Kṛk* < *Curicu*), *Bast* (< *Bṛst* < *Biston*), *Bakar* (< *Buccari*), *Grk(mork)* (< *Gṛk* < *gurgu*), *Perast* (< *Perṛst* < *Perustae*), *Grbalj* (< *Grṛbj* < *Acruvium*).

9. Romanske sekvencije /an/ /on/ /en/ pred konsonantom davale su u starohrvatskom /o/ i /e/ + konsonant. Ti nazalni vokali su se do kraja X. stoljeća denazalizacijom izjednačili /o/ sa /u/ ili rjeđe /o/ /a/ i /e/ sa /e/ ili u određenim pozicijama (iza palatalnih suglasnika) u /a/.^{63d} Primjeri: *Poreč* (< *Parentiu*), *Buzet* (< *Pinquentu*), *Muto-gras* (< *monte grassu*), *Susak* (< **sansec*: grč. σάμψυχον), *Mutvoran* (< *monte Mauranu*), *Mukoval* (< *monte cavallo*), *Pupnat* (< *pompinatu*), *Roč* (< **Rontiu*), *Motovun* (< *Montona*⁶⁴), *Bulet* (< *bollente*), *Sulet* (< *Solenta*), *Žüt* (< *junctus*), *Žukovik* (: *žukva* < *juncus*) itd. U ovu skupinu ulaze mnogobrojni toponimi s refleksom romanskog pridjeva *san(c)tu* > *sut-* i sl.

Osim ovih diskriminiranih ima i drugih koji se kombinirano javljaju s drugima. Takve su npr. a) refleks rom. sufiksa /-aria/ > /-ara/ (mletački je /-era/): *Lavdara* (< *lapidaria*), *Kokara* (< *cacaria*), *Kolovare* (< **Cabalaria*), *Petrara* (< *petraria*), *Kap-rara* (< *capraria*), *Čara* (< (co)tiaria)..., b) zamjena rom. /v/ s /b/ (tzv. betacizam): *Bol* (< *vallu*), *Calbarola* (< *calvus*), *Bota* (< *volta*), *Krbela* (< *curvella*), *Silba* (< *silva*), *Olib* (< *alluvium*), *Brgud* i sl. (< *virgultu*), *Bag* (< *Vegia*), *Bribir* (< βρεβέρα < *Varvaria*), *Brbinj* (< *Verbena*), *Bale* (< *vallis*), *Brkata* (< *verticata*), *Labe* (< *Lave*: *lau*)..., c) na mjestu rom. /ō/ ostvaruju se /ū/: *Košjuni* i sl. (< *castelliōne*), *Pistura* (< *pistōria*), *Duje* (< *dōia*), *Lun* (< *puntel|ōne*), *Muo* i sl. (< *mōu*), *Valun* (< *vallone*)^{64a}... d) sinkopa vokala pred /r/ (sinkope iz mletačkog razdoblja su rijetke): *Trcela* (< *turricela*), *Krbela* (< *curvella*), *Trtuša* (< *tortuossa*), *Drmun* i sl. (< δρυμών), *Brgud* i sl. (< *virgultu*), *Brkata* (< *verticata*), *Brbinj* (< *Verbena*)..., e) refleks skupa /dj/ > /š/ > /ž/: *Žakanj* (< *diaconu*), *Rožat* (< *radiatu*), *Žapalj* (< διαπλους), *Mežanj* (< *medianu*) i *Žman* (isto, s metatezom *mž* > *žm*), *Mislučajnica* (< *mediu locu*), *Griža* i sl. (< *grediū*)..., f) refleks skupa: /g|/ > /ž/: *Plaže* i sl. (< *plagiū*), *Žal* i sl. (: αργαλός), *Žirje* (: γύρος), dalmatsko je /j-/ > /ž/ i u toponimima *Žüt* (< *junctu*), *Žukovik* (: *žuka* < *juncus*), odnosno /š/ u *Šumet* (< *juncetu*)..., g) refleks: /sj/ > /š/: *Mošuna* i sl. (< **masione*), *Sukošan* (< *santu Cassianu*) itd., h) promjena roda mocijom prema najbližem vrstnom pojmu (genus proximum): *otok*, *građ* i sl.: *Vis* (< *Issa*), *Brač* (< *Brattia*), *Mljet* (< *Meleta*), *Sulet* (< *Solenta*), *Krkar* (< *Corcyra*), *Bag* (< *Vegia*), *Bribir* (< *Varvaria*), te ilir-

^{63d} Usp. V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, str. 169, bilješka 118.

⁶⁴ U tim čakavskim dijalektima toga dijela Istre na mjestu starog fonema /o/ ostvaruje se /o/.

^{64a} Ova promjena, pogotovu u sufiksima, zbivala se i kasnije.

sko-romanska imena tipa *Labin* (< *Albana* s promjenom *-ona* > *-in*),⁶⁵ i prijelaz roman-skog fonema /f/ > /p/: *Flanona* > *Plomin*; *Prsur*, *Prožura* (< *frixoria*), *Posat* (< *fossatu*), j) čuvanje /l/ u kons. skupovima /kl/, /gl/, /pl/, /fl/: *Plaj*,^{65a} *Pluj*, *Plaža* (< *plagiū*), *Plogar* (< *plagaris*: *plaga* "obronak"), *Plomin* (< *Flanona*) itd.

Čestotom i razmještajem starorom. toponima, u prvom popisu, i kriterijima njihova ulaska u hrvatski jezik, po drugom popisu, upozorili smo na prisutnost hrvatskog etničkog elementa na tom prostoru. Pokazalo se da je ranosrednjovjekovna hrvatska država kudikamo uža od područja na kojem su Hrvati rasprostranjeni. Njih nalazimo tamo gdje se prostiru rane prilagodbe romanskih toponima, i to ne samo po otocima nego uokolo romanskih gradova koji imaju oko sebe uske agere kao ostatak nekadašnje političke i crkvene cjeline. Karta nam pokazuje upravo grozdastu nabitost romanskih toponima u hrvatskoj jezičnoj prilagodbi uokolo tih i drugih gradova, kao što i hrvatska antroponimija X-XI. stoljeća pokazuje postojanje hrvatskih osobnih imena i u samim gradovima.

Najjušću i najstariju romansku toponimiju nalazimo na srednjodalmatskim otocima, ondje gdje je slavenska pomorska prisutnost najstarija. Najbolje se očituje na Braču, ali to je jedini naš veći otok na kojemu je toponimija potpuno skupljena i obrađena u već spominjanoj knjizi "Toponimija otoka Brača" (1972). Taj je otok i bez romanskoga grada, gdje se jezična simbioza odvijala neposredno i nesputano. Ondje su Romani bili prilično gusto naseljeni, kao što to pokazuju starokršćanske bazilike iz VI. stoljeća uz more uokolo otoka i rimskih gospodarstava po otoku. Ondje je i slavenski živalj najprisutniji, kako to pokazuje gusta i u onomastičkom smislu razvijena hrvatska toponimija zapisana u Povaljskoj listini 1184 (1250), te rana asimilacija romanskog življa i rano utmuće dalmatskog jezika, kako se to zapaža u vrlo ranim toponimijskim prilagodbama romanskih imena.

Već smo upozorili na važnu antičku tečevinu slijeda mjesta obitavanja i baštinjenja imena. Na tu nasljednost bračkih naselja upozoravaju ne samo povijesne potvrde, arheološki nalazi nego upravo toponimi: *Stivān* (s. Johannes), *Mūrca* (: murus), *Supētar* (s. Petrus), *Spļ(t)ska* (: Split), *Postūra* (: pastura), *Škrīp* (: scrupi), *Pučišća* (: puteus), *Pōvlja* (: Paulia vallis), *Bōl* (vallum). Ta su se rimska obitavališta u ranom srednjem vijeku ugasila, te se hrvatska naselja podižu u unutrašnjosti otoka, podno ilirskih gradina uz rimska gospodarstva. Unutar Nerežišća je toponim *Polāčina*, u Donjem Humcu srednjovjekovni kurtis *Gomūrje* i crkva *Stomōrica*, *Podgračišće* je podno ilirske gradine Gračišće do *Bunja* gdje su uz prostrano polje ostaci ovećeg rimskog gospodarstva, *Grōđac* i *Mošūje* su u sličnom okolišu i ta imena upozoravaju na starija obitavališta. Godine 1405. sva su Bračka naselja u unutrašnjosti otoka.⁶⁶

⁶⁵ Izostaje npr. u toponimu *Promina* (< *Promona*) vjerojatno zbog veze s hrv. apelativom *planina*.

^{65a} Oblik *Plaj* (< *plagiū*) bez očekivane palatalizacije /g/ > /ž/, kao u *Plaža* i sl., pokazuje da je taj lik ustaljen u nas nakon što je prošao kroz mletački fonetski filter.

⁶⁶ D. Hranković, *Bracie Insulae Descriptio*, 1405, u knjizi: A. Ciccarelli, *Oservazioni sull'isola della Brazza*, Mleci 1802, 91-94. Kad se Brač sredinom XV. stoljeća naseljava uz more, prve

Romanski toponimi na ovom otoku motivirani su poljoprivrednim značajkama, kako to iskazuju imena gospodarskih i drugih objekata: *Polāče, Polāčine, Mrginja pūnta, Mirca, Mirāče, Būnje, Pojata, Pēča, Pēčine*; metafore: *Kūtal, Lancūn*; vode: *Bānje, Kostirne, Pučīšća*; stočarska privreda: *Postira, Mošūje, Mošūjice*; kamen i obrada kamena: *Petrōra, Plōče, Škrīp, Savurnōr, Grīpe, Grmā, Grīža, Skrāpe, Krākor*,⁶⁷ te objekti u vezi s ranim kršćanstvom: *Mōster, Žāganj dolāc, Kolūdov dolāc, Opāča spīla*; utvrde: *Košcūn, Koštīlo, Bōl, Tūran* itd. te osobito brojna toponimija s dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)*.⁶⁸ Istakli smo već da ondje gdje je dalmatski jezik najranije izumro, ondje je romanska toponimija najstarija i najbrojnija, jer se simbiotski proces odvijao naj snažnije. U tim područjima sasvim izostaje tzv. rimska predijalna toponimija, koja se sačuvala ondje gdje je romanski kontinuitet bio dug, a hrvatska infiltracija usporena.

U spomenutom djelu cara Konstantina Porfirogeneta ne navode se poimence *Elafitski otoci* pred Dubrovnikom. Na njima je romanska onomastika vrlo slabo zastupljena,⁶⁹ a otoci nose uglavnom imena grčke provenijencije, nastala za bizantske uprave. Toponimija aloglotskog porijekla ondje je mlađa, a razmjerno je mlađa i slavenska onomastika, pa ni crkvice sa *sut-* i sl., kojih je ondje dosta, ne potvrđuju sve starinom sloga tobožnju jezičnu starinu imena. Sam okoliš Dubrovnika ima brojniju romansku toponimiju s vrlo starim glasovnim supstitucijama. Ondje je, međutim, stara i hrvatska toponimija, koja se rano nametnula samom gradu: *Gradac* (: u lokativu: *Gradessi*, 1193. g.), *Prijeko* (: *Prēko*, prije XIII. st., Skok, Origine, 464), te konačno hrvatsko ime grada, iako se Dubrovnik ili sl. u početku odnosio na predio izvan starog *Rausija* s nasuprotne strane potoka (današnjeg Straduna) podno današnjeg Srda.

Car Porfirogenet ne spominje poimenice otoke Splitu na zapad, a za zapadnije otoke kao npr. *Pašman, Kornat, Čuh* (= Dugi otok), *Silba, Škarda, Olib, Premuda, Molat, Iž, Pag* kaže da su nenaseljeni.⁷⁰ N. Klaić smatra s razlogom kako car polazi sa stajališta da je naselje samo onaj otok na kojemu je u gradu i utverdama prisutan romanski

su nastambe sagrađene malo podalje od mora u skrivenim prodoljima: *Vrdolac* (Supetar), *Varoš* (Splitska), *Stara Povlja* (Povlja), ili se podižu na proplanku podno vršina u zaleđu: *Podbarje* (= podbrđe), *Murvica, Glavica* (Postira) itd. Svako je razdoblje biralo svoj položaj. Vidi i A. Škobaľ, o. c., 485–519 za Poljičko primorje.

⁶⁷ Za razvrstavanje romanskih toponima s obzirom na vrstu zemljopisnih objekata vidi Nada Vajs, *Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana*, Filologija, 11, 1982, 297–326.

⁶⁸ V. Putanec, *Slovo*, 13, 1963, 137–176.

⁶⁹ M. Karaš, *Toponimia wisp elafickich na Adriatyku*, Kraków, I, 1968, 124; P. Šimunović, *Onom. jugoslavica*, I, 1969, 189–199; isti, *Obalna toponimija Elafitskih otoka*, Hrv. dijalektol. zbornik, III, 1973, 467–473; isti, *Caractère de la toponymie de l'archipel de Dubronik*, Bollettino dell'Atlante linguistico mediterraneo, 13–15, Firenze 1973, (1976), 303–313.

⁷⁰ P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split 1934, 115. Od Vrgade na jug otoci su hrvatski, a bizantski su gradovi na obali. Od Vrgade na sjever otoci su bizantski a sva obala hrvatska. P. Skok, o. c., 237.

živalj.⁷¹ Na tim otocima doista nalazimo toponime s vrlo starim hrvatskim prilagodbama: *Polača, Mirišća, Košljun* (na Pašmanu), *Lapsa, Žakan, Žapalj, Žut* (na Kornatima), *Čitorij, Sutivanska, Žman, Krknata, Mežanj* itd. (Dugi otok), *Košljun (Iž), Poveljana, Košljun, Čaška, Novalja* itd. (Pag), te sama imena otoka koja car navodi: *Silba, Olib, Molat, Iž* i druga. Njih je morao tkogod od rimskih starinaca predati Hrvatima izravnim kontaktom.⁷² Većina tih otoka nije suviše plodna, pa oni u prošlosti i nisu bili suviše privlačni za naseljavanje. Množina prethrvatskih toponima ovoga područja odnosi se na otoke: *Lapkat, Lapsa, Lavdara, Vir, Krknata, Kokara, Molat, Škarda, Ist, Iž, Rava, Garmenjaci, Žakan, Žut, Žaknić, Opaćac, Maun, Mežanj* itd. i na morske prolaze: *Katine, Žaplo, Žapalj, Kolan* itd. Imena zadarskih otoka imaju više pomorsko nego poljoprivredno značenje. Njih su Hrvati čuli (i naselili) vrlo rano te zasigurno nisu bili pusti sredinom X. stoljeća, kako se da zaključivati iz Porfirogenetova pisanja.

No otoci koji su neposredno pred Zadrom kao Ugljan i Pašman, pokazuju od prvih pisanih spomenika da se na njima nalazi već pohrvaćena toponimija, kao primjerice na Pašmanu: *Tkon* (*terra de Cutuno*, s metatezom), *Poljane* na mjestu nekadašnje *uallis Pagnana* iz XI. stoljeća, *Svastin* na mjestu nekadašnje *uallis Sustina* iz XI. stoljeća, te *Koludrovice, Muraçol* na mjestu današnjih Zidina, *Fruga* (: lat. *frux, frugis* "poljski prirod"), te mnogi drugi koje je P. Skok^{72a} uzimao da su se nalazili u okolici Biograda. V. Jakić-Cestarić s pravom pretpostavlja da su se neki od tih toponima nalazili na Pašmanu.^{72b} U XII. stoljeću na tom otoku zabilježeni su i hrvatski toponimi: *Kruševo polje* (*Crusseuo pole que est inter montes*), *Dobrče* (: *Dobarce pole*), *Paunje polje, Koplje* itd.^{72c}

Jednako se kao za zadarsko može tvrditi i za šibensko otočje.^{72d} Na tom prostoru gdje je hrvatska država najranije prodrila na more, najvjerojatnije su neki od tih otoka pripadali u Porfirogenetovo doba hrvatskoj državi.

⁷¹ Nada Klaić, *Hrvati u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1975, 115.

⁷² Na tim malim otocima, kao npr. na Ižu, toponimija je potpuno hrvatska, ali topon. potvrde nisu starije od XIII. stoljeća. Usp. V. Cvitanović, o. c., 69-108.

^{72a} P. Skok, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1, 1954, 50 i d.

^{72b} Vesna Jakić-Cestarić, *Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI. stoljeća i njegova nastavljiva samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća*, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, 29-30, 1984, str. 36, bilješka 68.

^{72c} *Ibidem*, 40-54. "Zanimljivo je istaknuti da su se te zemlje nalazile na otoku pred Biogradom za koji prema Porfirogenetovu opisu znamo da je sredinom X. stoljeća pripadao bizantskoj temi Dalmaciji, a ne hrvatskoj državi, i da su k tome sve tri zemlje bile samostanu darovane. To dokazuje o prisnu odnosu između vlasnika zemalja na području mjesta Tkona na Pašmanu i kraljevskog samostana u hrvatskom gradu Biogradu odmah nakon njegova osnivanja". *Ibidem*, 52.

^{72d} B. Jurišić, *Iz primorske toponimike zadarskog i šibenskog područja*, Pomorski zbornik, 2, 1964, 985-1011 + karte.

U Porfirogenetovu bizantskom tematu najvažniji su otoci *Rab*, *Krk* i *Osor* (= Cres i Lošinj). Oni imaju svoje gradove. Rab je kao općina činio jedinstvenu političku i geografsku cjelinu. Njegovo ime *Arba/Arva* Hrvati su vrlo rano prilagodili današnjem liku metatezom likvida i promjenom roda. No romanska je ojkonomija na Rabu u prevazi. Hrvati ondje gotovo ni jednom naselju nisu nadjeli svoje ime, te se hrvatsko nazivlje nahodi jedino u mikrotoponimiji. Mnoge su imenske prilagodbe kasnijeg razdoblja.

Hrvatska toponimija Krka izvan grada Krka i njegove komune vrlo je stara. Hrvati su ondje, sudeći po toponimiji i čakavskim osobimana krčkih govora, možda i najranije stigli na jadransko otočje. Oni čak ne prihvaćaju od Romana njihovo ime otoka i grada - *Vecla* (< *Vecla* < *Vetula*: civitas vetus), nego uzimaju starije predrimsko ime *Krk* (< *Curicum*),⁷³ i to vrlo rano kao ime otoka. Upravo u općini grada Krka koju je sačinjavao južni dio otoka sačuvao se stari romanski (veljotski) jezik do XIX. stoljeća i veljotska toponimija u priličnom broju kao izdanak dalmatskog jezika, te je po jezičnim prilagodbama iz mlađeg razdoblja. Izvan toga područja na Krku stari su romanski ojkonomi *Omišalj* i *Brgud* na krajnjem sjeveroistoku otoka. Na području izvan krčke komune gusta je stara hrvatska toponimija,⁷⁴ arhaični su čakavski govori i bogato zastupljene glagoljski spomenici, od kojih je najglasovitija Bašćanska ploča (oko g. 1100).

Cres i Lošinj dolaze u starim dokumentima pod imenom *Apsara*, po imenu grada na uskoj prevlaci između Cresa i Lošinja, iako je ime *Cres* (< *Cherso* < *Crepsa*) zarana prilagođeno hrvatskim jezičnim zakonitostima njegova predspomeničkog razdoblja. Na ovim otocima staroromanska toponimija je slabo zastupljena. Nisu međutim dovoljno proučeni starohrvatski imenski tipovi da bi se moglo suditi o starosti i bogatstvu semantičkih i tvorbenih toponomastičkih tipova.⁷⁵

Iz povijesnih vrela znamo da su rimske kolonije: *Poreč*, *Pula*, *Zadar*, *Salona*, *Epidaur* uspjeli zadržati svoje agere koji su, za razliku od agera drugih gradova, bili svedeni na usko zaleđe i - pretpostaviti je - neke otoke pred gradom na kojima nalazimo tragove predijalne toponimije i ostatke rimskih gospodarstava. *Salona* i *Epidaur*, napuštanjem gradova za prve doseobe Slavena i vraćanjem u *Split*, odnosno *Dubrovnik*, izgubili su dio starog agera, kao npr. Salonu u kojoj se učvršćuje hrvatski živalj, grade se vladarski dvori, krunidbene i pokopne bazilike. Zadar je sačuvao sav *ager centuriatus*, pa ipak i unutar agera romanska je toponimija vrlo rano prilagođena hrvatskom jeziku. Gradsko područje otočkih agera izvan bizantskih otočkih gradova teže je odrediti, jer ti

⁷³ P. Šimunović, *Mehrnämigkeit geographischer Objekte und Sprachgrenzen (dargestellt am Material des östlichen Adriagebiets)*, Zeitschrift für slavische Philologie, XL, Heidelberg 1978, 64-65. Slično smo već spomenuli za *Lastovo*, *Krkar* (Korčula), i *Sulet* (Šolta). Takva su stara hrvatska odnosno pohrvaćena imena *Lapkat* (= Vrgada), *Srimač* (= Murter) i *Dlačnik* (= Premuda).

⁷⁴ I. Jelenović, *Mikrotoponimija dobrinjskog područja na otoku Krku*, Hrvatski dijalektološki zbornik, III, 1973, 151-318. Prikaz i ocjena: P. Šimunović, *Suvremena lingvistika*, IX, Zagreb 1974.

⁷⁵ Najbogatija grada s ovih otoka popisana je u knjizi *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja*, Anali Leksikografskog zavoda FNRJ, III, 1956 (B. Jurišić), te karte od br. 17 do 30.

gradovi nisu bili kolonije nego municipiji,⁷⁶ te za hrvatsko naseljavanje i toponimijske supstitucije tamošnji romanski ageri nemaju osobito značenje. Romansko gradsko stanovništvo moralo je do kraja XI. stoljeća sređivati odnose s Hrvatima.

Tako je bilo i u Istri gdje pulski i porečki ageri imaju golem prostor i dobro čuvaju predijalnu toponimiju. Staroromanska (istriotska) toponimija u Istri prilično je slabo zastupljena i odnosi se pretežno na naselja. Ondje je hrvatska doseoba rana i prepoznajemo je po čakavskim govorima Bužešćine, Pazinšćine i Žminjšćine te one u tzv. istarskoj Liburniji.⁷⁷ Svjedoči o njoj i razmještaj starih hrvatskih nekropola.⁷⁸ Stari čakavski govori Istre poklapaju se po mnogim bitnim izoglosama s onima na kvarnerskim otocima.⁷⁹ A. Šonje je analizom starohrvatske crkve sv. Fumije kod Žminja⁸⁰ pokazao kako se jedinstvo građevnog sloga starohrvatskih crkvice očituje s onima na Kvarnerskim otocima i Pagu te na cjelokupnom starohrvatskom primorskom prostoru. Te zajedničke pojave koje se pokazuju u graditeljstvu svjedoče, po njemu, ne samo o etničkom jedinstvu Istre s ostalim starohrvatskim područjem toga doba nego upozoravaju i na težnje za kulturnim i političkim jedinstvom. To jedinstvo ogleda se u čakavštini i u toponimiji jednog i drugog područja. Hrvatska je srednjovjekovna država dosegala do rijeke Raše, te je uključivala i istarsku Liburniju, a Plominski kanal (*sinus flanicus*) imao je onda kudikamo veće značenje u povezivanju tih teritorija nego to ima danas. Romanska toponimija Istre nosi u sebi hrvatske jezične crte najstarijeg dospomeničkog razdoblja: *Labin* (< Albona), *Plomin* (< Flanona), *Raša* (< Arsia), *Košćun*, *Kostel* (< castellu), *Puč*, *Pučul* (< puteolu), *Pičan* (< Petina), *Poreč* (< Parentiu), *Buzet* (< Pinquentu), *Roč* (< *Rontiu), *Motovun* (< Montona), *Oprtalj* (< ad portulas), *Lovran* (< Laurana), *Pazin* (Pisinu), *Polača* (: palatia) itd., i to po svoj Istri, a ne samo ondje gdje se danas protežu stari čakavski govori i gdje je najranije, osobito gusto, potvrđena hrvatska toponimija Istarskog razvoda (1275).⁸¹

Stara istarska toponimija komplementarno je razmještena kao i na Krku. Uokolo Pule (i ostalih zapadnoistarskih gradova) gusta je i kompaktna rimska predijalna toponimija, koja upućuje na slijed romanskog življa na tom prostoru. Izvan toga prostora bogato je zasvjedočena starohrvatska toponimija s obzirom na motiviku, jezične osobine i strukturu imenskih tipova. Naime od prve obavijesti u Rižanskom pravorijeku iz 804. godine pa donedavno potvrđuje se ono što istarska toponimija bjelodano pokazuje: masovna prisutnost Hrvata u selima i gradovima istarske unutrašnjosti i romanska prisut-

⁷⁶ Nada Klaić, o. c., 115.

⁷⁷ V. dijalektološku kartu istarskih govora u knjizi P. Šimunović/R. Olesch, *Čakavske Texte*, Böhlau Verlag, Köln–Wien 1983, 281.

⁷⁸ B. Bačić, *Starohrvatsko groblje u Žminju*, Starohrvatska prosvjeta, III, 6, 1958, 77–91.

⁷⁹ P. Šimunović/R. Olesch, o. c. Vidi akcentirane dijalekatske tekstove s tih područja i jezične komentare uz njih.

⁸⁰ A. Šonje, *Starohrvatska crkva sv. Foške kod Žminja u Istri* (rkp.), Peristil za god. 1985.

⁸¹ P. Šimunović, *Toponimija Istarskog razvoda*, Onomastica jugoslavica, VI, 1976, 3–34 + karta.

nost u primorskim gradovima. Ali i u njima, kao uostalom duž jadranske obale, nalazimo u srednjem vijeku priličan broj Hrvata, od kojih neki, kao i drugdje u primorskim gradovima, zauzimaju važne položaje. Zbog toga, i zbog potreba za komuniciranjem sa žiteljima hrvatskog poljoprivrednog okružja, u tim se srednjovjekovnim gradovima razvija bilingvitet, kako to g. 1551. svjedoči papa Pijo II. (dotadašnji tršćanski biskup) da se Istra zove Slavonijom i da građani primorskih gradova poznaju romanski i slavenski jezik.^{81a}

U istarskom trokutu između Eufrazijane u Poreču, puljske arene, koju su nazivali Devič-gradom, te Peruna i Trebišća na Učki, kao prežitaka slavenskog, poganskog vjerovanja, živio je hrvatski puk svojim jezikom, svojom kulturom i svojom arhitekturom u središnjoj Istri kao poljoprivredno pučanstvo. Ono se kudikamo teže nego u agere dalmatinskih gradova uključuje u romanski primorski gradski okoliš. Zanimljivo je stoga da su do danas baš u jeziku romanskih starinaca u Istri, upravo u pulskom zaleđu, sačuvani već spomenuti stari hrvatski poljoprivredni nazivi *kolizo* (= *кольцо*), *lonizo* (= *лоньць*) i *grendana* (= *грѣдѣл = грѣдѣлѣ*)⁸² iz vremena kad su u starohrvatskom postojali i poluglasovi i nazali, dakle svakako prije (vjerojatno i mnogo prije) X. stoljeća.

Unatoč razvijenom franačkom feudalizmu u Istri, romanski gradovi ograničavali su širenje hrvatskog teritorija i nastojali Hrvate što više potisnuti od zapadne obale, kako smo obaviješteni u iz Rižanske skupštine početkom IX. stoljeća.^{82a} Primorski gradovi u Istri nisu bili onako postradali kao neki primorski gradovi Dalmacije, ali im ni franačka vlast nije stvorila uvjete za onaj živi protok jezičnog, kulturnog i biološkog odnosa, kako je to bilo s hrvatskim i romanskim življem u okolišu dalmatinskih gradova i u samim gradovima. Zbog toga u okolišu dalmatinskih gradova nalazimo brojniju romansku onomastiku u starijim hrvatskim jezičnim obilježjima, a u zaleđu istarskih primorskih gradova rimsku predijalnu toponimiju, koja svjedoči o nepostojanju takva intenzivnog prožimanja kakvo je bilo u dalmatinskim gradovima i njihovu sasvim hrvatskom okružju. Ipak, unatoč svemu, hrvatska toponimija središnje Istre čini potpuno jedinstvo s hrvatskom toponimijom istočnojadranskog promorja.

* * *

U dalmatinskim gradovima u kojima se dalmatski jezik zadržao duže nego na obalnom prostoru i otocima razvio se dalmatsko-hrvatski bilingvizam koji se reflektirao i na toponimiji. To znači da su isti onomastički koncepti, ista zemljopisna obiljež-

^{81a} Tek će sredinom XV. stoljeća tršćanski biskup, kasnije papa Pijo II (papovao 1456-1464) konstatirati: "*Istri hodie Slavi sunt, quamvis maritimae urbes italico sermone utuntur utriusque peritiam habentes*". Iz knjige "*De Istria hodie dicta*", citirano po članku N. Žic, *Hrvatska toponomastika u Istri*, Jadranski kalendar 1935, 102.

⁸² P. Šimunović, *Brijuni*, Jezik, 31, 2, 1983, 37.

^{82a} Vidi bilješku 14.

ja imenovanog objekta poslužili motivom imena u Romana i Hrvata, odnosno da je hrvatski lik imena onomastički kalk. Primjerice u Splitu: 1080: *Arca*, 1260: *Arcutio* i 1397: *Lučac*; *ad vallem que slaunice dicitur Tirstenit* (= Trstenik) *latine vero Calamet*; 1144. god.⁸³; *ad Laculos sive ad Loque*, 1260. god.⁸⁴; *ad grippam que est iuxta agro in quo sunt petre que slaunice brus nuncupantur*,⁸⁵ 1080. god.: *Gorgene* (< dalm. **gorgena* "grlo") = *Grljevac*; *Dilat* (< *dilatu*) = *Vlačine*,⁸⁶ te *Ponte sicco* (1301, CD VIII, 6) i u Krešimirovoj darovnici iz 950. *Suqui mostoh* za današnji lokalitet *Mostine* kojim Splitsani poistovjećuju Dioklecijanov akvadukt; 1080: *supra terra S. Stephani sub Rupe que vulgo dicitur Lau* (Rački, D. 129); 1397: *ad meridie vera est lapidosum, quod slavice dicitur Plochita*; 1343: *ad Petram tonatam* i g. 1397. za isti lokalitet genitivni lik: *Trischinoga kamika* (Farlati; III, 344); 1397: *super Aquam S. Domnii*, danas: *Dujmovača*; *sopra magna via, que tendit ad Salonam*, danas: *Věli pūt*; a *Funtanella*, danas: *Vrilo*; te ista motiviranost rom. *Dūje* (< *dolia* : *dolium* "bačva") i *Băčvice* (koje se navode u Marulićevoj oporuci iz g. 1521) itd.^{86a}

U tzv. Krešimirovoj ispravi g. 1070. spominje se župa *Podgorje* koja počinje "a castro latine *Murula*, vocitato *sclaunice Steniče*"⁸⁷ (danas *Stinice* nasuprot Rabu kod Jablanca). Potvrda iz god. 1334, gdje se spominje ime otočića *Kopara* (< dalm. *caprara* < lat. *capraria*: *capra* "koza") u kontekstu: *scopulus Caurera et sclauonice Copara*,⁸⁸ dalmatski lik poistovjećuje se s hrvatskim; isto tako u splitskoj potvrdi: *ad meridie vera est lapidosum, quod slavice dicitur Plochita* - romanski se toponim pripisuje hrvatskom (izgovoru). Obe navedene potvrde *Copara* u Zadru i *Plochita* u Splitu pokazuju kako je dalmatski već davno nerazumljiv i zaboravljen.

Potvrdu biološke, kulturne i jezične simbioze u dalmatinskim romanskim gradovima potvrđuju hrvatska osobna imena od prvih pisanih spomenika na tom tlu. U Splitu se npr. god. 999. spominje *Drago*, a 100 godina kasnije *Črne*, *Dragovit*, *Dobrica Platimiša* i *Dominik Draže* (1076), *Draže Neslavi* (1086), a 1050. na nadbiskupskoj stolici javlja se "Dabralis potens et nobilis"⁸⁹ U Povaljskij listini iz 1184 (1250) spominje se prvi put uz hrvatsko osobno ime i hrvatsko ime Splita u etničkom liku *Dragota od splěčan*.⁹⁰ U Dubrovniku se u X. stoljeću spominje *Prvonja* i *Bělče*, te kasnije *Dobriša*, *Desimir*, *Povržen*, *Gojslav* i mnogi drugi. U Trogiru: 1064: *Dobronja*, *Vitača*, *Mir-*

⁸³ K. Jireček, o. c., 70.

⁸⁴ *Ibidem*, 71.

⁸⁵ *Ibidem*, 71.

⁸⁶ P. Skok, *Slavistična revija*, III, 1960, 354.

^{86a} P. Skok, *Postanak Splita*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku I, 1952, 46 i d.

⁸⁷ K. Jireček, o. c., 76.

⁸⁸ *Ibidem*, 72.

⁸⁹ *Ibidem*, 109. U XI. stoljeću u Splitu se razlikuju "Spaladini" od onih koji se zovu "Chroati". Vidi P. Skok, *Enciklopedija Jugoslavije*, II, 1956, 653.

⁹⁰ P. Šimunović, *Zaboravljeni imendan Splita*, Matica, 1-2, Zagreb 1985, 4-5.

ča, *Bogobojša*. U Zadru 918: *tribun Dobro*, priorova kći *Dobruša*, te kasnije *Črneha*, *Dobro*, *Grubiša*, *Drago*, *Draž*e, *Desa*, *Predac*, *Vlčina*, *Suronja*, te hibridna imena hrvatske tvorbe kao npr. *Vit(ača)* (< Vitalis), *Petriša*, *Kreše* (< Chrysogonus) i dr. Na Rabu se g. 1018. spominje prior *Belota* i *Dobro*, a na Krku: *Brzonja*, *Odeljan*, *Dobro*.⁹¹ Zamjećuje se u potvrdama više ženskih nego muških imena. U Zadru u XIII. stoljeću od svekoliko potvrđenih ženskih imena 64% čine ona hrvatskog porijekla. Od 82 obitelji u kojih su potvrđena ženska imena u 71 obitelji nalaze se i hrvatska osobna imena.⁹² U Dubrovniku u to doba od 211 žena dubrovačkih građana 129 žena nose hrvatsko narodno ime.⁹³

Taj put bioliške slavizacije i sve prisutnija slavenska onomastička tvorba dali su tim gradovima u to doba hrvatski stvarni i onomastički biljeg.

Hrvatsko obilježje imala je i sva toponimija koja je u hrvatski jezik ušla romanskim posredništvom, čak i ona unutar gradskih zidina.

Osim romanske toponimije, i paralelno s njom od prvih pisanih spomenika, spominje se na cjelokupnom "romanskom" prostoru i hrvatska toponimija. Ona se količinom svojih potvrda i raznolikošću toponomastičkih tipova predstavlja kao bogat sustav i po motivskim značajkama za razlučivanje morfonima vrlo iznijansiranog zemljopisnog pejzaža i po tvorbenim obilježjima da se istim osnovama razluče slični zemljopisni sadržaji. Ta je toponimija najcjelovitije potvrđena upravo na području gdje izostaje romanska: Poljica kod Splita,⁹⁴ prostor od Nina do Biograda,⁹⁵ koji se naziva *Hrvati*, okolica Rijeke⁹⁶ te središnja Istra.⁹⁷ Toponimija središnje Istre potvrđena je u Istarskom razvodu (1275), a ona istočnog dijela Brača u Povaljskoj listini 1184 (1250).⁹⁸ Te povijesne potvrde brojnih hrvatskih toponima vrlo su pouzdane jer se javljaju u ispravama koje pišu Hrvati svojim pismima: glagoljicom i ćirilicom i na svojem jeziku.⁹⁹

⁹¹ K. Jireček, o. c., 109 i d.

⁹² Vesna Jakić-Cestarić, *Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbotskim procesima u Zadru do kraja XII. stoljeća*, Radovi Centra JAZU u Zadru, 21, 1974, 291–337.

⁹³ K. Jireček, o. c., 109.

⁹⁴ P. Skok, *Supetarski kartular*, o. c.; isti, *Postanak Splita*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, I, 1952, 19–62; P. Šimunović, *Nomenklatura poljičkog krša*, Poljički zbornik 2, Zagreb 1972, 185–198; P. Petrić, *Topografski nazivi obala splitskog poluotoka*, Kulturna baština, 13, Split 1978, 9–16 + karta.

⁹⁵ P. Skok, *Postanak hrvatskog Zadra*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1, 1954, 37–68.

⁹⁶ P. Skok, *Toponomastički problemi*, Istoriski časopis /IČ/, 19, 1952, 7–10; Vanda Ek1, *Historijska toponomastika grada Rijeke i distrikta*, Starine JAZU, 49, 1959, 247–300; knj. 50, 1960, 171–250; D. Klen, *Rika, 750. godina od prvog spomena imena Rijeke*, Dometi, 3/4/5, 1980, I–X.

⁹⁷ P. Šimunović, *Toponimija Istarskog razvoda (u povodu sedamstogodišnjeg jubileja, 1275–1975)*, Onomastica jugoslavica, VI, 1976, 3–34.

⁹⁸ P. Šimunović, *Toponimija Povaljske listine (s kartom)* u knjizi: *Toponimija o. Brača*, 1972, 17–61.

⁹⁹ Na prostoru uporabe tih dvaju hrvatskih povijesnih pisama bila je živa uporaba i starohrvatskog bogoslužja; ondje hrvatski jezik nije bio samo jezik obitelji kao u dalmatinskim bizantskim gradovima nego jezik javne uprave. Tamo je nastalo najranije rom.–hrv. jezično prožimanje i najranija prevlast

U hrvatskoj toponimiji u okolici Zadra i Biograda u XI. stoljeću vrlo je zasvjedočen tip toponima na *-jane*¹⁰⁰: *Tukljičane* (946, danas Tustica), *Jagodane* (1070–78, danas Jagodnje), *Hraštane* (1059, danas Raštane), *Babniane* (1081, pod Tinjem), *Jelšane* (1065–95, danas Jošani), *Mokrani* (1164), *Lešane* (1085–95, danas Lišane), *Smrdečane* (1069), *Mirane* (1076, danas Miranje: lat. *murus*, Skok, Zadar, 52), *Vrpoljane*, *Dračane* (1050, kod Nadinskog blata), *Doļjane* (1059), *Komorane* (1287), *Sechirane* (1070) i, što je sasvim izuzetno za otoke, na samom istočnom kraju Paga, nadomak kopna, *Pećane* sjeverno od Dinjiške i *Murovljane* (ono se u XII. st. vjerojatno zvalo Dinjiška), po crkvi sv. *Maura* (Mōra; usp. ondje kasnije *Canale della Morlacca* god. 1071, CD I, 124), te *Petrčane* (: Petrica, 1071) i *Ceprlani* (: Čeprljan < Cyprianus, 1194). Ovaj tip zastupljen je i u Poljicima u to doba: *Kozičani* (1080, danas Kozica), *Breštani* (1080, danas Brisnik kod Duća), *Srinjane* (1080), te u Solinu: *Podrupglane*, *locus iuxta flumen prope Salonam* (1000, CD I, 51) itd. Ovaj toponomastički tip rasprostranjen je po svekolikom slavenskom prostoru, vrlo je star i odnosi se na naselja. Naše netom navedene potvrde iz onog vremena čine tzv. *etnički* tip, tj. u njihovoj je osnovi apelativ koji u sebi nosi ideju *teritorija*, mjesta gdje dotočni ljudi žive *Podrupljane* "ljudi koji žive pod rupama", itd.), a u samo dva primjera je patronimski tip ojkonima s antroponimima u osnovi: *Petrčane* i *Ceprlani*.¹⁰¹ Osnovna je ideja gore navedenog tipa, dakle, teritorij, a ne osoba uz koju su vezani ljudi koji na dotičnom mjestu žive. Ovaj tip toponima potvrđen je duž Dinarskih planina do sjeveroistočne Istre: *Kozjane*, *Jelšane*, *Površane*, *Šapljane*, *Žejane*, a gotovo izostaje u otočkoj toponimiji. U okolici Splita (1080) i okolici Zadra (1070–78), gdje su se naseljavanje i nastanak hrvatskih naselja zbivali na drugi način (mirnije i postupno), pojavljuju se prve potvrde patronimskih toponima: *Uilki* (= Vlčići, u Splitu), odnosno zadarski *Vilchichi* (= Vlčići, u Zadru), te istočnopaški *Wlascici* (g. 1071), što su prve potvrde u nas ovoga imenskog tipa, kasnije vrlo frekventnog u imenima naselja na području prostiranja prijespomnijanih toponima na *-jane/-janī*. I on gotovo sasvim izostaje u otočkoj toponimiji, a tamo gdje se mnogo kasnije javlja, npr. Mljet, Pag, Krk, Cres, Istra, došao je kolonizacijama upravo s dinarskog područja, dok je na predzadarskim otocima i istočnom Pagu raniji, ali također pod utjecajem s kopna i sasvim blizu kopna. Usporedo s toponomastičko-patronimskim tipom na *-ići* u zadarskom zaleđu javlja se i tip na *-ci* samo u potvrdi *Trž(a)ci* (1070–78), koji

hrvatskog jezika (npr. središnja Istra, Vinodol, Krk; Poljica, Brač itd.), što se ogleda i u toponimiji i u svjetovnim pravnim spomenicima: Bašćanska i Valunska ploča, Vinodolski zakonik, Veprinački statut, Istarski razvod itd. na pretežnom području glagoljice, odnosno Poljički statut, Povaljska listina itd. na pretežnom području ćirilice.

¹⁰⁰ Vidi rad iz bilješke 95.

¹⁰¹ *Ceprljane* se spominju g. 1260. u konfinu Bokanjačkog blata: *locus qui vocatur Ceprlane*, a g. 1195: *terra Ceprlani*, naselje oko crkve sv. Ciprijana kod Gruha, danas *Cubrijan*, što je mlađa hrvatska prilagodba imena *Cyprianus*. God. 1370. spominje se mjesto na Ugljanu: *Ceprijani: in loco qui dicitur Cepriylani* (Skok, SR, 107), koje se danas zove *Ceprijanda*. O tom imenu v. V. Putanec, *Filologija*, VI, 1970, 145. Moguće je hrvatski sufiks *-jane* zamijenio romanski *-anum* u predijalnom imenu. Usp. ovdje bilješku 19a.

također izostaje u otočkoj toponimiji. Toponimi toga tipa na *-ici, -ci* rasprostiru se Istrom za tzv. II. kolonizacije u XV-XVI. stoljeća, i to na područjima antičkih agera gdje smo nalazili rimsku predijalnu toponimiju i gdje I. kolonizacija nije značajnije doprla.

Takvi imenski tipovi javljaju se istovremeno i obilnije, i to redovito pri naglom i masovnom naseljavanju određenog teritorija, jer se najlakše i najtočnije identificiraju porodično-zadružnim imenom. Očito hrvatska otočka naselja nisu nastajala na toj osnovi. U Istri su ti toponimi kasniji i odnose se na mala rasuta naselja i zaseoke s prezimenima i obiteljskim nadimcima u množinskih likovima, koji dolaze u funkciji imena naselja.¹⁰²

Hrvatsku toponimiju do kraja XII. stoljeća čine uglavnom *nomina topographica*, a ne *nomina patronymica* i *nomina possessiva*. Potonja se javljaju kasnije s razvijenim feudalizmom. Tzv. topografska imena najstarija su imenska kategorija. Ona imenuju zemlju i motivirana su opisom, sastavom, protezanjem i položajem zemljopisnog objekta. Takva imena najzastupljenija su i u naslijeđenoj romanskoj toponimiji.

Romanska toponimija u hrvatskoj jezičnoj prilagodbi i rana hrvatska toponimija pojavljuju se s prvim povijesnim vrelima već početkom X. stoljeća. Kako je svakom toponimu potrebno da ustali svoj lik i da bude jednoznačno prihvaćen i poistovjećen sa zemljopisnim objektom na koji se odnosi, neki od navedenih toponima mnogo su stariji od najstarijih dokumenata u kojima su prvi put zasvjedočeni.

¹⁰² Vidi P. Šimunović, *Tipološko-strukturalni ogled istarske ofkonimije*, Rasprave Zavoda za jezik, 4-5, 1979, 219-250 + karte.

Résumé

SYMBIOSE PRIMORDIALE DES ROMANS ET DES CROATES A LA LUMIERE DE LA
TOPONYMIE

La toponymie romane qui est conservée sur le territoire de la côte adriatique est depuis longtemps étudiée par maints chercheurs, pour la plupart romansistes, par ex. Jireček, Skok, Muljačić, Putanec, Vinja, Tekavčić, et tant d'autres.

Se basant sur ces matériaux, conservés dans la langue croate en tant que résultat d'une symbiose romano-croate linguistique (et biologique), l'auteur en reprend l'étude pour représenter l'extension et les groupements par territoires comme aussi la fréquence de cette toponymie, pour pouvoir ensuite faire ressortir la présence du peuple croate au temps du haut moyen âge pour le territoire où est située cette toponymie, s'identifiant avec les objets géographiques qui sont par sa nature immovable et se déplaçant dans la langue croate avec leurs marques linguistiques en tant que résultat des procès symbiotiques, ce qui peut servir indirectement pour déterminer le temps d'adoption de ces toponymes de la part des Croates et de pétrification linguistique de leurs formes dans la langue croate.

Les toponymes les plus anciens appartiennent à la soi-disante toponymie romane prédiiale qui est située dans l'arrière-pays des cités romanes. Par son placement elle correspond aux registres archéologiques et toponomastiques des "villas rusticas" romanes. C'est sur ce terrain de la toponymie romane prédiiale que la pénétration de la population croate se fait d'une manière ralentie et elle est adaptée à la langue croate relativement très tard.

Par sa naissance et par sa localisation très intéressante est aussi la toponymie contenant l'adjectif ancien dalmate *sanctus* suivi d'un sanctorème dont les reflets ont été étudiés dans la langue croate par V. Putanec. Cette toponymie concerne les objets sacraux où au temps de l'adoption de cette toponymie ou pour mieux dire de ces syntagmes toponymiques existaient des emplacements aux populations croates et c'est pour cela que ces toponymes aussi de nos jours concernent pour la plupart les emplacements et les villages.

L'auteur étudie à part la toponymie romane prévenitienne qui a été adoptée par les Croates assez de bonne heure, pour la plupart déjà avant le 12-ème siècle. Cette toponymie, du point de vu du motif de sa naissance et du temps de l'adaptation linguistique à la langue croate comme aussi du point de vu de la disposition, signale pour le temps où n'existent pas beaucoup d'autres monuments, la route et la manière de la colonisation croate et l'adaptation à la vie sur un terrain côtier et flotique. Depuis toujours, ici existe aussi une toponymie croate, très développée et richement documentée, concernant le paysage morphologique en question comme aussi une grande richesse de dénominations onomastiques du point de vue typologique.